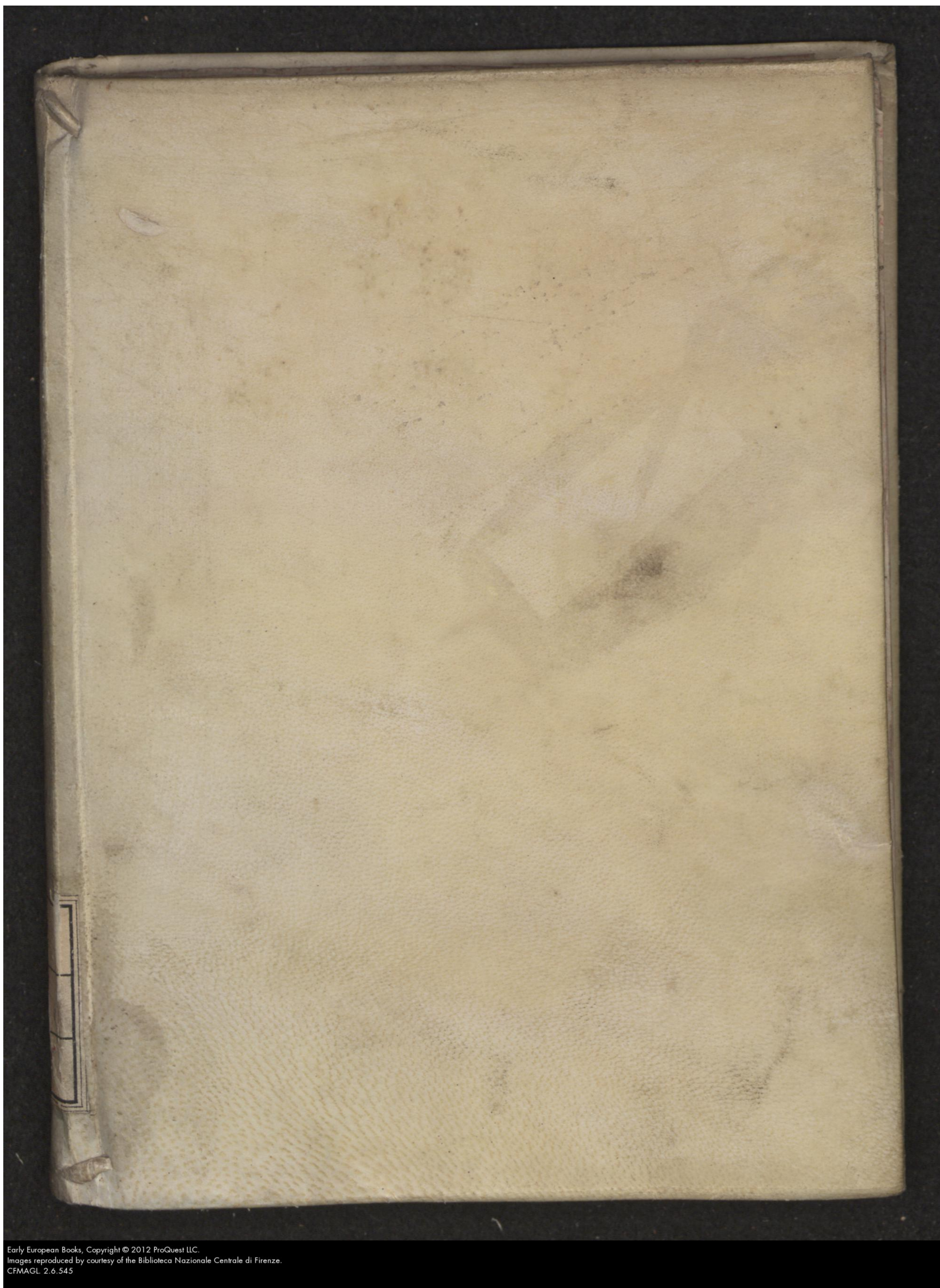
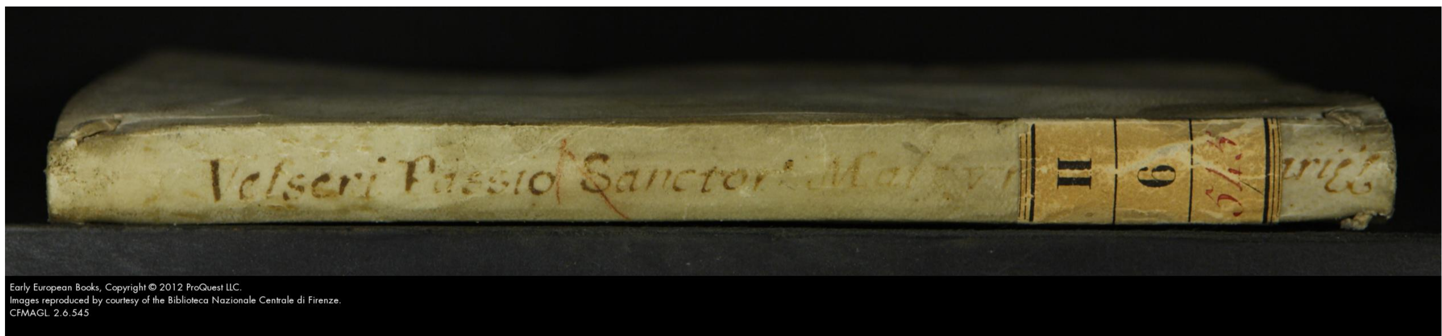
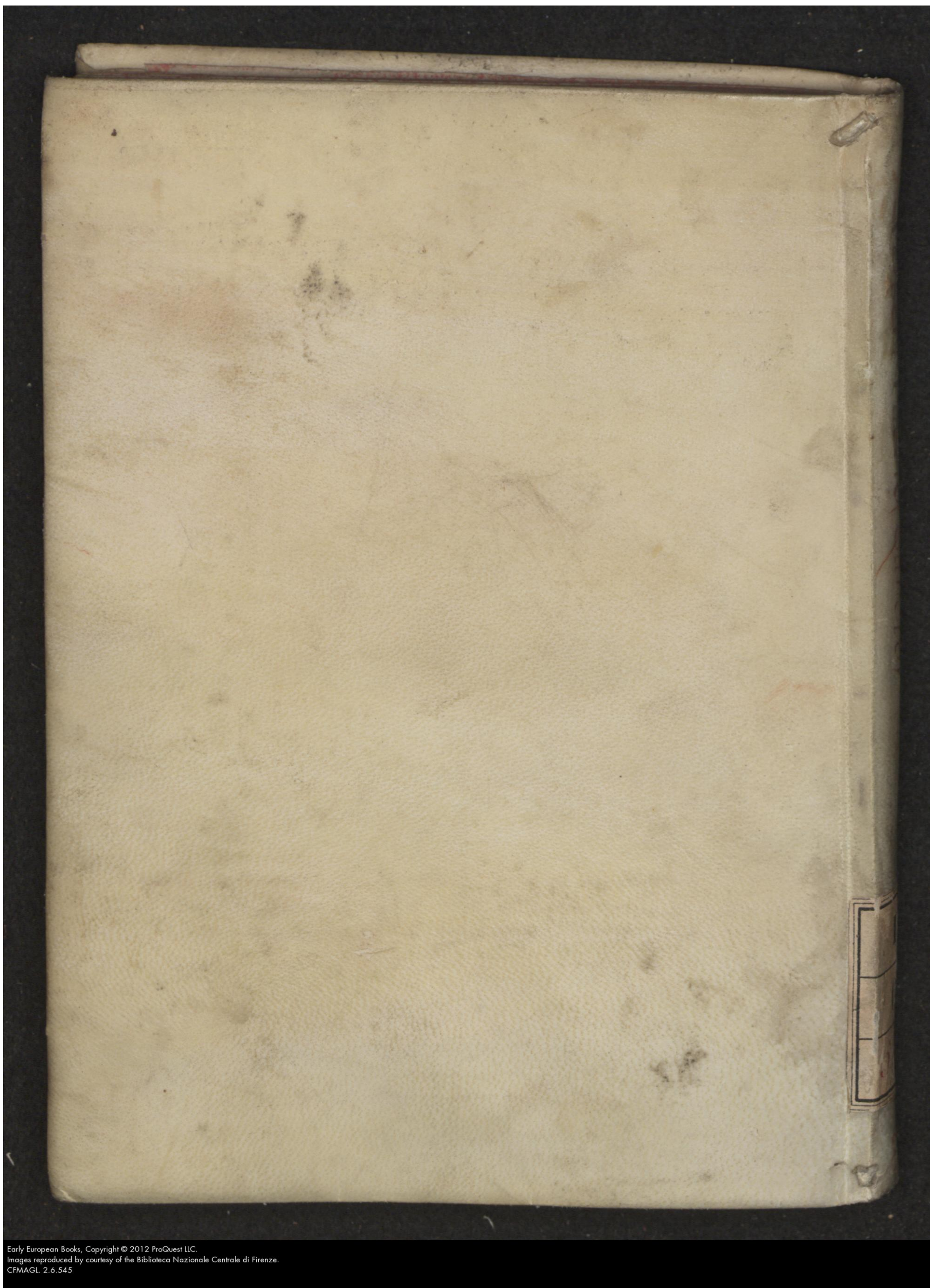
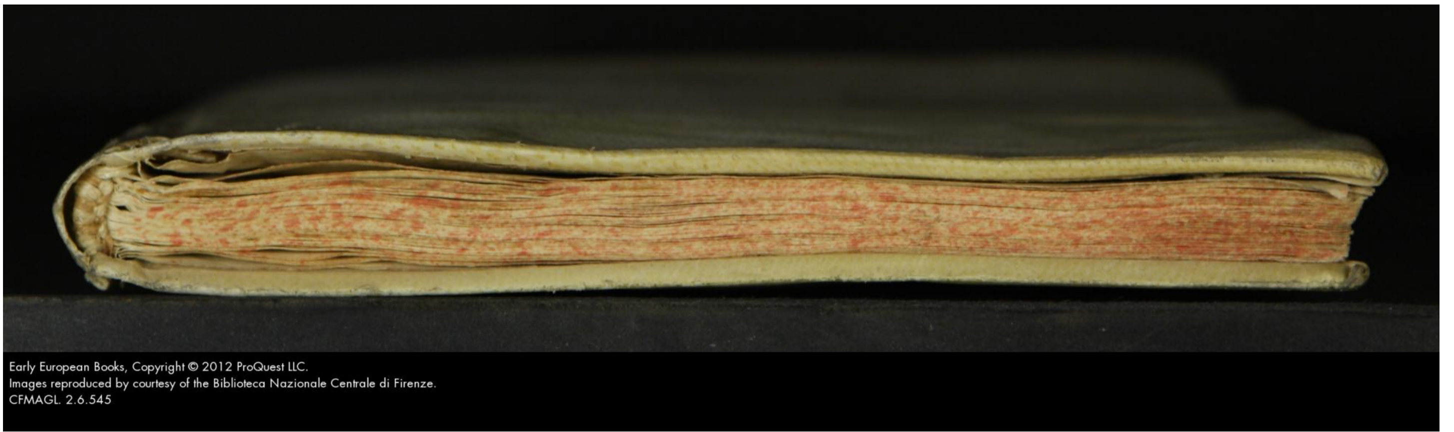
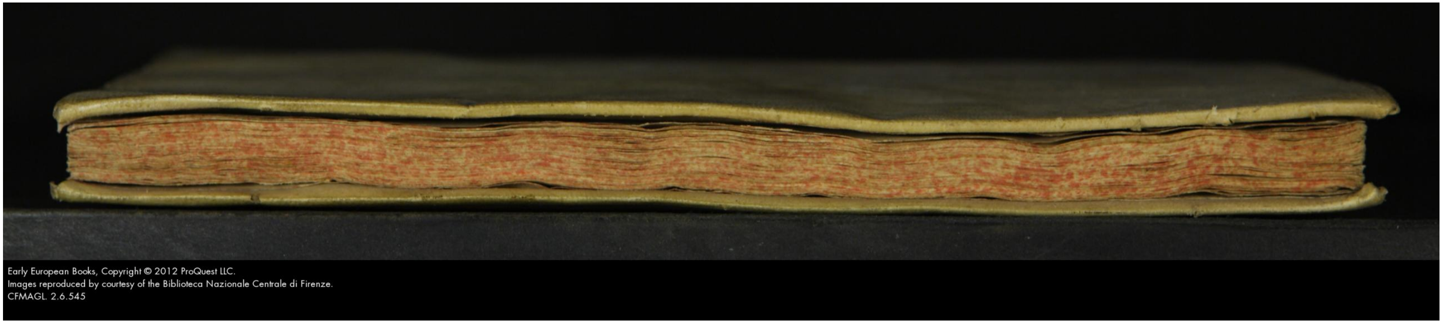

Velseri Passio Sanctor
11
6

XXXVIII
VELS. De Act.
Mart. AFR.
HILAR. &c.

CONVERSIO ET PASSIO SS. Martyrum

AFRAE, HILARIAE, DIGNAE, EVNOMIAE, EVTROPIAE;

Quæ ante annos paullo minus MCCC.

AVGVSTAE VINDELICORVM PASSAE SVNT.

Cum Commentario,

MARCI VELSERI

Matthæi F. Aug. Vind.

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS, CIↃ. IↃ. XCI.

Apud Aldum.

Clemens Rom. Apost. Constit. lib. 5. c. 7.

De martyribus verò præcipimus vobis, vt in omni honore sint apud vos.

LECTORI. S.

QVIS cultus ſanctis tutelaribus debeatur, optimè expreſſit D. Maximus Taurinenſis Epiſcopus: qui non multo poſt D. Ambroſium vixit, cuiuſq; plurimæ lucubrationes aliquando Ambroſij nomine cenſæ ſunt. Et ſi autem ſententiam uerbis non breuiſſimis comprehenderit, operæpretium tamen erit locum integrum, quatenus huc facit, exſcribere. Ait itaq;, Cum omnium ſanctorum martyrum, fratres, deuotisſimè natalem celebrare debemus, tum præcipuè eorum ſolennitas tota nobis veneratione curanda eſt, qui in noſtris domicilijs proprium ſanguinem profuderunt. Nam licet uniuerſi ſancti vbique ſint, ſpecialiter illi tamen pro nobis interueniunt, qui & ſupplicia pertulere pro nobis. Martyr enim cum patitur, non ſibi tantum patitur, ſed

Serm. de nat. 55. Octauij Aduent. & Solut.

& ciuibus. Sibi patitur ad requiem, ciuibus ad ſalutem. Exemplo enim eorum didicimus Chriſto credere: didicimus contumelijs vitam æternam quærere: didicimus mortem non timere. Videte ergo quid martyribus debeamus; in quo alter tortus eſt, vt alter ſaluaretur. Alter carnificem pertulit, vt alter Chriſtum agnoſceret. Alter morti addictus eſt, ut alius uita potiretur æterna. Et ad poſtremum, ſanctus occiſus eſt, ut peccator euaderet. Beati igitur martyres nec ſibi uixerunt, nec ſibi mortui. Exemplum enim nobis reliquerunt bene uiuendo, conuerſationis; tolerando fortiter, paſsionis. Nam ideo dominus, per totum mundum, diuerſis in locis, pati martyres uoluit, ut tamquàm idonei teſtes, nos præſenti quodam fidei exemplo ſuæ confesſionis, urgerent: vt humana fragilitas, quæ prędicationi dominicæ, aditu longiore vix credit, uel præſenti oculorum teſtimonio, martyrio crederet beatorum. Cuncti igitur martyres deuotiſsimè percolendi ſunt: ſed ſpecialiter ij ueneran di ſunt à nobis, quorum reliquias posſidemus. illi enim nos oratione adiuuant, iſti etiam adiu uant pasſione. Cum his autem nobis familiaritas eſt. Semper enim nobiſcum ſunt: nobiſcum morantur: hoc eſt, & in corpore nos vi-

uentes

uentes custodiunt, & de corpore recedentes excipiunt, Hic, ne peccatorum nos labes absumat: ibi, ne inferni horror inuadat. *Huic sententiæ, quisquis probè erga pietatem affectus, libens subscribet. Maiores certè nostri, homines antiquè boni, qui rectè facere, quam contentiosè de rebus sacris disputare prius ducerent, eam præclaro exemplo confirmarunt. Relatum est enim in annales, Henricum Imp. quem* IV. *dicunt, ab Hermanno Augustano episcopo partem corporis sanctæ Afræ expetisse, ecclesiæ, quam Spiræ Nemetum condiderat, inferendam. Nemo dubitabat, quin precibus eius, qui cogere posset, & vero etiam soleret, parendum esset; quam parcissimè tamen faciendum existimabant omnes. Accedit igitur ad sepulchrum martyris episcopus; reserat loculum; illa, qua par fuit, religione, unum ex pollice pedis auffert articulum. Hunc publicè prius ostensum, magni muneris loco imperatori transmittit. Ciues interea, qui charissimo pignori timerent, basilicam insedere frequentes, fores etiam armati obseruauere, ne plus quam constitutum erat, asportaretur. Eo tunc ardore in Deum, & in sanctos, quos Dei amicos esse scirent, ferebantur, Vt res suas priuatim tanta diligentia nullus, quanta sacras reliquias publicè asseruarent vniuersi. Quod etiam priuatim, & publicè bene uertit. Rideant hæc, qui omnia rident. Mihi certum est*

lauda-

laudatissimis vestigijs insistere. Et quando optimis martyribus aliud obsequij genus nunc præstare non licet, veterem historiam, qua potui ratione illustrandam sumpsi. Exemplum quod fidissimum uidebatur sequutus. Nam a diuersis descriptoribus aliud atq; aliud habemus: Ut tamen verba, & hæc modicè, non res dissentiant. Augustæ Vind.

[1] INCIPIT 1
[2] CONVERSIO 2
[3] SANCTAE [4] AFRAE, 3. 4
[5] & puellarum eius. 5

[6] PVD prouinciam Rętiam, 6
[7] in ciuitatem Augustam [8] 7. 8
Narcissus [9] episcopus ve- 9
niens, [10] tempore, quo per 10
secutio Diocletiani ferue-
bat, nesciens quo intraret
[11] profugus, ad mulierem quandam ingressus 11
est, nomine Afram, [12] cum diacono suo [13] Feli 12. 13
ce. Illa autem, uidens honestos uiros, existi-
mans aduentores impudicos, parat cænam, &
omnia, quæ solito more, cum tribus puellis, [14] 14
parare amatoribus consueuerat. Episcopus au-
tem, ueniens ut cibum caperet, [15] orare cæpit, 15
& psallere. Afra autem, quia nunquam hæc
audierat, stupefacta cępit inquirere quis esset.
Et [16] ediscens hunc esse Christianorum episco- 16
pum,

17. 18 pum, [17] procidit ante pedes eius, dicens: [18]
Domine indigna ſum ualde, & in iſta ciuita-
te nulla me turpior poteſt inueniri. Cui ait
19 Narciſſus epiſcopus: Saluator noſter [19] à tur-
piſsimo tactu inquinari non potuit, illius enim
tactus omnes ſordes diluit, atq; mundauit, &
ſordes non poterant inquinare domini chari-
20 tatem. Nam & [20] lux de cęlo ueniens, & ſplen
dor ſolis, dum circa cloacas, & lutulentas pla
teas funditur, mundus funditur de cęlo, & mun
21. 22 dus leuatur in cęlum. Vnde & tu, [21] filiola, [22]
23 ſuſcipe in te lumen fidei: [23] ut purificata ab om
ni peccato, poſsis de meo introitu perpetua
24. 25 [24] charitate gaudere. Dicit ei Afra; [25] ego qui-
dem, quæ plura capillis meis peccata com-
miſi, quomodo poſſum à tantis ſordibus ablui?
26 Reſpondit Narciſſus epiſcopus: [26] Tantum
crede, & baptizare, & ſalua eris.

Poſt hæc Afra conuocans puellas ſuas, di-
xit: Iſte homo, qui ad nos intrauit, epiſcopus
eſt Chriſtianorum: & dixit mihi, Si credideris
Chriſto, & baptizata fueris, ab omni poteris
27 emundari peccato. [27] Quid uobis uidetur?
28 Reſpondentes autem [28] Digna, Eunomia, &
Eutropia dixerunt: Tu noſtra domina es, &
ſi ſequutæ ſumus te ad inquinamenta facino-
rum, quomodo te non ſequemur ad indulgen-

tiam

tiam peccatorum? Tu caput noſtrum es, quo-
cunque ierit caput, membra neceſſe eſt ut ſe-
quantur.

Interea dum hæc loquerentur, nox initium
ſumpſit. [29] Incipiens autem hymnos Deo ca- 29
nere cum diacono ſuo epiſcopus, totam no-
ctem orando, & pſallendo pertranſiit, [30] ſimul 30
habens Afram cum ſuis puellis conſortem.
Mane autem facto, epiſcopus Narciſſus cępit
inquiri. Dictumq; eſt Afræ: Vbi ſunt qui ad
te introierunt? Illa autem dixit eis. Hoſpites
amatores mei [31] manſerunt hic, & abierunt 31
ad ſacrificium. Illi autem audientes illos iſſe
ad ſacrificium, putabant eos ad [32] Capitolium 32
[33] uel ad templum abiiſſe. Alijs ergo diſce- 33
dentibus, remanſit vnus ex eis, qui diceret:
Ego cognoui eos ſero ad te ueniſſe, & ſcio quia
Chriſtiani erant, nam [34] omni hora ſignabant 34
frontes ſuas ſigno crucis, in qua Chriſtus eo-
rum paſſus eſt. Dicit ei Afra: [35] Ad me me- 35
retricem haberent intrare, ſi Chriſtiani eſſent?
Ad me non ueniunt niſi qui mei ſimiles ſunt.
Abijt ille, & nunciauit omnia quæ dixerat,
quęque audierat, his qui quęrebant eos.

His ita geſtis, [36] abijt Afra ad matrem ſuam 36
[37] Hilariam, & dixit: Epiſcopus Chriſtianorum 37
uenit ad me neſciens quo intraret, & per to-

38 tam noctem, [38] expandens manus ſuas ad
Deum ſuum, cantans quod nouit, nos fecit ſi-
39 mul orare: [39] Circa uerò pullorum cantum ex-
tinctum eſt lumen candelæ: & cæpi feſtinare,
ut eam accenderem, & non potui. Tunc di-
xit mihi diaconus eius: Noli quærere lumen
40 extinguibile, modo tibi [40] oſtendetur lux, quę
extingui non poteſt. Et cum dixiſſet epiſco-
41 pus: [41] Veni lux mea de cęlo, oſtende faciem
42 tuam, & ſalui erimus, [42] Venit fulgor de cœlo
ſicut ſol, & ſicut coruſcatio ante tonitruum,
& non receſsit antequam aurora inciperet.
43 Et [43] dum orationem finiſſet, iuſsit nos ſibi
reſpondere, & dicere, Amen. Et lux fulgoris
illius paulatim receſsit. Poſt hæc miſi me ad
44 pedes eius, & dixi illi: [44] Domine, iniuriam
tibi grandem feciſti, quod ad me introiſti,
ſum enim mulier peccatrix. Et ille dixit: quo
me Deus meus iuſsit ingredi, introiui. Circa
diei uerò horam tertiam, oſtenderunt ſe mi-
hi, qui eis ante lucem inſidiati fuerant, ut
exeuntes tenerent eos, & occiderent. Sed cum
45 non exiſſent, conuenerunt me. Ego uerò [45] fa-
ſces lini habeo, ſub quibus abſcondi eos, &
timeo, ne ſcrutentur locum illum. Sed ſi iubes,
domina mater, huc eos tranſire faciam. Quia
promiſit mihi epiſcopus dicens: Faciam te
Chri-

Chriſtianam,& omnia peccata tua diluentur.
Audiens hæc [46] mater eius, gaudio repleta 46
dixit: Præſtet Deus, ut & mihi hoc contingat.
Cui dixit Afra: Ergo nocte ueniente ducam
eum huc. Reſpondit mater eius: Etiamſi nolue
rit, roga eum.

Veſpere autem facto, rogauit ſanctum Nar
ciſſum epiſcopum Afra, ut iret ad matrem
eius. Ingreſſo autem eo domum, factum eſt gau
dium magnum, Ita ut Hilaria [47] per tres horas 47
teneret plantas eius, & diceret. Obſecro te do
mine, ut & me facias mundari a peccatis meis.
Tunc ſanctus Narciſſus epiſcopus dixit ei:
Beata eſt fides tua, quæ [48] antequam diſceres 48
uerbum ueritatis, ipſam veritatem, quam per
uerbum uix poſſunt homines agnoſcere, in
tua mente fundaſti. Veruntamen quia uideo
uos capaces eſſe uerborum Dei, [49] hodierna 49
die ſimul incipite ieiunare, & per ſeptem dies
ieiunantes audite ſermonem ueritatis: Octa-
ua autem die purificabimini ab omni peccato,
& eritis ab omni pollutione immunes. Dixit ei
Hilaria: Si iubes domine, [50] dicimus quid co- 50
limus, & ita demum doce nos, quid colere de-
beamus. Dixit ei Narciſſus epiſcopus: In hoc
apparet quia bene poteris ſuſcipere quid co-
lere debeas, ſi quid huc uſq; colueris euiden-

ter exponas. Dic ergo culturam tuam. Hila-
51 ria reſpondit: [51] Parentes mei genere Cy-
52 prij fuerunt, & [52] inde uenerunt cum ſacris
53 Veneris. Et [53] Venus coli non poteſt niſi ab
his fœminis, quæ fuerint fornicatæ. Ideo ego
denique filiam meam ſacris Veneris conſecra
ui, quaſi Deę Veneri ſeruituram, & de opere
meretricio placituram, in proſtibulo manere
permiſi. Credens quod mihi eſſet propitia Ve-
nus, ſi filiam meam diuinis eius imitationibus
54 occupaſſem. Nam [54] quanto plures amatores
habere potuerit mulier, quę Veneri ſeruit, tan-
to plus Veneri placere poſſe a ſacerdotibus af
firmatur, Audiens hæc uir Dei Narciſſus epi-
55 ſcopus, [55] ingemuit, & lacrymas fudit, dixitq;
ad Diaconum ſuum: Surge frater, & demus
lamentum ſuper culturam talem. Et rogemus
56 dominum, ut [56] ubi abundauit iniquitas, ſu-
perabundet & gratia.
57 Factum eſt autem cum oraſſent, [57] apparuit
58 ęgyptius quidam nigrior coruo, nudus, & [58]
uulneribus elephantiæ corpore toto plenus, &
59 dare cępit mugitum, dicens: [59] O Sancte Nar
60 ciſſe epiſcope, quid tibi cum cauſſa mea? [60]
Quid tibi cum ancillis meis, quas ego ſemper
in mea familia habui? Deus tuus mundas ani-
61 mas, & munda corpora diligit. Iſtæ iam [61]

meæ ſunt, alius eſſe non poſſunt. [62] Nunquid 62
ego intro ubi caſtitas regnat? Nunquid locum
inuenio, ubi eſt ſpiritus caſtitatis? Hic tu quid
intraſti, ubi inquinata ſunt corpora, & pollutæ
ſunt animæ? Tunc ſanctus Narciſſus epi-
ſcopus dixit ei: [63] Iubeo tibi immunde ſpiri- 63
tus, ut des mihi reſponſum de eo, quod te inter
rogauero. Dic mihi damnate, [64] Scis Chriſtum 64
Ieſum dominum noſtrum Nazarenum tẽtum,
flagellatum, ſputis in facie illitum, ſpinis coro
natum, irriſum, ligatum, felle, & aceto pota-
tum, affixum Cruci, mortuum, & ſepultum, die
tertio reſurrexiſſe? Scis hoc factum eſſe? Re-
ſpondit dęmon, & dixit: Vtinam mihi hoc ne-
ſcire licuiſſet. Nam ex ea hora, qua crucifixus
eſt, [65] princeps noſter [66] fugit a facie eius, 65. 66
quia uirtutem perſequentis ferre non potuit.
Tunc ſaxa illa ſolida ſcindebantur, & monu-
menta aperta ſunt, & ſurrexerunt ſancti uiri,
qui uiderunt hoc factum, quando princeps no
ſter, ab eo qui crucifixus eſt, [67] tentus eſt, & 67
catenis religatus. Reſpondit ſanctus Narciſ-
ſus, & dixit; Quod nomen eſt principis ueſtri?
Dicit ei dæmon: [68] Sathan nomen eſt ei: Quod 68
interpretatur initium mortis. Dicit ei Narciſ-
ſus epiſcopus: Dic mihi, quid peccauit domi-
nus Ieſus Chriſtus, ut tanta pateretur? Dicit ei
dęmon:

dęmon : Nunquam peccauit. Dicit ei Narciſ-
ſus epiſcopus: Et qui nunquam peccauit, qua-
re tanta perpeſſus eſt? Reſpondit dęmon: Non
pro ſuis peccatis paſſus eſt, ſed pro alienis. Di-
69 cit ei Narciſſus epiſcopus: [69] Ex ore tuo con-
demnaris immunde ſpiritus. Cum ergo ſcias
dominum meum Ieſum Chriſtum, non pro ſuis,
ſed pro alienis peccatis occiſum, diſcede ab
his mulieribus, quia etiam pro iſtis paſſus eſt,
quæ ad eius fidem, & grat i m confugerunt. Di
70 cit ei dęmon; [70] Quia docet lex, & iubet, ut res
alienas non tollat aliquis, tu qui ſanctus es, res
meas quare tollis? Quid mihi tollis animas,
quas lucratus ſum? Dicit ei Narciſſus epiſco-
71. 72 pus; [71] Effractor, & fur, [72] ab initio damnate,
73 & in malitia [73] inueterate, Quia iſtas animas à
Deo ſuo tu ſeparaſti, ego te modo furem te-
neo, & creatori creaturam ſuam reſtituo. Re-
74 ſpondit ei dęmon: Et ego creatura eius ſum, [74]
& me ergo creatori meo reſtitue. Dicit ei Nar
75 ciſſus: [75] Tu ipſe ex ore tuo hoc confeſſus es,
Chriſtum pro peccatis hominum paſſum eſſe:
ſi, quomodo pro hominum peccatis paſſus eſt,
76 etiam pro dæmonum [76] impietatibus paſſus
eſſet, reſtituerem te creatori tuo: Nunc autem,
quia ſic paſſus eſt pro peccatis hominum, ut
ueſtrum principem religaret, uade tu ad prin-

cipem

cipem tuum. Dicit ei dęmon: [77] Fac pieta- 77
tem ſuper me, & [78] da mihi vel unam animam 78
in poteſtatem. Dicit ei Narciſſus epiſcopus: Si
dedero tibi animam in poteſtatem, quid de ea
facies? Dicit ei dæmon: [79] Interficiam eam, & 79
lucrabor animam ipſius. Dicit ei Narciſſus epi
ſcopus; Cras prima luce, dabo tibi poteſtatem
hanc, ut facias. Dicit ei dæmon: [80] Dic mihi 80
ante Deum tuum, quia das mihi animam intra
corpus incluſam, quam ego lucrer. Dicit ei
Narciſſus: Ante Deum meum, dabo tibi [81] ani- 81
mam intra corpus incluſam, manducantis, &
bibentis, & dormientis, & iterum uigilantis.
Dicit ei dęmon: Modo iube me hic manere iſta
nocte. Dicit ei Narciſſus: [82] Si potes nobiſcum 82
manere, mane. Dicit ei dęmon: [83] Si non ex- 83
pandis manus tuas ad cęlos, & non pſallis Deo
tuo poſſum hic manere. Dicit ei Narciſſus:
Nunquam ſit tibi bene immunde ſpiritus. Nõ
ſolum autem ego, ſed & iſtæ omnes mecum,
per totam noctem Deo noſtro flectent genua,
& laudes ei nobiſcum canent. Tunc dæmon
ululatum teterrimum dirę uocis emiſit, & nuſ-
quam comparuit.

Sanctus autem epiſcopus fecit poſt ieiu-
nium refici Afram cum matre ſua, & cum
puellis ſuis. Quæ trementes pro eo quod au-

dierant, & uiderant, eius monitis conforta-
84 bantur. [84] Ipſe autem cum Felice diacono
ſuo non refecit ſe, ſciens ſe iterum mane cum
dæmone luctamen habiturum. Tranſiit ita-
que nox tota orationibus, & pſalmorum cano-
ribus plena. Die autem orto affuit dæmon
dicens: Memor eſto ſancte epiſcope iuramen
85 ti tui, quod dixiſti ante Deum tuum. [85] Da mihi
animam, cuius corpus occidam, & animam eius
mecum habeam. Reſpondit ſanctus Narciſſus
86 epiſcopus, & dixit: [86] Et tu iura mihi in nomine
Dei mei, quia ſtatim interficias quem tibi de-
dero in poteſtatem, & ſi eum non interficias
87 [87] iubeat te Deus ire in abyſſum. Dixitq́; ei
dæmon: Per ipſum, qui nos cum principe no-
88 ſtro uicit, iuro: [88] ſi non, me iubeat ire in abyſ
ſum, quia ſtatim interficiam eum, quem mihi
dederis in poteſtatem. Dixitq́; ei Narciſſus
89 epiſcopus: [89] Vade iuxta flumen fontis al-
pium Iuliarum, unde nemo poteſt aquam bibe
re, non homo, non pecus, non fera aliqua, quia
90. 91 [90] Draco ibi habitat, & [91] de flatu eius, omnes
qui ad fontem acceſſerint, moriuntur: hunc
92 interfice, & [92] in tuam poteſtatem redige ani-
mam eius. Tunc exclamauit dæmon, dicens:
93 [93] O epiſcopum mendacem. Inſuper me liga-
94 uit iuramento, ut [94] amicum meum occidam:
quem

quem ſi non occidero, compellet me ire in
abyſſum. Tunc dæmon aſſenſit; & [95] occi- 95
dit draconem: & liberatus eſt fons, ad uſum
omnium, [96] uſque in hodiernum diem. 96
[97] Per dies autem plurimos docuit eas uer 97
bum Dei, ſanctus Narciſſus epiſcopus. Et
baptizata eſt Hilaria, cum filia ſua Afra, &
cum puellis ſuis, & [98] cum generatione ſua, 98
& cum omnibus amicis ſuis. [99] Fecitque do- 99
mum Hilariæ eccleſiam. Et [100] ordinauit 100
eis presbyterum Dionyſium, auunculum
Afræ.
[101] Ipſe autem epiſcopus Narciſſus, perfe- 101
ctis ordine rebus, poſt menſes nouem, ad Hi-
ſpaniam profectus eſt, ad ciuitatem [102] Ge- 102
rundam. In qua multum populum Deo ac-
quiſiuit [103] per tres annos. Et ita demum 103
[104] martyrij palmam cum diacono ſuo Feli- 104
ce attigit.

AD CONVERSIONEM SANCTAE AFRAE,

& puellarum eius,

COMMENTARIVS,

VCTOREM huius historiæ (quæ prima solet esse commentatorum disquisitio) ignoramus quidem; Verisimiliter tamen suspicamur, fuisse aliquem ex clero Augustano, cui publico ecclesiæ decreto id muneris iniunctum. Nam constat, inter præcipuas curas ecclesiis olim incubuisse, res à sanctissimis martyribus præclarè gestas, fortiterq; passas, litteris consignare. Id est discere ex Fabiani Pontificis epistola, quam Dilectissimis ubique catholicæ ecclesię comministris *scripsit. Cum enim Romanæ ecclesiæ diligentiam, in colligendis martyrum gestis per subdiaconos, & notarios, exposuisset, Adiungit,* Quod etiam vos omnes agere monemus, ne in posterum aliqua ex his dubitatio fiat, quæstioq; oriatur, quoniam omnia, quæ scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Et quæ nostris temporibus ueraciter scribuntur, ad futurorum doctrinam diriguntur. Et ideo fidelissimis hęc negotia committi præcipimus, ne aliqua in eis illusio inueniatur, ex qua fidelibus scandalum (quod absit) oriatur.

Quæ

Quæ fidem & auctoritatem huiuſcemodi hiſtoriarum mirè confirmant. Hoc tamen non à Fabiano primum inſtitutum, ſed ab Apoſtolorum temporibus obſeruatum, oſtendit quæ adhuc extat, Paſsio ſancti Andreę Apoſtoli per presbyteros & diaconos eccleſiarum Achaię ſcripta. *Et apud Euſebium de morte Polycarpi elegans epiſtola, quam ſcribit* Eccleſia Dei, quę Smyrnam incolit, eccleſiæ, quæ eſt Philomilij: *Item epiſtola de martyribus Galliæ ſub Vero, inſcripta,* Serui Ieſu Chriſti, qui Viennam, & Lugdunum Gallię incolunt, fratribus in Aſia & Phrygia: *Atque nonnullæ alię huius generis ſcriptiones. Quarum multo plures & integriores haberemus, abſque Diocletiano fuiſſet. Hic nihilo minus in Chriſtianorum libros, quam in corpora deſæuijt. Vti, præter alia teſtimonia, argumento eſt hactenus celebrari ſolita* IV. *Non. Ian.* Romę commemoratio plurimorum ſanctorum martyrum, qui ſpreto Diocletiani Imp. edicto, quo tradi ſacri codices iubebantur, potius corpora carnificibus, quam ſancta dare canibus maluerunt. *Innumeras iſta calamitas ſanctorum hiſtorias afflixit. At ſi qui ſub ipſo Diocletiano paſſi, illorum hiſtoriæ, pace eccleſiis per Conſtantinum reddita, recenti adhuc memoria facile reſtitui potuere. Idque huic, quam præ manibus habemus contigiſſe credendum. Cum ſemel atque iterum perſecutionis iam prӕteritæ meminerit. Ne inferiorem Conſtantino Magno exiſtimem, ſtylus neque purè latinus, neq; ex poſteriorum temporum fęce planè barbarus, me mouet. Præterea, ſimplex & nuda rerum geſtarum narratio: quæ abſq; dubio primum autographum, nullis dum colorum pigmentis illitum, & priſcæ pietatis ingenuos ſpiritus redolet. Surius miror cur mutauerit. Mihi aliqua uerba minus pura, & phraſes paullo rudiores, tanti non uidentur.*

Euſ. hiſt. eccl. lib. 4. c. 14.

Lib. 5. c. 1.

Ex mart. Ro.

Prudēt. de Hemit. & Cheled. Chartulas blaſphem° olim nā ſatelles abſtulit, &c.

INCIPIT] *Quæ in nonnullis exemplaribus prologi nomine præcedunt, pio ſtudio à viro bono collecta eſſe non iuero inficias. At cum dubiæ famæ innitantur, imperitis coniecturis pleniſſima, à candore reliquæ hiſtoriæ aliena, non eiuſdem auctoris, non ætatis ſint, omittere placuit. Nullo lectorum damno.* 1

CONVERSIO] *Huius vocabuli abſolutè poſiti Chriſtianus vſus eſt, de illis, qui peccatis valere iuſſis, ad meliorem frugem ſe conferunt. Ita paſſim ab eccleſiaſticis ſcriptoribus vſur-* 2

 patur.

patur. *Caussam reddit D. Augustinus*, Illi conuertuntur, qui rectè viuere incipiunt: hoc est enim ad Deum redire. Qui autem concupiscentias suas perseueranter sequuntur, dorsum quodammodo habent ad Deum.

Euág. qst. sec. Matt. quæst. 11.

3 SANCTAE] *Multo latius olim Sancti nomen quam hodie patuit. Episcopi vulgo Sancti, Sanctissimi, Beatissimi dicebantur; quæ iam solius summi pontificis est appellatio. Reliqui etiam Christiani, certè probatæ vitæ, Sancti: quamquam adhuc mortales. Constantinus orationem, quam ad Christianam ecclesiam scripsit,* Ad Sanctorum cœtum *inscripsit. Is nunc honor mortuis tantum, in apotheosim relatis habetur. Hoc loco* Sanctæ *nomen utraque notione rectè acceperis.*

4 AFRAE] *Homines antiquitus crebro sibi nomina ab vrbibus, & populis mutuati sunt. Quod primum videre est in seruis Getis, Syris, Syriscis; Dein in familijs Romanis Tarquinijs, Cominijs, Gabinijs, Norbanis, Volscijs, Numicijs, Vatinijs. Vt interim cognomina huius generis prætercam. Et in martyrologijs nostris sæpius occurrunt Germanus, Germana, Gallus, Galla, Sabinus, Sabina, Syrus, aliaque ad hunc modum. Quibus persuasus, nõ vereor Afram ab Africa deducere. Variç enim illi huius nominis caussæ esse potuerunt, sicuti & Afro patruo. Iulius Firmicus me monet, Venerem ab Assyrijs, & Afris eodem ritu cultam. Assyrius autem cultus idem cum Paphio Cyprio, Pausania teste. Atqui hac ratione Afra, non Affra, neque Aphra scribendum. Africam enim fasti Capitolini, lapides alij, nummi antiqui, & libri manuscripti præferunt. Ita etiam Afranios, gentem Romanam.*

De myst. proph. rec. c. 4. Paus. in Atticis.

Porro alteram S. Afram martyrem reperio in martyr. Rom. IX. *Cal. Iunij, Brixiæ sub Hadriano Imp. passam. Quæ cum nostra nihil commune habet præter nomen.*

5 ET PVELLARVM EIVS.] *Præter quod inscriptio promittit, historia Hilariæ matris conuersionem complectitur.*

6 APVD PROVINCIAM RAETIAM] *P. de Natalibus insigniter lapsus, per omnem historiam Cretam pro Rætia habet. Etiamsi Adonem Treuir. sequi profiteatur, Ado autem Rætiam distinctè præferat. Idem audio in M. Marulo peccatum esse, quem mihi videre non contigit. Vicelius non minus absurdè,* Prouinciam Regenas. *Antoninus in Chronico Rætiam*

In catal. li. 7. c. 28. 54. & 55. Ado in martyr. Marulũ sequitur zu-

& Cretam confundit, vtrumque enim nomen habet: nisi error sit à librarijs, quod existimo. *ingerus in theatro vo lu.7. lib.3.*

Ceterum Rętia (quæ sub Augusto in prouinciam redacta) variè à diuersæ ætatis auctoribus describitur. Sed constat ex Ptolomæo, qui Diocletianum multo anteiuit, iam tunc à fontibus Rheni, et Danubij, ad Aeni ostia vsque pertigiße. Hinc Tacitus, et Arrianus prodidere Aenum inter Rętos, & Noricos fluere. Quibus terminis etiam Vindelicia, cuius memoria ante Diocletianum obsoleuerat, quæque in Ræticum nomen conceßerat, comprehenditur. Hodie obtinent præter Rætos, Sueui, & Boij qui cis Danubium colunt. *Li.2.c.12.* *Lib.3.hist.*

IN CIVITATEM AVGVSTAM] *Plurimæ ciuitates Augustæ per orbem Romanum: Non paucæ etiam per Rætiam extitere, si fides habenda nostræ ætatis scriptoribus. Sed Fortunatus, poeta Christianus, qui ante mille annos vixit, ascriptis fluuijs, qui eam, de qua hic sermo est alluunt, nomine ambiguo nos falli non patitur,* 7 *Auentino, & qui Auct. sequuti.*

Pergis ad Augustam, quam Virdo, Lycusq; fluentant,
Illic ossa sacræ venerabere virginis Afræ.

Fort. in uita S. Mart. lib.4. *Baronius legit Vindo Licusq;.*

An illi Vindelicum cognomen debeatur, ante Auentinum nemo dubitauit. Is primus de alia Augusta Vindelicorum suspicionem commouit. Non satis firmis ad eam euincendam vsus argumentis. Quod commodiore loco pluribus docebimus. Neq; in hoc commentario quæstionem non neceßariam edißerendam putamus.

NARCISSVS] *Quidam Hierosolymorum episcopum arbitrantur. Qui à Nicephoro Constantinop. in Chron. trigesimus primus, & trigesimus quintus, ab Epiphanio trigesimus & trigesimus quartus, unus idem, eius vrbis episcopus censetur. Nam auctoribus Eusebio, & Niceph. Callisto, semel in eremum secessit; Dein sedem iterum cum Alexandro collega tenuit: Denique, quod habetur in martyr. Rom.* Sanctitate, patientia, ac fide laudabilis, centum & sexdecim annorum migrauit ad Dominum. *Martyr, vt ait Nicephorus in Chron. Verum cum neque ipse, neque collega Alexander, quin nec successores, Mazabanes, Hymenæus Zambdas, Hermon (qui singuli pluribus annis pręfuerunt) Diocletiani persecutionem attigerint: ita enim reffert Eusebius: fit vt à S. Afræ temporibus magnis spatijs excludatur.* 8 *Epiph.ī Panario hær. 66.* *Eus.li.6.c. 8.9.* *Nic.lib.5. c.9.10.* *Mart. 29. Oct.* *Eus. lib.6. c.32.* *Li.7.c.13. 26.*

tur. Solidior Augustanæ ecclesiæ auctoritas, quæ semper diuersum hunc nostrum Narcissum interpretata est, Gerundæ Tarraconensis Hispaniæ vrbe passum. Quod hæc ipsa historia inferius ad finem conuersionis comprobat, & ecclesiæ Gerundensis epistola, quam eo loco dabo, Martyr. item Rom. XV. Cal. Aprilis, Et ex Hispanis Villegasius in Flore sanctorum, Beuterus, atque Vasæus in Chronicis. Liber Chronicus Regum Arragoniæ absq; auctoris nomine Hispanicè editus, meminit reliquiarum Sancti Arsisi, quæ Gerundæ in ecclesia S. Philippi conditæ, miraculis illustres sint. Vbi vernaculam Hispanorum enuntiationem agnoscas, pro S. Narciso, San Arciso, deperdita N, quæ in principio repetenda erat, reddētē. Sunt enim reliquiæ Narcissi, de quo agimus.

Beut. lib. 1. c. 25. Vasæus post An. 260.

Ancyrano concilio circa hæc tempora Narcißus Neroniadis Ciliciæ episcopus subscripsit. Sed diuersus ab hoc nostro.

Tres alij Narcissi in sanctos relati. Primi meminit D. Paulus in epistola ad Rom. Alterius fit mentio in actis S. Laurentij. Tertium Licinius Imp. martyrij corona donauit. At de nullo Afræ conuersæ suspicio oriri potest.

Vide martyr. 31. Oct. 17. Sept. & 2. Ian.

9 EPISCOPVS] Notius est apud Christianos episcopi nomen quam vt hic interpretemur. Multa de illo passim obuia. Quædam non protrita reperies in Pammelij annotationibus ad D. Cyprianum.

10 TEMPORE QVO DIOCLETIANI PERSECVTIO FERVEBAT] Aliqui nonam, alij (quorum maximus est numerus) decimam, quidam duodecimam persecutionem numerant. Quæ enim retro, non ab omnibus vno eodem modo distinguuntur. Illud conuenit, hanc præ reliquis diuturnitate temporis, numero martyrum, immanitate suppliciorum, longè insignissimam fuisse. Quod Eusebius, Orosius, Sulpitius, Nicephorus, Zonaras, Cedrenus, Manaßes, historici alij, denique omnia martyrologia, & innumeræ sanctorum vitæ copiosè docent. Supersunt in Hispania inscriptiones Diocletiano positæ, NOMINE. CHRISTIANORVM. DELETO. QVI. REMP. EVERTEBANT. Item, SVPERSTITIONE. CHRISTI. VBIQVE. DELETA. ET. CVLTV. DEORVM. PROPAGATO. Hæ quamuis vti impiæ, ita vanæ, & mendaces, tamen ex illis videre est, qua animi contentione tyrannus aduersus Christianum nomen grassatus fuerit, qui

Vide Occonis numismata in Dioclet.

qui imperatorios inde quæsierit titulos. Sed de persecutione, re satis superque testata, calamum contineo.

De tempore persecutionis, quando cœperit, quando desierit, auctores valde diuersa sentiunt. Siue ad annos Christi, siue ad Diocletiani imperium respicimus. Quamquam de annis a Christo nato Panuinio & Sigonio, qui nostra ætate diligentissimè, & aptissimè ad constituendam seriem temporum scripserunt, stabimus. Ibi consentiunt Diocletianum imperium iniisse Ann. Christi CCLXXXIV. *Post Romam conditam* MXXXVI. *Parilibus, id est* XI. *Cal. Maij. Persecutionem aliqui mox cœptam putant; Alij post Maximianum collegam assumptum: Alij ab annis Diocletiani siue* IX. *siue* XI. *siue* XIII. *siue* XIV. *siue* XVI. *siue* XIX. *Et facile credam, inueniri auctores, qui ab his omnibus diuersa scripserint. Quorum dissensio commoda explicatione concilianda est. Neque enim plerosque falli, aut temere de re tanta, & tam clara, scripsisse existimandum. Reffert igitur intelligere, persecutionis nomen uarie acceptum differentiæ caussam esse. Tempore D. Augustini uulgata erat opinio, decem plagis Aegyptiacis, significatas fuiße decem persecutiones, quæ a Nerone ad Diocletianum. Eam ille ita conuellit, ut ostendat ecclesiam ante Neronem tum in capite Christo, tum in Stephano, Iacobo, Petro, fratribus reliquis persecutiones paßam. Nec aßertores denarij istius numeri negare poterant hæc uera esse. Sed apparet explicatione uerbi vim argumenti euitaße. Vt scilicet inter persecutiones, quæ plagis Aegyptiacis prædictæ, nullam ante Neronem censendam contenderent. Forte quod Neroniana prima imperatoris iussu indicta, aut exceptione aliqua alia, nam de hoc non constat. Secundam numerabant Domitiani: Tertiam Traiani: Quartam Antonini Philosophi: Quintam Seueri: Sextam Maximini: Septimam Decij: Octauam Valeriani: Nonam Aureliani: Decimam Diocletiani & Maximiani, Inter has quædam a nonnullis prætermissæ, Vt Maximini & Aureliani a Sulpitio, quamuis inquit* Maximinus nonnullarum ecclesiarum clericos uexauit: *Valeriani a permultis, quod eandem cum Deciana ducerent. Aliæ contra insertæ: Cum Impp. Hadrianus, Antoninus Pius, Alexander, Aur. Claudius manus sanguine Christiano nequaquam abstinuerint. Et si omnis, quæ Christianis propter religionem uexatio accidit, persecutio dicenda, in dubium*

Panuinius in fastis. Sigon. de occid. Imp. Quos sequuntur Scaliger de emend. tēp. & Baron. ī Annalibus

Aug. de ciuit. Dei li. 18. cap. 52.

Sac. hist. libr. 2.

Adi Sulpit. loco citato. Mart. 1. 5. 18. 30. Ian. Et ibi Baron.

est

est multo adhuc plures sub Impp. extitisse. Sed non æquè ab omnibus in numerum redactæ, Vel quod leuiores visæ, Vel quod nouis edictis non usæ, Vel quod a decessoribus cæptę, non intermisso cursu continuatæ, Vel denique alia quauis de caussa. Et prorsus iniquus est, qui diuersos auctores propterea reprehendendos putat. Cum enim de rebus conuenit, cur in uerbis non suo quisque iudicio utatur? Similis est in constituendis persecutionum principijs ratio.

Nam ut sermonem ad Diocletianum referamus, Fuit is in Christianos animo semper infensissimo. Cuius rei caussæ multæ esse potuerunt, principi supra humanum morem superbo. Et quamuis initio tectius, & quasi per cuniculos egerit, neque Christianum nomen (quod constet) cuiquam criminis loco obiecerit, tamen multos eius nominis, falsis affictis calumnijs subuertit. Ideo nihil aberrabit, qui totum Diocletiani imperium perpetuam persecutionem dixerit. Postmodum, cum suam temeritatem aliena uellet inuidia explere (ait Eutropius) allegit Imp. Maximianum, propalam ferum natura, ardentem libidine, consilijs stolidum, ortu agrestem, asperitatem suam etiam uultus horrore significantem (his elogijs hominem exornant Eutropius & Victor) qui prima expeditione, quam in Galliam mouit, exercitum iuramento adegit, Christianos Deorum inimicos, ijsdem animis, quibus Bacaudas imperij hostes ulturum: Quod cum legio Thebæa detrectaret, primo decimata, post internecione deleta est. Si quis a tam immani facinore persecutionem auspicatam putauit, profecto neque molliter sensisse, neque leuiter scripsiße uidetur. Ann. IX. Eusebio teste, Diocletianus adorari se ut Deum iussit. Cassiodorus duobus annis differt. Quandocumque contigerit, certissimum est Christianis per religionem non licuisse nefario edicto obedire. Hinc multos malè habitos, & lege maiestatis damnatos suspicandum. Eo fortassis referendum, quod apud Cedrenum legimus IX. anno Impp. edixisse, omnibus Christianis interfectis, Romanum imperium rebus prosperis affluxurum. Anno XI. Cedrenus prodit horribilem persecutionem excitatam, multaque millia martyrum facta. Postero, qui fuit Diocletiano VI. Constantio II. Coss. Caius Pontifex, gentilis Diocletiani, martyrij coronam consecutus est, tradente Damaso. XIII. aut XIV. (utrumque habet Cedrenus, & Eusebius) Chri-

Hist. lib. 9.

Vide acta Thebæorũ mart. & Sigon. de occid. Imp. lib. 1.

Christiani milites exauctorati, per Veturium militiæ magistrum. Eusebius in chronicis annotauit, inceptam paulatim ex illo iam tempore persecutionem aduersum nos. *Vbi non pœnæ atrocitatem, quâ infamia irrogabatur, nullus corpori cruciatus inferebatur, respexit: sed quod illa omnes fines Romani imperij peruagata, nullam prouinciam, quæ militari custodia contineretur immunem habuit, Cuiusmodi nihildum hactenus contigerat. De anno* XVI. *nescio quem ignotum auctorem Cuspinianus citat. At* XIX. *demum omne uirus simul in ecclesiam effusum est, vt nullo præterea incremento locus relinqueretur. Tunc impia decreta, quorum Nicephorus, Eusebius, Zonaras meminere, audita primum: Ecclesias solo æquari, libros comburi, episcopos interfici, Christianos reliquos, dignitatibus præditos in ordinem redigi, priuatos in seruitutem dari placere. Quæ postea pœnæ morte vt plurimum commutatæ sunt. Excitati eo classico omnium prouinciarum præsides, ut Christianos quisque diligentissimè conquisiuit, inuentos immanissimè excruciauit, ita operam Impp. maximè approbauit. Et si qua est malorum comparatio, præterita quæcumque leuia atque ferenda, hæc denique seriæ persecutionis origo videri poterat. Ad quem modum statuere auctores plerique. Eusebius in historia ecclesiastica, & Chronicis disertè, Iterum obliquè in uita Constantini, Cum ait Diocletianum imperio se abdicasse post annum persecutionis primum, quod est utique secundo anno. Ita etiam Orosius, & multi recentiorum. Nam etsi Victor in epitome Diocletiano annos* XXV. *Nicephorus, & Michael Glycas* XXII. *tribuant, tamen optimi scriptores de* XX. *annis tam frequentes consentiunt, vt eius rei nulla possit esse dubitatio. Et quæ duobus ante abdicationem annis contigere, incidunt in principium anni* XIX. *Epiphanius priuatam sententiam tuetur, Enumerans enim imperatorum seriem, inquit,* Diocletianus cum Maximiano, & Constantio annos tredecim. Quorum tempore magna persecutio fuit, quæ duodecim annis durauit. Cum autem cessasset persecutio, regnauit Diocletianus unum annum, & deposuit imperium. *Hæc multis modis a fide historiæ illorum temporum recedunt. Et nisi culpam in interpretem, aut librarium reijcimus, fateamur oportet Epiphanium memoria lapsum, Ipsemet*

Cusp. in Coss.

Eus. i hist. li. 8. c. 3. de uita Constant. li. 1. c. 12.

Oros. lib. 7. c. 25.

Nic. lib. 7. c. 17.

Ep. de mēs. & pond.

semet in Ancorato, Diocletiano XX. annos tribuit.

Porro nihil ad priores Diocletiani annos Afræ conuersionem pertinere, ex uerbis Diocletiani persecutio feruebat, *elicio. Quamquam Eusebius neque his duobus annis integris Italiam, Siciliam, Galliam, & reliquas occidentem solem uersus prouincias (qua descriptione Rætia comprehenditur) persecutionem sustinuiße dicat. Ego interpretor; Cum Impp. mense Martio sanguinarium in Christianos edictum Nicomediæ proposuissent, ad reliquas inde prouincias missum, vt quæque maximè dissita, ita vno vel altero mense tardius perueniße.*

Etsi vero Diocletianus post motum ecclesiæ publicum hoc bellum, altero anno imperio cesserit, tamen persecutio per decem continuos annos plebem Dei depopulata est. *Quæ Seu. Sulpitij uerba sunt. Quibus Eusebius, Orosius, Nicephorus, historia miscella, Freculphus, alij consentiunt. Et euenit vt cum uarij Impp. succederent, à primis auctoribus Diocletiano, & Maximiano, etiam posteriore octennio persecutioni nomen hæserit. Tulere nomen imperatorium per ea tempora,*

Fl. Val. Constantius Chlorus Aug.
C. Gal. Val. Maximianus Aug.
C. Aur. Valerius Licinianus Licinius Aug.
C. Gal. Val. Maximinus Aug.
Fl. Val. Seuerus Aug.
M. Aur. Val. Maxentius Aug.
Fl. Val. Aur. Constantinus Magnus Aug.

An horum quis nomini Christiano penitus parserit, nescio: Constantio, & Constantino aliqui eam palmam tribuunt, Sed Constantius tertio persecutionis anno obijt: Et dum uixit, credibile est satis habuiße proprias manus continere, collegarum Diocletiani, & Maximiani iniurias a Christianorum corporibus repulisse, non est credibile: De Constantino Magno, quem maximè alienum ab hac culpa existimare par erat, contrarium docet Baronius. Ceteros plerosque teterrimos hostes extitisse, qui subdolis inducijs non minus quam aperto bello (hæc tunc alternis per prouincias uicissitudo) damnum intulerint, certum est. Id interim fatebimur, in oriente multo fœdius quam in occidente sæuitum esse: Quod etiam Eusebius alicubi innuit.

In not. ad mart. 22. Aug.

Atque ita colligimus, Diocletianum imperium inijsse Anno

Christi

Christi CCLXXXIV. *Persecutionem multo sęuissimam cępisse anno* CCCII. *Desiisse* CCCXII. *Quę ad mentem eorum Chronographorum, quos me sequi profiteor, calculata sunt. Cum satis cognitum habeam de annorum numeris alios aliter sentire. Conuersionem S. Afrę intermedio tempore contigiße, asseuerare licet. Annum proprium assignare non licet. Sed si quis coniecturę locus, Ego eam lubens anno* CCCII. *ascripserim. Cum existimem Narcißum mox à principio sęuissimę persecutionis Augustam profugisse. Abdicato Diocletiano, persecutio in occidente non quidem penitus ceßauit, multum tamen remisit, probè erga Christianos affectis Constantio Chloro, & filio Constantino: Inde fit ut existimem hac periphrasi* Tempore quo persecutio Diocletiani feruebat, *Et alterâ illâ initio passionis,* Cum Christianorum esset sæua persecutio, & omnes pro Christi nomine uarijs supplicijs afflicti ad sacrificia traherentur, *Non nisi ultimum Diocletiani biennium significari, Quod est a mense Martio anni* CCCII. *ad Palilia usque anni* CCCIIII. *Et cum Afra mense Augusto paßa sit, vti ex ecclesiasticis tabulis liquet, eius passio ad annum* CCCIIII. *referri nō potest. Refero ergo ad annum* CCCIII *Iam si a conuersione ad passionem intercessere menses fere decē, quę est Augustanę ecclesię traditio, planè sequitur Conuersionem ad annum* CCCII. *pertinere, Coss. Fl. Valerio Constantio Nobiliss. Cæs.* IV. *C. Galerio Valerio Maximiano Nob. Cæs.* IV.

PROFVGVS] *Etsi Tertullianus peculiari libello docuerit in persecutione non fugiendum, eius tamen nulla est in hac sententia auctoritas. Eleganter ait D. Cyprianus,* Cum corona de Dei dignatione descendat, nec posit accipi, nisi fuerit hora sumendi: quisquis in Christo manens, interim cedit, non fidem negat, sed tempus expectat. *Alibi, si quis in fuga occiderit, eum inter martyres censendum ostendit,* Si fugientem in solitudine ac montibus latro oppresserit, fera inuaserit, fames, ac sitis, aut frigus afflixerit: uel per maria pręcipiti nauigatione properantem, tempestas ac procella submerserit: spectat militem suum Christus ubique pugnantem; & persecutionis caussa, pro nominis sui honore morienti, præmium reddit, quod daturum se in surrectione promisit. Nec minor est martyrij gloria, non publicè nec

[Margin: 11 — *De lapsis.* — *Ep. 56. edi. Pam.*]

inter multos perijsse, cum pereundi caussa sit, propter Christum perire. Sufficit ad testimonium martyrij sui testis ille, qui probat martyrem & coronat. *Quę tamen ad gregem, non ad pastorem referenda. Quando episcopis (ex quorum classe Narcissus) fugere liceat, accurate disputat Augustinus, epistolâ ad Honoratum episcopum, Et in hęc se uerba colligit,* Premente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, cui ministretur, aut potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est eadem caussa fugiendi. *Idque* S. *Pauli, Athanasii, & Hispanorum episcoporum exemplis confirmat. Cur Narcissus fugerit expeditum non habeo. Nullam nisi probatissimam caussam subfuiße, viri sanctitas persuadet. Et rectè subiunxero S. Pontij diaconi uerba, quibus similem Cypriani fugam excusat,* Vultis scire secessum illum non fuisse formidinem? Vt nihil aliud excusem, ipse postmodum passus est: quam passionem utique ex more uitaret, si & ante uitasset. *Narcissus enim similem uitę finem imposuit.*

Ep. 180. — *In vita S. Cyp.*

12 CVM DIACONO SVO.] *Diaconos episcoporum & presbyterorum ministros esse, habetur in concilio Carthaginensi IV. Tamen crebrius episcopis quam presbyteris inseruisse, hinc apparet, quod B. Hieronymi ætate aliqui Diaconos presbiteris æquabant. Quamquam male, nam & Hieronymus refellit. Clemens Rom. diaconos vocat episcopi aurem, oculum, os, cor, & animam. D. Ignatius profert exempla S. Stephani, qui beatissimo Iacobo, Timothei & Lini, qui Paulo, Anacleti & Clementis, qui Petro, diaconi episcopis ministrauerint. Idcirco exclamauere Felicissimus & Agapitus diaconi, cum Pontifex Sixtus Imperatori sisti iuberetur,* Et nos sine patre nostro quo ibimus? *Atque Archidiaconus Laurentius ad eundem,* Quo progrederis sine filio pater, quo sacerdos sancte sine diacono properas? Tu nunquam sacrificasti, nec offerre consueueras sine ministro. *Quod Clemens exemplo confirmat,* Vt enim Christus sine patre nihil agit, sic neque diaconus sine episcopo.

Cap. 37. — *Hier. ep. ad Euagr.* — *Clem. Constitu. Ap. lib 2. c. 44* — *Ign. ep. ad Tral.* — *Ex actis S. Laur.* — *Apost. Constit. lib. 2. cap. 30.*

13 FELICE] *Illustre Gerundæ Felicis martyris nomen semper fuit. Numerat Prudentius inter sanctos quos variæ vrbes in nouissimo iudicio Christo oblaturæ sunt,*

Hym. 18. mart. Cæsaraug.

Parua

Parua Felicis decus exhibebit,
Artubus ſacris locuples Gerunda.

Hunc mart. R. Vſuardus, & Ado, atque Vincentius confirmant paſſum Gerundæ, perſecutione Diocletiani, Præſide Daciano. Cum igitur nomen, locus, tempus martyrij conueniant, permulti eundem cum noſtro Felice crediderunt. Sed obſtat in primis eccleſiæ Gerundenſis auctoritas, pro qua Berengarij epiſcopi epiſtola, iam ſemel à nobis laudata, teſtimonium dicit. Narrat enim perſpicuè, Felicem, quem ſuæ eccleſiæ doctorem, Apoſtolum, & prophetam appellat, diuerſum eſſe à S. Felice Narciſſi diacono, qui dudum à Francorum Rege Carolo tranſlatus, Pariſijs quieſcat. Et quamquam hæc plana aperta, accedunt tamen alia argumenta. Ado & Vincentius, qui prioris Felicis vitam copiosè ſcripſerunt, Ræticæ peregrinationis non meminere: Immo neque Narciſſi epiſcopi, cum quo noſtrum paſſum eſſe, ex hac hiſtoria & martyrol. liquet, Quin Cucufatem illi ſocium Vincentius tribuit: Demum Diaconatus honor à nullo aſcribitur: Quorum profecto nihil omittendum erat. Ipſa etiam S. Cucufatis vita, attentius perpenſa, nos facile, ab errore vendicat. Statuamus ergo, quod res eſt, duos Felices martyres Gerundenſes diſtinctos, quorum vterque ſub Diocletiano occiderit. Ac ne eius rei nos admiratio capiat, ſcire reffert, id nomen Chriſtianis admodum familiare fuiße. Quippe ſupra LX. Felices martyrologia exhibent, Quorum non pauci in Diocletiani tempora incidere. Et conſtat interim, infinito plura ſanctorum nomina excidiße, quam in martyrologia relata ſint. Ita vt Genebrardus, explicans illud Pſalmi, Effuderunt ſanguinem eorum tanquam aquam, in circuitu Hieruſalem: & non erat qui ſepeliret, *obſeruarit, aliquos in ſingulos anni dies XXX. Millia martyrum numerare. Deo enim martyres (inquit S. Gregorius)* numerabiles, nobis ſuper arenam multiplicati ſunt: qui quanti ſint a nobis comprehendi non poſſunt. *Apto exemplo vtitur Auguſtinus contra Donatiſtas, in re ſimili, mirum non eſſe inquiens, ſi in turba Romanorum clericorum, duo vel plures Stratones aut Caſſiani reperirentur, cum in XII. Apoſtolis non ſolum duo Iudæ, ſed etiam duo Iacobi legerentur. Id verò ſæpius contigit, quod factu admodum facile,*

Mart. 1. Aug. Vinc. in ſpec. Hiſt. lib. 12. c. 131. 132.

Mart. 18. Mart. Vaſæus poſt An. 306. ait Cucufatē à quibuſdam Felicis fratrē exiſtimari.

Multi etiā in martyrologijs Felicißimi, Feliciani, Fortunati Fauſti, Fauſtini, Exiſtimo Chriſtianos veteres bona omina horum nominum ſequutos.

vt

Ps. 78. Hom.27. Breuic. coll. die 3. In mart. 30. Ian.

vt bini, aut plures eiusdem nominis martyres confunderentur, & eo ipso alterius memoria premeretur. Sic Baronius admonuit, Prudentium, hominem minimè ex vulgo, tres Hippolytas, militem presbyterum & episcopum, conflasse in vnum, Vt quæ singuli gesserint, vni ascriberet. Sic duobus quoque Cyprianis, & alijs permultis accidit. Ambr. Moralis Chronic. Hispaniæ lib. 12. c. 42. Narrat Reccaredum Regem, qui vixit ante annum Christi DC. obtulisse sepulchro S. Felicis martyris Gerundæ auream coronam: quam multis exinde annis Paulus quidam, tyrannidem aduersus Bambam Regem moliens sustulit, Et cum sese illâ coronandum curasset, mox impietatis pœnas luit. Sed hæc ad nostrum Felicem non refero.

14 PARARE AMATORIBVS CONSVEVERAT] *Afram ante conuersionem mulierem peccatricem fuisse (vt modestè de se ipsa paulo post, & de Maria Magdalena sacra scriptura loquitur) compertum est. Ne quis autem Fortunatum errasse existimet, in eo quem adduximus versu,*

Illic ossa sacrę venerabere virginis Afræ,

Animaduertere oportet, Virginem aliquando ætatis, non integritatis nomen esse. Tradidere enim Grammatici Virginem à viridiori ætate dictam. Præiuere optimi latinitatis auctores. Horatius, — miseræque nuper Virgines nuptæ — *Virgilius* de Hero, Et moritura super crudeli funere virgo. *Clarius de Pasiphae trium liberorum matre,* Ah virgo infelix — *Etsi Iunius Philargyrius diuersam regulam prodidit,* Apud Terentium virgo dicitur, quæ peperit, vt in Adelph. Puer natus, nihil habet virgo. Sic, Virgo quæ parit. Ideo ad secundum partum virgo dicitur, postmodum mulier. *His se Fortunatus satis tueri potest, maximè in carmine, Vbi credibile est eum venerationem Afræ hoc nomine conciliare voluisse. Molanus asserit, Viduas sanctimoniales, aliquando virgines dictas, quòd in virginum collegium cooptatæ essent. Talis est in martyrologio ab illo postremo edito, Idib. Febr. Ermenilda uirgo in Britannia, Et* VI. *Non. Iulij Mogundes uirgo Turonis. Prorsus alia ratio Ambrosij, Chrysostomi, Origenis, qui ecclesiam gentium ex meretrice uirginem factam esse, figuratè dixerunt. At Phil. Bergomatem, qui in historia, Hilariam Afræ*

Seru. in 4. Virg. egl. Isid. orig. lib.11.c.2. Hor. Car. lib.2.od. 8 Virg. georg. 3. & egl. 6. Phil. in 3. egl. Virg. Amb. de Salom. c. 5. Chrys.

sanctis-

sanctissimæ uirginis matrem, Dignam, Eumeniam, & Euprepiam sacras uirgines nominauit, nihil reconditi sensisse, sed simpliciter errasse, memoriç lapsu, existimo. Nam de claris mulieribus, ipsemet aliter scripsit. Ser. 26. de Pen. Orig. sup. Ios. Hom. 6. Phil. in 15 suppl. lib. 8. de dar. mul. cap. 112.

ORARE COEPIT, ET PSALLERE] *Agnosce antiquissimum institutum. De quo Tertullianus, Christianorum cœnas describens,* Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. *Et paucis interiectis*, post aquam manualem, & lumina, ut quisque de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium Deo canere: hinc probatur quomodo biberit: Aequè oratio conuiuium dirimit. Apol. c. 39. Vide in hanc sententiã Cle. Alex. Pæ-16 dag. lib. 2. c. 4.

EDISCENS HVNC ESSE CHRISTIANORVM EPISCOPVM PROCIDIT ETC.] *Vt Afra Narcissum & Felicem, homines peregrinos, ignotos domo acciperet facile factum fuit, Amatores enim, Venere propitia missos credidit. At quod episcopi nomine audito statim resipuerit, errorem, in quo nata, alta, tot annos uixerat, agnouerit, Id uero mirabile. Eiusq; rei absolutè caussam aliam nullam, quam sancti spiritus diuinam gratiam proferre possumus. Hęc ubi uult spirat. Huius afflatu Matthęum, Zachęum, Latronem puncto temporis immutatos scimus. Quoniam autem sapientia disponit omnia suauiter, Cogitare licet, Christianorum nomen non tunc primum, inauditum antea, Afræ auribus accidisse. Multo ante sacra doctrina Romanum orbem persuaserat, & ad plerasque barbaras nationes excucurrerat. Ac Christianismo tam multi omnium ordinum uiri, fœminç, nomen dederant, Vt Tertullianus sub Sept. Seuero ad Scapulam prçsidem scripserit, Carthaginem decimandam esse, si Christianos eius urbis delere uelit. Prolixius in apologetico,* Si hostes exortes, non tantum vindices occultos agere uellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri, & Marcomanni, ipsique Parthi, uel quæcumque, vnius tamen loci, & suorum finium gentes, quam totus orbis? Externi sumus, & uestra omnia impleuimus, Vrbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola uobis relinquimus templa. *Et paulo post*, Potuimus & inermes, nec rebelles. sed tan-

tum-

tummodo discordes, solius diuortij inuidia aduersus uos dimicasse. Si enim tanta vis hominum, in aliquem remoti orbis sinum abrupissemus à uobis, suffudisset utique damnationem uestram, tot qualiumcunque amissio ciuium, immo & ipsa destitutione punisset. Proculdubio expauissetis ad solitudinem vestram, ad silentium rerum, & stuporem quendam quasi mortui, urbes quæsissetis, quibus imperaretis. Plures hostes quam ciues vobis remansissent. Nunc enim pauciores hostes habetis præ multitudine Christianorum, pœne omnium ciuium. *Ista sub Seuero. Postea numerus etiam auctus. Adeo, ut ante Diocletiani persecutionem, Christianorum conuentus, infinita hominum turba frequentatos, multitudines in singulis ciuitatibus coactas, illustres hominum in templis concursus, nulla fere oratione explicari posse, existimarit Eusebius.* Vnde cum in antiquis illis ædificijs non satis loci haberent, ampliores ecclesias in uniuersis urbibus, fundamentis eorum ad maiorem laxitatem dilatatis, erexerunt. *Christianum igitur nomen, quaqua uersus illustre, in Rętiâ, prouinciâ uel Italię accensâ, uel certè proximâ, & quasi suburbanâ, obscurum eße non potuit. Pręsertim Augustę, urbe metropoli.*

Lib. 8. c. 1.

Annal. Sigis. Meiste. par. 4. c. 1. & alij plerique. Act. ca. 13. ep. ad Ro. c. 16. Dor. in Syn. Mart. 3. Dec. Dam. de Pont. Beda de sex ætat. in M. Ant. Vero. Et hist. eccl. lib. 1. ca. 4. item in epit. Ado Chron. Vero. Polyd. hist. lib. 2. Iuuē. sat. 4

Sed hęc coniecturę sunt. Accedit historię fides. Antiquis monumentis proditum est, Lucium quendam iam olim Rætos euãgelium docuiße, Eiusque profeßionis caußa apud nos puteo demersum, semiuiuum inde extractum, in interiori Rætia martyrium cõsummaße, ijs ipsis locis, quibus Curia urbs post hęc condita est. Illorum, quos Augustæ sacrę fidei adiunxit, solius Campestrij, uiri primarij nomen superat. Et quamquam ambigitur an Lucius Cyrenensis fuerit, cuius extat memoria in actis Apostolorum, & epistola Pauli ad Romanos, quemque Doratheus Laodiceæ Syriæ episcopum nominat: An (quod pluribus placuit) Britannię Rex, ab Eleutherio summo Pontifice, per legatos Fugatium, & Damianum Christiano nomini ascriptus, Cuius meminere martyrologia, Damasus, Beda, & Ado Viennensis: quem Polydorus Virgilius Aruiragi (Iuuenalis carmine nobilitati) pronepotem scripsit, ex filio Mario, nepote Coyllo: Tamen vtrumuis accipimus, S. Afrę tempora multo antecessit; Et ex eo Christianos Augustæ fuisse non est cur dubitemus.

Obscu-

Obſcurior fama eſt de Philippo epiſcopo, quem ſub Antonino, aut ſub Vero Auguſtæ Vindelicorum paſſum tradidere Primus Cabilunenſis in topographia, & Irenicus in exegeſi Germaniæ. Neſcio quam idonei teſtes. Me dubium habet, quod auctores, quos ſequuntur non laudant; Et quod nulla huiuſcemmodi memoria extat apud eccleſiam Auguſtanam, cuius maximè intererat. Vixit ſub M. Antonino, Vero, & Commodo Philippus, uita & doctrina illuſtris, Verum is Gortynæ in Creta fuit epiſcopus, Vti Euſebius, Hieronymus, & martyrologia III. *Id. Aprilis produnt, Atque ſcribendis libris claruit, neque eum martyrio affectum conſtat. Nihil itaque de Philippo Auguſtano epiſcopo aſſeuerauerim.*

Satis iam habeo docuiſſe, ante Afræ conuerſionem Chriſtianos Auguſtæ fuiſſe, eoſque ad rationem ceterarum prouinciarum, nō paucos. Quo etiam illa in principio uerba pertinent, Perſecutio Diocletiani feruebat, *Neque enim de nullis, aut perpaucis numero poßunt accipi. Chriſtianis uerò etſi gentiles fœdiſſima quæque affingerent, fieri nihilominus non poterat, quin ſe ueritas exereret, & innocentia uitæ in uulgus celebraretur. Nam apologiarum ſcriptores frequentes erant in eo argumento. Et appoſitè ad hunc locum Tertullianus de oſoribus Chriſtiani nominis inquit,* Quid quod ita plerique clauſis oculis in odium Chriſtiani nominis impingunt, ut bonum alicui teſtimonium ferentes, admiſceant nominis exprobrationem. Bonus uir Caius Seius, ſed malus tantum quod Chriſtianus. Item alius. Ego Lucium ſapientem virum repente factum Chriſtianum defero. Nemo retractat, non ideo bonus Caius, & prudens Lucius, quia Chriſtianus: aut ideo Chriſtianus, quia prudens, & bonus. *Et deinde,* Alij quos retro, ante hoc nomen uagos, viles, improbos nouerant, ex ipſo denotant quo laudant, cæcitate odij in ſuffragium impingunt. Quæ mulier, quàm laſciua, quam feſtiua? Qui iuuenis, qui Lucius, quam amaſius, facti ſunt Chriſtiani? Ita nomen emendationi imputatur. *Vbi multis oſtendit, nihil Chriſtianis uerè obijci præter nomen, & religionem. Quod antea S. Iuſtinus, & Athenagoras dixerant. Porro nominis nullum crimen eſſe; in religione, neglectum inanium deorum etiam laudem mereri. Quæ cum ita ſint (ut eo redeamus unde digreſſi ſumus,*

Apol. c. 3.

mus, vtque ostendamus quam suauiter hanc conuersionem sapientia disposuerit) nihil profectò magis rationi consentaneum erat, quam ut dimoto Dei benignitate Idololatriæ uelo, & perspecta fœditate illecebrosi cultus, Afra se illorum fidei crederet, quos reliquis mortalibus integritate ac pietate præstare crebro audiuisset.

17 PROCIDIT ANTE PEDES EIVS] *humanæ uenerationis, & extremæ demissionis actus. Ita in euangelio, mulier sanguinis profluuium patiens, cum se non latêre animaduerteret, ad Christum* tremens uenit, & procidit ante pedes eius. *Itẽ Syrophœnissa gentilis,* procidit ad pedes eius. *Et mulier peccatrix, quam Afræ comparauimus,* lacrymis cœpit rigare pedes eius. *Id explicans S. Ambrosius ait,* Peccator ad pedes, iustus ad caput. *Paulo post,* Vbicumque audieris Christi nomen, occurre. In cuiuscumque interiorem domum Iesum intrasse cognoueris, & tu ipse festina. Cum repereris sapientiam, cum repereris iustitiam in alicuius penetralibus recumbentem, accurre ad pedes, hoc est uel extremã partem quære sapientiæ. *Atque iterum,* Si ad caput Christi accedere non potes, tangat pedibus suis caput tuum Christus. Et fimbria eius curat, & pedes curant. *Quæ non aliena hoc loco existimanda, cum Narcissum Christo, seruum domino, quã eius uices agit, conferre nihil prohibeat. Et certum est hanc humilitatis speciem spectaße Christianos antiquitus, cũ sacerdotum, & episcoporum pedibus acciderent, etiam uestigia lãberent: ne mirentur quidam id hactenus in summo pontifice obtinere.*

Luc. 8. Mar. 5. Mar. 7. Luc. 8. Amb. in Luc. lib. 6. c. 7.

18 DOMINE INDIGNA SVM VALDE ETC.] *Augustinus ait,* Qui confitetur peccata sua, & accusat peccata sua, iam cum Deo facit. *Et mox,* Initium operum bonorum est confessio, operum malorum. *Chrysostomus,* Pœnitentem irasci non oportet, neque sæuire, sed conteri tamquam condemnatum, tamquam non habentem fiduciam, tamquam iudicatum reum, tamquam ex sola saluari misericordia debentem, tamquam ingratum erga benefactorem redargutum, tamquam iniucundum & reprobum, tamquam innumeris dignum supplicijs. *Confer Afræ uerba, & omnes hos affectus inuenies.*

In Ioan. tract. 12.

19 A TVRPISSIMO TACTV INQVINARI

NON

NON POTVIT] *Hæc ad peccatores omnes quibuscum Christus, calumniantibus Pharisæis, conuersatus est, recte referimus, nihil enim peccatore inquinatius; tamen de Maria Magdalena, in effusione unguenti domini corpus tangente, potissimum intelligenda. Similitudine perquam accommodata.*

LVX DE COELO VENIENS ET SPLENDOR SOLIS ETC.] *Elegans similitudo, qua Athanasius de incarnatione uerbi usus*, Nam si sol ab eo creatus, & nostris oculis subiectus, circumambulans in cœlo, non sordescit attactu terrenorum corporum, neque à tenebris obscuratur, sed potius eas illustrat, & purificat: multo magis sacrosanctum illud Dei uerbum (quod solis est conditor, & dominus) cum in corpore innotesceret; non maculas in se corriuabat, sed incorruptibile erat, corpusque mortale, quod assumpserat, uiuificabat, & à sordibus defecabat. Qui peccatum (inquit) non fecit, neque dolus inuentus est in ore eius. *Peccata autem sordium & luti nomine denotare frequens est. Vnde Ambrosius Ioannis illud, de cæco curato per Christum*, tulit lutum, & liniuit super oculos eius, *lutum illitum, datam cognitionem peccatorum explicat, Et Gregorius inter uarias luti significationes inquit*, Per lutum quoque desiderium sordidæ voluptatis exprimitur, sicut psalmista deprecans ait, Eripe me de luto, ut non inhæream. Luto quippe inhærere, est sordidis desiderijs concupiscentiæ carnalis inquinari. 20

De sacrā. lib. 3. c. 2.

In Iob lib. 34. cap. 8.

FILIOLA] *Blandientis uerbum. Ita Ioannes Euangelista discipulos filiolos appellare solitus, Multo intensiorem animi affectum, quam filiorum nomine exprimens, Vt annotauit P. Damianus.* 21

Dam. Ser. 1. de Ioan. Euang.

SVSCIPE IN TE LVMEN FIDEI] Fides principium Christiani, *ait Ambrosius. Hinc prima ad gentilem conuertendum uox*, CREDE. *Quod irridet apud Gregorium. Nazianzenum Iulianus Imp. Vnum* CREDE *summam Christianæ sapientiæ dictitans. Nomina etiam. Christianis hinc hæsere*, CREDENTES & FIDELES. *Fides uerò cur lumen dicatur, ostendit Ambrosius*, Lucerna fides est, iuxta quod scriptum est, Lucerna pedibus meis verbum tuum domine, Verbum enim Dei fides nostra est: uerbum Dei lux 22

Amb. in Ps. 18. Serm. 21.

Greg. orat. 1. in Iul.

In Luc. li. 11. ca. 52.

est, lucerna fides. Erat lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Lucerna enim lucere non potest, nisi aliunde lumen acceperit.

23 VT PVRIFICATA AB OMNI PECCATO] *An per solam fidem, excluso etiam baptismo, cuius hactenus non meminit? Nequaquam. Ait enim paulo post*, Crede, & baptizare. *Sed sensus est, Purificandam suscepta fide, per ea, quæ à fide præscribentur.*

24 CLARITATE] *Obseruandum, similitudini lucis cælestis, & splendoris solaris, metaphoram luminis, & claritatis optimè conuenire.*

25 EGO QVIDEM QVAE ETC. QVOMODO POSSVM ETC.] *Vide ut uerè pęnitens timori spem coniungat. Multum peccauit, ideo timet multum. Sed mox ac remissionis spes ostensa, oculos in eam conijcit, & purificationis modum inquirit, Verbis quæ cupiditatem simul, & admirationem exprimant*, Quomodo possum à tantis sordibus ablui. *Gregorius Magnus quatuor alas homini datas esse ait, quibus ad cælum feratur. Binæ præteritis conueniunt, scilicet timor, & pænitentia: binæ ad futura respiciunt, Spes, & amor.*

Sup. Ezec. li.1.hom.4

26 TANTVM CREDE ET BAPTIZARE ET SALVVS ERIS] *Quid fides, quid baptismus in homine operentur, figurata loquutione D. Pacianus pulchrè ostendit*, Christi semen, id est Dei spiritus, nouum hominem aluo matris agitatum, & partu fontis exceptum, manibus sacerdotis effundit, fide tamen pronuba. Neque enim aut insertus uidetur in ecclesiam, qui non credidit, aut genitus à Christo, qui spiritum ipsius non recepit. *At ne quis* Tantum crede, *perperam accipiat, sciendum est, hic fidem non operibus, sed infidelitati opponi. Ac si explicatius dixisset, Adiunge te tantum Christianæ fidei. Præterquam quod iam monui, fidei nomine quandoque comprehendi quidquid per fidem iubetur.*

Pac. de bapt. Vide Vegã de iustif. li.11.c.23. Quo sensu doctores ecclesiastici aliquando dixerint fide nos sola iustificari, & saluari.

27 QVID VOBIS VIDETVR] *Non consilium Afra, sed assensum quærit. Constitutum enim habebat quid factura esset, Quod ex puellarum responso apparet, Cum illam ad amplectendam indulgentiam non hortentur, sed se in ea amplectenda comites futuras spondeant*, Si sequutæ sumus te &c. *Atque hoc loco iterum agnosce digitum Dei. Quid mirabilius quam*

puellas

puellas peccatorum sordibus hactenus demersas, ad primum salutis nuntium animos tam alacriter erigere.

DIGNA EVNOMIA ET EVTROPIA] *Martyrol. R. habet,* Digna & Euprepia & Eunomia. *Beda,* Digna & Eumenia & Euprepia, *Ita quoque Vsuardus, Ado, Maurolycus, Antoninus in Chron. & Phil. Bergomas. P. de Natalibus,* Digna, Eumenia, & Eutropia. *Ecclesia Augustana dignam, Eunomiam, Eutropiam agnoscit. Consentiente Vincentio in Spec. hist. & quicumque Vincentium sequuti. Quod propriæ & priuatæ res cuique notissimæ, ideo Augustanæ ecclesiæ libens fidem adhibeo. Et fieri potuit, ut inuentis olim sanctarum martyrum corporibus, inscriptiones, quæ scrupulum eximerent, fuerint adiunctæ.* 28

28 Mart. 12. Aug.

Vs. Ado Maur. in mart. Berg. hist. lib. 8. Pet. lib. 7. cap. 28. 54. Vinc. li 12. c. 147. 150

De Digna constat, Embricone episcopo repertam in loculo laminam plumbeam, sic inscriptam, CORPVS SANCTAE DIGNAE MARTYRIS.

Diuersæ sunt ab his nostris, Digna virgo, quæ Tuderti colitur. Digna uirgo paßa Romæ sub Valeriano. Et Digna virgo passa Cordubæ Anno Christi DCCCLIII.

Marty. 11. Aug. 22. Sept. 14. Ian.

Item Eutropia puella martyr Palmiræ. Eutropia martyr Alexandriæ. Eutropia uidua in Gallia. At Eutropia uirgo martyr, soror S. Nicasii episcopi Rhemis.

Mart. 15. Iun. 30. Oct. 15. Sept. 14 Dec.

Denique Euprepis passa Romæ cum Castulo. Atque Euprepia cuius S. Pius Pontif. meminit, quod domum suam Romæ in titulum pauperibus assignauerit.

Mart. 30. Nou. Pius ep. ad Iust.

INCIPIENS AVTEM HYMNOS DEO CANERE ETC.] *S. Augustinus,* Hymni laudes sunt Dei cum cantico, Hymni cantus sunt continentes laudes Dei. Si sit laus, & non sit Dei, non sunt Hymni. Si sit & laus, & Dei laus, & non cantetur, non est hymnus. Oportet ergo ut si sit hymnus, habeat hæc tria, Et laudem, & Dei, & canticum. *Nocturnarum orationum, & cantionum antiquæ ecclesiæ, meminere multoties cum sancti patres, tum auctores profani, si qui res Christianas attigere. Harum in commune duplex erat ratio. Singulis noctibus, horis certis, surgebant homines pij, præsertim ecclesiastici semel, aut eo amplius, ad orandum, & canendum: Statis præterea temporibus, excubabat in ecclesia solidas noctes plebs uniuersa, his ipsis studijs intenta. Idque vigiliarum* 29

In ps. 72. Ammian. Marcel. li. 28. sub finem Festo die Christiani ritus in ecclesia pnoctabât.

nomine significabatur. Priuatim deinde, ut quisque Deum præcipua contentione, uel ob patrata crimina placandum, uel in posterum exorandum sumpserat, ita peruigilio præ ceteris studebat. Illustris locus est apud Hieronymum, Memini me clamantem diem crebro iunxisse cum nocte, nec prius à pectoris cessasse uerberibus, quam rediret domino increpante tranquillitas. *Et in patrum, reliquorumque sanctorum uitis, nihil frequẽtius occurrit. Cum igitur inter primaria Dei opera hominis peccatoris conuersio numeretur, eam Narcissus merito tanto conatu expetendam putauit.*

Ad Eusto-ch. de cust. uirg.

30 SIMVL HABENS AFRAM CVM SVIS PVELLIS CONSORTEM] *Quid Narcissus, & Felix, quid rursus Afra, & puellæ orauerint, docebunt Chrysostomi verba, Episcopum scilicet, & diaconum orasse pro catechumenis,* Vt misericordissimus, & miserationum Deus, ipse exaudiat preces illorum. *Et deinde,* Vt Deus aperiat aures cordium illorum. *Quibus precibus hodie quoque ecclesia utitur.* Verum Catechumenorum deprecatio quænam potest esse, nisi ne maneant catechumeni. *Ita Chrysostomus.*

In ep. ad Cor. 2. c. 1. hom. 2.

31 MANSERVNT HIC, ET ABIERVNT AD SACRIFICIVM] *Manserunt hîc per noctem, deinde abierunt. Num Afra hospites falsa excusatione celandos putauit? An potius episcopus cum diacono uerè secesserat in aliquam domus partem, ad faciendum sacrificium Christiano ritu? Vt quæsitores non mendacio, sed ambiguitate sermonis decepti sint. Etsi fortasse prius illud probabilius, nam postea matri narrat,* Ego uero fasces lini habeo, sub quibus abscondi eos.

32 CAPITOLIVM] *Vnus ex septem montibus Romæ, primo Saturnius, deinde Tarpeius, postremo Capitolium appellatus est:* Quod heic cum fundamenta foderentur ædis Iouis, caput humanum inuentum dicitur, *inquit Varro. Accidit Tarquinio Superbo rege, uti Liuius, & copiosius Dionys. Halicarnaßeus narrat. Caput Toli Vulcentini fuisse Arnobius ex Sammonico, Granio Valeriano, & Fabio docet. In hoc monte pręcipuè arx, & templum Iouis. In templo tria delubra, Iouis Iunonis Mineruæ. Postea etiam simulachra omnium deorum, auctore P. Victore. Cui astipulatur Tertullianus,* Capitolium omnium dęmonum templum est. *Et rhetor ille, qui orationem*

Var. de lĩg. libr. 4. c. 7. Liu. li. 1. 6. Dion. li. 4. Arnob. li. 6 Vict. d'reg. urb. Tert. de spect.

nem Ciceronis nomine, ad equites antequam iret in exilium scripsit, primum Iouem Iunonem, & Palladem, deinde reliquos Deos, Deasque qui Capitolium colunt, inuocat. Comprehendebatur regione urbis VIII. *quæ Forum Romanum. Aliud erat Capitolium uetus in regione* VI. *alta semita. Cuius item meminit Victor & Varro,* Capitolium uetus, quod ibi sacellum Iouis, Iunonis, Mineruæ: & id antiquius quam ædis, quæ in Capitolio facta. *Sed nudo Capitolij nomine primum illud intelligitur. Vt uerò occulta naturæ uis impellit homines, liberis parentum nomina imponere, Ita etiam cogere solet colonias, relictarũ urbium memoriam reddere, effictis ad harum speciem locis, & nominibus quam proximè fieri potest. Quod scitè expressit Virgilius in Heleno, & Aceste. Hac ratione crebra per Romanas colonias Capitolia instituta. Quibus nullum inuentum caput, sed præiudicium dominæ urbis nomen fecit. Obseruaui in Italia Capitolium habuisse Capuam, & Beneuentum ex Suetonio, Florentiam, & Mediolanum ex Vinc. Borgino, Rauennam ex Hier. Rubeo, Nolam ex Adone; In Africa Carthaginem ex Cypriano: In Thracia Constantinopolim ex illius urbis descriptione: In Gallia Narbonem ex Sidonio, Tolosam ex martyrologio R. Treueros ex uita S. Tyrsi, Xanctones ex P. Pithæo, Augustodunenses ex Eumenio; Agrippinæ Vbiorum Capitolij cognomen templo cuidam hodie quoque adhæret. Atque diligens inuestigator fortassis plura inueniet. Multo enim frequentissimum Capitoliorum vsum, ostendunt testimonia, quæ statim sequuntur. Tertullianus.* Ecce annua uotorum nuncupatio, quid uidetur? Prima in principijs, secunda in Capitolijs. *Quamquam Fulu. Vrsinus,* In Capitolio *corrigit, Sed ego caussam necessariam huius correctionis nullam video. Arnobius.* Nonne uides in Capitolijs omnibus uirginales esse species Mineruarum? *Concilium Elibertinum,* Prohibendum ne quis Christianus aut gentilis ad Idolum Capitolij sacrificandi caussa ascendat. *Hoc in Hispania decretum, ne quis ad Romanum Capitolium pertinere existimet. S. Zeno sermone de spirit. ædif. domus Dei, de Iudæis, & gentibus verba faciens,* Si liceat, uel si uelint, fortasſis cultius synagogas ædificent; cultius erigant capitolia. *Annotauit præterea Baronius S. Hieronymum de locis Hebraicis, & Comment. in Isaiam, Arcem Babylo-*

niæ

Li. 4. c. 32.

Æn. li. 3. 5. Suet. Tib. c. 40. Caio cap. 57. de gram. Orbilio.

Borg. orig. Flor. Rub. hist. Rau. li. 1.

Ado mart. 14. Ian.

Cyp. ep. 55. et de lapsis

Descript. Const. reg. 8. & Gyllius Topog. li. 3. c. 7.

Sidon. de Laud. Narb.

Mart. R. 29. Nou. et ibi Baron.

Vita S. Tyrsi apud Sur. t. 7. Pith. Aduers. li. 2. ca. 18.

Tert. de corona. Vrs. in notis ad 7. frag. inscript. fratr. arual.

Arnob. li. 4

Conc. Elib. Can. 59.

niæ tamquam per Synonymiam, Capitolium explicare. Quæ eo à me collecta sunt, ne ad Capitolij nomen, in splendidissima Rætiæ prouinciæ colonia, Augustâ Vindelicorum, hęsitemus. Qua parte urbis steterit, ægre quisquam definiet. Mihi quidem nihil huius liquet. Ceterum ad Romanum exemplum, ubique Iouem Iunonem Mineruam in Capitolijs consueuisse coli, opinari licet. De Minerua planum fecit Arnobius. De reliquis par persuadet ratio.

33 VEL AD TEMPLVM ABIISSE] *In Capitolio sanè templum: Sed templa etiam extra Capitolium. Mercurij, Siluani, aliorum, inscriptiones hactenus Augustæ extant. Sensus est itaque, Vel ad Capitolium, uel ad aliquod aliud templum abijsse.*

34 OMNI HORA SIGNABANT FRONTES SVAS SIGNO CRVCIS] *De signo crucis multa ex Christiana antiquitate in unum collegere, cum alij, tum Alanus Capus, quæ hîc repetere supersedeo. Sed addo D. Martialis locum, quo doceam eius usum ab Apostolicis temporibus originem ducere,* Crucem domini, in quem credidistis, Deum verum, & Dei filium, semper in mente, in ore, in signo tenete. Crux enim domini armatura uestra inuicta contra Satanam, galea custodiens caput, lorica protegens pectus, clypeus tela maligni repellens, gladius iniquitatem, & angelicas insidias peruersæ potestatis sibi propinquare nullo modo sinens. *Crucem in primis Iulianus Imp. Christianis obiecit,* Crucis signum adoratis, imagines illius in fronte, & ante domos pingentes. *A quibus nobis hæc ipsa nunc obijciantur, nemini obscurum est. B. Hippolytus episcopus, & martyr, cum se Antichristi peculiaria facinora prædicturum promisisset, Verba illa Apocalypsis,* Faciet omnes pusillos, & magnos, & diuites & pauperes, & liberos & seruos, habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis: *Hac interpretatione imitatus est,* Dabit characterem in dextra manu & fronte, ne quis dextra sua pretiosam illam crucem pingat in fronte.

Alan. dial.4.c.6.

Mart. ad Burdig.c.8

Apud Cyril. lib.6. cōtra Iul.

Hippol. de cōsum.mūdi. Apoc. cap.13.

35 AD ME MERETRICEM HABERENT INTRARE SI CHRISTIANI ESSENT.] *Antea dixi uitæ Christianæ innocētiam, apud gentiles inimicos illustrem fuisse. Proinde hospitium meretricis satis ab opinione Christia-*

nitatis

nitatis vindicare uidebatur: Cum Christiani obtutum quoque ab huiusmodi domibus reuocarent. Tertullianus, quem toties laudo, inter commoda carceris numerat, Non in loca libidinum publicarum oculi tui impingunt. *Et alibi, cum iussisset lectorem (ut argumento, quod præ manibus erat seruiret) meretricium cultum inspicere, mox se castigans ait,* Etsi præstat oculos abducere ab eiusmodi propudijs occisæ in publico castitatis. *Ad martyras.* *De Pallio.*

36 Abiit Afra ad matrem suam] *Maiores nostri credidere Afram haud procul à templo, quod nunc illi & D. Vdalrico sacrum est, habitasse: Matris domum in ecclesiam S. Martini postmodum abijsse.*

37 Hilariam] *Diuersa ab hac est, Hilaria, quæ cum Claudio marito III. Non. Decembr. colitur. Diuersa quoque quæ Prid. Cal. Ian. Vtraque Romæ passa. An nostra veneri hoc nomine gratificari voluerit, aliquando dubito. Certè quæ VIII. Cal. April. Hilaria festa Deûm matri agebantur, ad Venerem etiam respiciebant. Macrobius enim ubi de Atti & Adoni, qui annuè Veneris nomine plangebantur, sic ait,* simulatione luctus peracta, celebratur lætitiæ exordium ad octauum Cal. Aprilis, quem diem Hilaria appellant. *Adi martyrol.* *Satur. lib. 1. cap. 21.*

38 Expandens manus suas ad Deum suum] *Vt manus orando leuemus atque expandamus, naturæ instinctu facere videmur. Ita Dauid,* Expandi manus meas ad te. *Atque innumera sunt huius moris exempla. In Christianis accedit crucis mysterium. Quod minuit Tertullianus,* Nos vero non attollimus tantum, sed etiam expandimus, & dominica passione, modulantes & orantes, confitemur Christum. *Ps. 142.* *De orat.*

39 Circa vero pullorum cantum] *Omnibus animalibus pullorum nomen conuenit, sed auium generi præcipuè. Gallicinium itaque denotat. Antiquitus, inquit Censorinus, tum noctem in quatuor vigilias diuidebant, tum etiam plura noctis tempora proprijs discernebant nominibus. Puta, post crepusculum, sequitur tempus, quod dicebant luminibus accensis, siue antiquius prima face: Deinde concubium, cum itum est cubitum: Exinde intempesta, id est multa nox: Tum ad mediam noctem; Media nox: De media nocte: sequitur gallicinium, cum* *De die nat. c. 10.*

galli canere incipiunt: Deinde conticinium, cum conticuere. Tunc ante lucem: Et sic diluculum. Paulo igitur post mediam noctem lumen candelæ extinctum. Atque hæc omnis narratio, consulto in hunc locum à scriptore historiæ dilata est. Nam si eam antea, illis verbis subiecisset, episcopus totam noctem orando, & psallendo pertransijt, simul habens Afram cum suis puellis consortem, *ubi rei gestæ series illam uidetur requirere, hic omnino repetenda fuisset.*

40 OSTENDETVR LVX, QVAE EXTINGVI NON POTEST] *Lux quæ ad preces episcopi mox de cælo venit, ad auroram tantum, nec vltra luxit. Verum diaconus aliam præterea veram lucem, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, & quæ hac oculis perspicua luce si-*
Ioan. 4. *gnificatur, intelligebat. Eadem fere ratione Christus de aqua disputans, mulierem Samaritanam ad veri cognitionem pertraxit.*

VENI LVX MEA DE COELO, OSTENDE
41 FACIEM TVAM, ET SALVI ERIMVS] *Re-*
Ps. 42. *spexit ad ea, quæ in psalmis leguntur*, Emitte lucem tuam &
Ps. 79. ter. ueritatem tuam, *Item*, Ostende faciem tuam, & salui erimus. *Vel quid aliud simile, etiamsi totidem uerbis non reddiderit.*

VENIT FVLGOR DE COELO] *Cum ea, quæ fi-*
42 *des Christiana proponit, omnem humanę rationis captum excedant, & tamen adipiscendę æternę felicitati omnino credenda sint: Ideo noluit Deus homines ad credendum cogere, nisi per miracula prius credibilia reddidisset. Christi verba sunt*, Si ope-
Ioan. 15. ra non fecissem in eis, quę alius nemo fecit, peccatum non haberent. *Quæ caussa est cur primitiua ecclesia miraculorum dono tam largiter fuerit dotata. Hinc ait Ioan. Chrysostomus,*
Chrys. ep. 1. ad Cor. c. 2. hom. 6. *tunc utile fuisse, ut signa fierent, nunc uero minimè, Quin Augustinus*, Necessariã fuisse priusquam crederet mundus, ad
Aug. de ciu. Dei li. 22. cap. 8. hoc ut crederet mundus. *Ceterum cogita quam apte opera Dei cohęreant. Consolatus est Narcissus Afram similitudine splendoris solaris: Dein promisit, si lumen fidei susciperet, eam perpetua claritate gauisuram: Iam nunc ostendit lucem in medijs tenebris, præter naturæ vires emicantem: Postremo internam illuminationem perficit, cui exterior ista arrhæ loco fuit. Et in plurimis sanctorum uitis licet hoc miraculi genus obseruare, quamquam non semper eodem modo contigerit. In S. Sebastia-*

no simile quid Zoe matrona uiderat, & turpe putauit tam eui- Ex eius a-
denti aßertioni fidem non adiungere. ctis.

DVM ORATIONEM FINISSET ETC. DI- 43
CERE, AMEN] *D. Paulus ad Corinthios* Ceterum si bene Ep.1.c.14.
dixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo di-
cet AMEN supra tuam benedictionem? quoniam quid
dicas nescit. *Chrysostomus idiotam promiscuam plebem, uel lai* Chrys. ho-
cum explicat. Et significat post secula seculorum, qui finis pre- mi. 35.
cum sit, Amen subijci solere. Iustinus, Præpositus quantum Apol. 2.
potest preces offert, & gratiarum actiones, plebs uero. A-
men accinit. *Quæ tamen hæreticis nihil patrocinari ad aßer-
tionem, uulgaris linguæ, in diuinis officijs, & publici precibus,
discere potes ex Ledesma, Hosio, & Bellarmino, qui hoc argu-
mentum explicant. Verbum ipsum* AMEN *Hebraicum est, de
quo Hieronymus ad Marcellam*, Amen uero Aquila πεπιςευ-
μένως exprimit, quod nos Fideliter possumus dicere, du-
ctum aduerbium ex nomine fidei. Amen Septuaginta γέ-
νοιτο, id est Fiat.

DOMINE ETC. SVM ENIM MVLIER PEC- 44
CATRIX] *Ita Petrus*, Procidit ad genua Iesu, dicens: Luc.5.
Exi à me domine, quia homo peccator sum. Stupor enim
circumdederat eum. *Vt verò Iesus respondit*, Noli timere,
Sic Narcissus, Quo me Deus meus iussit ingredi, introi-
ui. *Nam hæc uerba penitius considerata, omnem timorem ab-
stergere apta sunt; Cum vtique Deus temerè ingredi non iußerit.
Porro ad illud Petri Ambrosius*, Dic & tu, Exi à me domine, In Luc.lib.
quia homo peccator sum: Vt respondeat tibi dominus, 4.c.5.
Noli timere. Indulgenti domino peccatum fatere &c. *Est
etiam animaduertendum, quod hîc Afra narrat, se ad pedes Nar
cissi proiectam, hæc uerba protulisse, nihil pertinere ad prius il-
lud*, procidit ante pedes eius, dicens: Domine indigna
sum ualde &c. *Id enim vesperi, ut primum intellexit Narcis-
sum Christianorum episcopum eße, hoc uerò mane contigit, cum
nouo miraculo iterum consternata eßet.*

FASCES LINI HABEO, SVB QVIBVS AB- 45
SCONDI EOS] *Vti Afra legatos ueri Iesu, ita Rahab me* Ios.c.2.
*retrix Hierichuntis, olim exploratores Iosue sub lino abscondit.
Facile vtrimque plura conferes.*

46 MATER EIVS GAVDIO REPLETA DIXIT ETC.] *Cum Deus Afræ domum semel benignis oculis aspexißet, matrem Hilariam exortem diuinę gratiæ relinquere noluit, nam* Dei perfecta sunt opera. *Et probè iterum accommodari potest*, Rahab meretrix uiuat, cum uniuersis, qui cum ea in domo sunt; abscondit enim nuntios, quos direximus. *Obiter non est transmittendum, Hilariam, quamquam Idolorum vanitati adhuc deditam, tamen prgstationem uoti ab vno Deo petere. Quod cum Tertullianus in alijs ethnicis obseruasset.* testimonium animę naturaliter Christianæ *eße existimauit. Lactantius idem argumentum multis prosequitur.*

Deut. 32. Ios. c. 6.

47 PER TRES HORAS TENERET PLANTAS EIVS] *Quam anxiè, & quam ardenter Hilaria animæ salutem concupierit, hinc cognoscimus. Quæ enim sequuntur ab ea prolata uerba, pium animi affectum proculdubio significant: Verum igneum illud desiderium, nulla vnquam lingua tam expressè eloquetur, quam per tres horas iacens corpus ad pedes episcopi. Merito responsum tulit,* Beata est fides tua. *Afferamus exēplum Pelagiæ pœnitentis sub Imp. Theodosio iuniore. Cuius historiam à Iacobo diacono Heliopoleos, qui conuersioni interfuit, grauiter conscriptam habemus. Et quoniam pleraque eorum explicat, quæ per triborium inter Hilariam, & Narcissum disputata, hîc breuitatis gratia omißa uideri poßunt, Ideo non grauabor plura ex illa uerba describere.* Venit illa (*Pelagia nimirum*) vbi sedebant episcopi, seseque in pauimentum prono uultu prosternens, apprehendit pedes beati Nonni, aitque ad eum: Rogo te, mi domine, imitare magistrum tuum, Dominum Iesum Christum, & impertire mihi humanitatem, meque Christianam effice. Ego enim sum pelagus flagitiorum, & quædam iniquitatis abyssus. Peto autem sanctum mihi conferri baptisma. Cumque uix ei persuasisset episcopus, vt a pedibus surgeret, sic illi locutus est: Sacri episcoporum canones uetant baptizari meretricem, nisi fideiussores adhibeat, qui fidem dent eam non redituram ad anteactę uitæ turpitudinem. Hac episcopi sententia audita, rursus in pauimentum se abijcit, comprehensosque sancti uiri pedes rigat lacrymis, & capillis suis detergit, dicitque illi: Tu itaque rationem reddes iusto iudici Deo

Apol. & de testim. An. Lact. diuin. inst. li. 2. c. 1.

pro

pro anima mea, & tibi imputabo omnia ſcelera, & flagitia mea, ſi diſtuleris mihi impurę, & turpisſimæ, ſalutaris lauacri beneficium impertire. Non ſit tibi portio apud Deum inter ſanctos eius, niſi me feceris alienam à maleficijs, & peccatis meis. Negaſſe Deum, & idola coluiſſe cenſearis, niſi me hodie in Chriſti ſponſam renaſci feceris, & obtuleris Deo puram, & immaculatam. *Epiſcopi, qui in Nonni conſeſſu erant, pronunciauere*. Nunquam ſe talem uidiſſe fidem, tantumque obtinendæ ſalutis deſiderium. *Itaque Pelagia poſt confesſionem, & exorciſmum, baptizata eſt. Ad ſpatium trium horarum, quibus Afra, Narcisſi pedibus prouoluta iacuit, quod ſpectat, prodit Hieronymus, Antonium ante ſpeluncam Pauli eremitæ, ſex & amplius horas aditum precantem iacuiſſe*. *In uita Pauli.*

48. ANTEQVAM DISCERES ETC.] *Similis eſt apud Tertullianum locus*, Laudo fidem, quæ ante credidit obſeruandum eſſe quam didicit. *De Cor. mil.*

49 HODIERNA DIE SIMVL INCIPITE IEIVNARE ETC.] *Ex antiqua eccleſiæ diſciplina. Tertulliani uerba ſunt*, Ingreſſuros baptiſmum orationibus crebris, ieiunijs, & geniculationibus, & peruigilijs orare oportet, & cum confesſione omnium retro delictorum. *Noſtra compara, inuenies Confesſionem: Orationes, quibus geniculationes cõprehenſæ; Vigilias: & ieiunia. Præterea, Catechiſmum*, Audite ſermonem ueritatis: *& exorciſmum, cum ſe dæmon paulo poſt excluſum fateatur. Quæ baptizaturi partes ſunt; nam Tertullianus de baptizandis tantum agit*. *De bapt.*

50 DICIMVS QVID COLIMVS ET ITA DEVM DOCE NOS ETC.] *Narciſſus ſciuit proculdubio has mulieres gentiles eſſe; ſed cũ Deorũ cultus uarius eſſet, & multiplex, multũ intererat cognoſcere, quã rationem iſtæ ſequerẽtur, Vt intellecta vi ueneni, antidota maximè neceſſaria adhiberẽtur.*

51 PARENTES MEI GENERE CYPRII FVERVNT, ET INDE VENERVNT] *Paucis uerbis, quibus Hilaria non ſe ipſam, ſed parentes ſuos ex Cypro ueniſſe aſſerit, illa pæne omnia conuelluntur, quæ incerto rumore, prologo a nobis omiſſo ſunt prodita. Quamquam eorum uanitas etiam aliunde certis rationibus demonſtrari poteſt. Nam Afram Reginam, patre Cypri Rege, matre item Reginâ natam eſſe, ut cetero-*

quin nihil obstet, temporum ratio minimè patitur. Cum constet, Cyprum à M. Catone, lege P. Clodij, in prouinciam redactam esse: Vltimum Regem Ptolemæum, fratrem Ptolomæi Auletis Alexādrini Regis, hausto ueneno sibi mortem consciuisse: Idque ante annum urbis septingentesimum, multo prius quam Christus ex virgine nasceretur, contigiße. Cui rei frequentissimi testes Cicero, Liuij epitome, Plutarchus, Velleius, Appianus, Dio, Strabo, Valerius, Florus, Rufus, Ammianus, Lucanus. Singulorum locis immorari nihil est necesse, Cum uix sit Romanas historias attingere, quin in ea incurramus. Posthæc M. Antonius insulam quidē Cleopatræ donauit, sed eius acta statim à morte rescissa sunt, quod tradit Plutarchus; Neq; deinde ullus in Cypro Rex, quam diu Romanum imperium stetit. Nam prouincia uniuersam insulam complectebatur, Ne quis Britanniam in exemplum trahat, quæ post constitutam prouinciā aliquos adhuc Reges habuit. Quod de Rege Atticæ insulæ, & de pugna cum Cyprio subiungitur, multo est nugacius. Sed uideor intelligere, quid auctores fabulæ sequuti sint. Constabat illis ex historia, Hilariam, & Afram Cyprias origine fuisse, Imaginem utriusque ex antiqua traditione coronatam aspiciebant, Quod ergo proximum, Matrem vxorem Regis, filiam Rege natam existimauere: Et ut aliqua exilij caussa appareret, reliqua illa de patre pugna uicto, & cæso, quæque consequentia uidebantur, affinxere. Nam qui omnium rerum, quæ in antiquis historijs leguntur, caußas reddere constitutum habent, ineptias aliquando pæne aniles sequantur necesse est.

Plut. M. Ant.

Quamquam de coronis multæ caussæ, præter unam, quam commenti sunt, & quam varijs parergis exornarunt, afferri poterant. Quanto probabilius ecclesiæ antiquam consuetudinem appellassent, quæ martyrium Coronam nominare solita; Certa nimirum iustum iudicem, pro passionibus huius seculi immarcescibilem coronam suis retribuere. Hinc factum, ut sancti omnes radijs insignirentur. Quid si regiam cognationem prætexißent? Nihil vetat mortuo Ptolemæo, plerosque, qui eum sanguine attingerent superuixisse; Inter eos qui istarum mulierum maiores ponat, temerè fortassis pronunciet; mendacij tamen non conuincatur. Propius etiam ad ueri speciem, Hilariam ex Cinaræ posteris deduxissent. Vt coronæ insigni regiam originem testatam facere uoluisse crederetur. Certè Tacitus Cinaræ familiam sua ætate superfuiße,

Inde Prudentij peristeph.

Hist. lib. 2.

superfuiße,

perfuiße, & procurationem sacrorum Veneris in Cypro habuisse ostendit. Neque est cur opinemur à Tacitò ad Diocletianum intercidisse. Quin & de sacris initijs cogitare poterant. Nam Veneris mysterijs hasce mulieres initiatas mox intelligemus. Initiati autem quandoque auro coronabantur. Decretum Atheniensium inter epistolas Hippocratis, Visum est populo ipsum publicè magnis mysterijs initiare, quemadmodum Herculem F. Iouis, & coronare ipsum corona aurea mille aureorum.

Sed quidquid huius sit, illud non dubijs coniecturis perspicuum est, Hilariam & Afram Veneris Cypriæ sacerdotes fuisse. Nam peregrino ritu Venerem ab ijs cultam significant Hilariæ uerba, cum ait, parentes ex Cypro cum sacris Veneris uenisse. Peculiaribus ergo sacerdotibus opus erat. Ex quin ipsæmet fuerint, nihil attinet dubitare, Hilaria de filia disertè explicat, Ego denique filiam meam sacris Veneris consecraui, quasi Deæ veneri seruituram. *Alioquin etiam veneris sacerdotes fœminas obseruare licet. Apud Plautum anum, quæ Ampeliscam & Palestram suscipit; Nummiam Variam in antiqua inscriptione, quam Fulu. Vrsinus emisit, & alias alibi. Sacerdotes autem coronari consuesse quam multi testes; Tertullianus,* Ipsę denique fores, ipsæ hostiæ, & aræ, ipsi ministri, & sacerdotes eorum coronantur. Habes omnium collegiorum sacerdotalium coronas apud Claudium. *De Veneris sacerdote est exemplum apud D. Hieronymum. Cum S. Hilarion peruenisset.* Elusam, eo fortè die, quo anniuersaria solennitas omnem oppidi populum in templum Veneris congregauerat, *Virum sanctum* non prius abire passi sunt, quam futuræ ecclesię lineam mitteret, & sacerdos eorum, ut erat coronatus, Christi signo denotaretur. *Sed hæ coronæ fere ex floribus, ideo inquit Tertullianus Cl. Saturninum libro de coronis* nullam gratiam floris, nullam lętitiam frondis, nullum cespitem aut palmitem, non alicui capiti *consecrasse. Et pleraque huius generis hauries ex Clemente Alexandrino, & Athenæi Deipnosophistis. Illud interim me idem Tertullianus monet, sacerdotibus in prouincijs aureas coronas fuisse. Loquitur ut de re uulgo nota,* Purpura illa & aurum, ceruicis ornamentum, eodem more apud Aegyptios & Babylonios insi-

Plau. Rud. Vrs. in leg. & S. Cons. ant. n. 26.

De Cor. mil.

In vita Hilar.

Clem. pæd. lib. 2. ca. 8. Ath. li. 15 De Idol.

insignia erant dignitatis, quo more nunc prætextæ, uel trabeæ uel palmatæ, Et coronæ aureæ sacerdotum prouin-
Hist.li.29. cialium. *Meminit Ammianus Marcellinus coronæ sacerdotalis, quam sub Valente Imp. Firmus Maurus Romanis restituit, cum militaribus signis, & cęteris, quę capto Icosio oppido interceperat. Eam auream potius quam floridam fuiße, restitutio satis arguit. Atque hanc ego potissimam, & verissimam caussam censeo cur imagines auro coronatæ. Vt tamen si quis probabilius disserat, non inuitus sim auscultaturus. Scire etiam refert, Insignia crucibus, & leonibus distincta, quæ imagini S. Afræ appingi solent, nihil ad eius familiam, nihil item ad æuum, quo illa vixit pertinere: sunt enim insignia Lusinianorum, qui post excisum Francicum in Palæstina imperium, in Cypro rerum potiti sunt, atque Ierusalem & Cypri Reges dici uoluere. Id tantum significant, Afram ex Cyprio Regno originem ducere. Quæ indicanda non existimassem, nisi animaduerterem hac quoque in re nonnullos, omnis antiquitatis imperitia deceptos, errare.*

52 INDE VENERVNT CVM SACRIS VENERIS] *Venus* Aeneadum genitrix, *ut poetis appellatur, inter præcipuos Deos Romæ, & per omnem Romanum orbem sem-*
Cap. lib. 1. Aug. de ci. lib. 7. ca. 2. *per est habita, Consentibus annumerat Mart. Capella, Selectis Augustinus. Neque ferri potest, Hilariæ parentes sacra Veneris in uniuersum ex Cypro primum attulisse: Verum cum Veneri diuersis locis alijs atque alijs institutis sacra fierent, Cyprium cultum tunc primum Augustam appulisse, intelligendum est. Quo is ritu constaret, mox aperietur. Huc fortasse pertinet, cogno-*
Hist. lib. 2. *scere ex Tacito, qua figura Veneris* εἴδωλον *Paphi in Cypro extiterit.* Simulachrum Deæ non effigie humana. Continuus orbis, latiore initio, tenuem in ambitum, metę modo exurgens. Et ratio in obscuro. *Quæ uerba, cum conum, Augustæ symbolum, tam aptè describant, ut iam expressius non possint, fateor me commouisse aliquando, ut cogitarem an ea antiquitus symboli occasio. Nam permultas urbes symbolis suis, religionem alicuius numinis expressisse, discimus ex nummis. Et erant alia quoque, quę coniecturam commendarent. Sed certis de caussis, illam omnino abdicaui; Indicatam tamen uolui.*

53 VENVS COLI NON POTEST NISI AB HIS FOEMINIS, QVAE FVERINT FORNICATAE]

De multipici Venere mythologi adeundi. Nos consuetudinem, cuius hic fit mentio tantum explicabimus.

Fuere qui Venerem castitate colerent. Narrat enim Pausanias de Veneris templo apud Sicyonios, in quod solæ ingrediebantur æditua mulier, cui uiri consuetudine interdictum, & uirgo, quæ annuo fungebatur sacerdotio. Et Augustinus irridet gentilium uanitatem, qui Vestam, cui uirgines seruiant, dicant Venerem esse. Verum qui contra Venerem meretricatu colerent, multo plures extitere, quam qui pudicitia. Strabo de Anaitide, quo nomine Armenis Venus, Illustrissimi eius nationis filias suas Virgines ei dedicant, Ac lex est, ut longo tempore apud Deam constupratæ, deinde nuptum dentur: nemine talis mulieris coniugium dedignante. Tale quippiam etiam Herodotus de Lydijs mulieribus scribit. *Extat locus in primo Herodoti. De Phænissis auctores habemus Augustinum, Athanasium, & Val. Maximum. De Babylonijs rursus Herodotum, & Strabonem. Item Herodotum de Nasamonibus, & Adyrmachidis. Nam vbicumque hi ritus, ad Venerem pertinebant. De Augilis Melam & Solinum. De Locrensibus & Epizephyrijs Athenæum. Qui præterea prodit, Veneris meretriciæ delubrum Abydi fuisse: Meretrices in Samo & Ephesi Veneri templa ædificasse: Corinthias meretrices salutem Greciæ à Venere exorasse: & Corinthiorum plebem uouere solitam, si quod precibus flagitaret impetrasset, Deæ certas se meretrices adducturam. Inde est, quod Strabo lib. 8. scribit,* fanum Veneris Corinthi ita fuit locuples, ut plures quam CIↃ habuerit sacrorum famulas meretrices, quas Deę uiri, mulieresque dedicarunt. *Innumera sunt, quæ apud poetas græcos & latinos in hanc sententiam habentur. Philetærus apud Athenæum, docet Venerem nullo nomine frequentius quam meretricio coli solitam. Versus ita reddidit interpres,*

Paus. Corinth.

Lib. 11.

Aug. de ciu. lib. 4. c. 10. Ath. contra Idola. Val. li. 2. c. 7. Herod. lib. 1. 4. Strabo lib. 16. Mela. lib. 1. Solin. c. 35. Athen. lib. 12. 13.

——— Vbique Veneri
Amicæ templum dicatum uidemus,
At Maritæ nusquam in tota Græcia.

Quæ etsi rectæ rationi adeo refragentur, ut uix credibile uideatur cuiquam unquam tam crassas tenebras ab humani generis hoste potuisse obijci, tamen in ethnicis hominibus minus mirum est,

Salu. de prou. li. 5. Ath. contra Idol.

Quia has idolorum ſuorum delitias eſſe credebant, *ait Saluianus: & Athanaſius*, Cum uiderent ſuos Deos iſtiuſmodi rebus oblectari, ſtatim eos ijſdem delictis ęmulati ſunt. Egregium facinus arbitrati, ſi exempla eorum, quos ſummos cenſebant, imitarentur. Atque inde factum eſt, ut ſceleribus homicidiorum, parricidiorum, omniumque libidinum ſuccubuerint. Nam propemodum omnes ciuitates omnibus libidinibus ſcatent, ob immanitatem morum, quã in ſuis dijs conſpiciunt. *An non multo fędiora in hoc ipſo libidinum genere deſignarunt homines nomine tenus Chriſto dediti; Horrenda ſunt, quæ de Euchitarum ſacris Pſellus, & de Gnoſticorum colluuie Epiphanius ſcribit. Sed ad Venerem redeamus.*

Pſel. de energ. dem. c.5 Epiph. hær. 26.

Cyprij cum inſulam maximè fertilem, nulli præſtantiâ cedentem, eaque de cauſa aliquando Macariam dictam, ut Plinius index eſt, colerent, luxui ad miraculum uſque dediti fuere. In primis omnem fidem ſuperant, quæ Athenæus de Regibus, de Reginis Valerius prodidit. Ea mollities cum in reliquum uulgus pro modulo fluxiſſet, meretriciæ religioni facillimè aditus patuit. Nam Lactantius, Athæneus, & Iuſtinus Trogi abbreuiator, indicant Venerem à Cyprijs mulieribus eadem ratione, qua à reliquis, quos enumerauimus populis cultam eſſe. Accedebat, quod Dea origine Cypria, illique tota inſula ſacra cenſebatur. Siue quod de Venere, quæ olim inter homines uixit, ita uerum ſit, ſiue quod Voluptatis Deæ uoluptaria inſula conuenire crederetur. In teſtimonium perſæpe Cypriæ nomine, uti etiam cognominibus Paphiæ, Idaliæ, Golgiæ (Cypri loca ſunt) appellabatur. Et Lactantius eam primam meretricium in Cypro inſtituiſſe ex ſacra hiſtoria ſcribit, Autor mulieribus in Cypro fuit, uti uulgo corpore quæſtum facerent. Quod idcirco imperauit, ne ſola præter alias mulieres impudica, & uirorum appetens uideretur. *Idem Athanaſius*, Ex Venere meretricatum didicerunt. *Neque alio reſpicit Hilaria inquiens ſe filiam diuinis Veneris imitationibus occupaſſe. Si tamen hęc ſcriptura probatur, nam ſi libri adiuuent, lubens legam* initiationibus.

Plin. lib. 5. cap. 31. Ath. lib. 6. Val. lib. 9. cap. 2.

Lact. de falſa rel. c. 17 Athe. li. 2. Iuſt. li. 18.

At quoniam certorum Deorum ſacra, quo ſanctiora crederentur, arcanis ritibus, myſteriorum nomine conſtabant: Atque initiandi ſolemnibus ceremonijs allegebantur: Viſum eſt ea quoque quæ circa Venerem impudicè fiebant, hoc uelo oculis uulgi ſubducere.

cere. Quod ex nullo gentilium tam diſtinctè, quam ex Chriſtianis ſcriptoribus haurimus. Hi ceteroquin tacenda propalare uoluere, quo infamium Deorum aſſeclis pudorem incuterent. Iulius Firmicus Maternus, is qui de myſterijs, & erroribus profanarum religionum ad Conſtantinum, & Conſtantem Augg. ſcripſit, ſic inquit, Audio, Cinyram Cyprium templum amicæ meretrici donaſſe, ei erat Venus nomen: initiaſſe etiam Cypriæ Veneri plurimos, & nouis conſecrationibus deputaſſe. Statuiſſe etiam quicumque initiari uellet; ſecreto Veneris ſibi tradito aſſe, manum mercedis nomine Deæ daret. Quòd ſecretum quale ſit, omnes taciti intelligere debemus. Quia hoc ipſum propter turpitudinem manifeſtius explicare non poſſumus. Bene amator Cyniras meretricijs legibus ſeruit, conſecratę Veneri à ſacerdotibus ſuis ſtipem dari iusſit ut ſcorto. *Clemens Alexandrinus*, Apertè autem dico quę ſunt occulta, non erubeſcens dicere ea, quę non pudet uos adorare. Quę ergo ex ſpuma, & in Cypro eſt genita, Cinyrę amica, Venerem dico, quę φιλομμήδης dicitur, quòd exorta ſit ἐκ μηδέων, hoc eſt ex genitalibus, ex ſalacibus illis inquam genitalibus, quę Cœlo abſciſsa ſunt, quę poſt abſcisſionem fluctui uim attulerunt, tamquam libidinoſis ueſtris partibus dignus, fructus ſit Venus in ſacris myſticis. Marinę huius uoluptatis generationis indicium, ſalis pugillus, & phallus traditur, ijs qui in hac mœchandi arte ſunt initiati. Nummum autem ei offerunt ij qui initiantur, ut amicæ amatores. *Arnobius*, Nec non & Cyprię Veneris abſtruſa illa initia prętereamus: quorum conditor indicatur Cinyras Rex fuiſſe: in quibus ſumentes ea, certas ſtipes inferunt ut meretrici, & referunt phallos propitij numinis ſigna donatos. *Gregorius Nazianzenus*, Nec meretricia Veneris myſteria, turpiter, ut ipſimet aſſerunt, & procreatæ, & cultæ: nec Phalli quidam, & Ithyphalli, tum forma, tum rebus ipſis fœdi, atque obſcęni. *Ad quem locum Nicetas*, Ipſa turpiter progenita eſt, rurſusque turpiter honoratur per flagitioſos concubitus, atque execranda myſteria. *Hæc ergo myſteria Cypria fuere, quæ Hilariæ uerbis ſignificantur, quibusque Afra initiata inſeruiuit, hæc ſacra ex Cypro*

Cap. 5. — *In protrep.* — *Lib. 5.* — *Orat. 39. in S. Lumina.*

 Augu-

Augustam allata, ex quorum præscripto. Venus coli non potest, nisi ab his fœminis, quæ fuerint fornicatæ.

Subiungam quid hæc commentanti in mentem uenit. Afra, Veneri se totam dicauerat, uti vidimus: Venerem græci Aphroditem appellarunt παρὰ τὸν ἀφρὸν, *quod spumam significat: Hinc Afra nomen traxisse uideri possit: Aut ab* ἀφρίς, *quod myrtus est, nam Veneri myrtus sacra. Sed etymologia, quam antea attulimus, vt multo simplicior, ita mihi magis probatur.*

54 QVANTO PLVRES AMATORES HABERE POTVERIT ETC.] *Consentaneum est illis quæ hactenus dicta. Nam si stupra Deæ accepta, profecto quo numerosiora, eo gratiora interpretanda erant. Minutij Felicis uerba huc faciunt,* Alia sacra coronat uniuira, alia multiuira, & magna religione conquiritur, quæ plura possit adulteria numerare, *In felices tenebræ?* — *In octau.*

Tantum religio potuit suadere malorum. — *Ex Lucr. lib.1.*

Siue verius superstitio, & impietas.

55 INGEMVIT, ET LACRYMAS FVDIT] *Ita consueuere uiri sancti, quibus Dei honor cordi est. De S. Ambrosio Paulinus,* Quotiescumque illi aliquis ob percipiendam pænitentiam lapsus suos confessus esset, ita flebat, ut & illum flere compelleret. — *In uita Ambr.*

56 VBI ABVNDAVIT INIQVITAS, SVPERABVNDET ET GRATIA] *Pauli Apostoli uerba sunt,* Vbi autem abundauit delictum, superabundabit, & gratia. *Origenes gratiam superabundare explicat, cum homo à præteritis peccatis non solum absoluitur, uerum etiam à futuris communitur. Vtrumque his mulieribus plenè contigit.* — *Ad Rom. 5. Or. Com. li.5. c.5.*

57 APPARVIT AEGYPTIVS] *Vti conspecta uirtus miros sui amores, ita vitium maximum odium in se concitaret. At cum eiusmodi habitus oculis usurpari nequeant, fit tamen Dei benignitate, ut spiritus, qui nos utrimque alliciunt, ea quandoque specie appareant, quæ siue erga bonos amorem, & admirationem, siue erga malos odium, & contemptum commouere apta sit. Neque id mihi exemplis, quæ creberrima sunt, confirmandum existimo. Certè, quæ dæmonis inexpiabilis superbia, & impostura est, nullam ille aliam quam præstantissimam formam indueret unquam, nisi Dei imperio cogeretur. Sed Deus, qui formauit*

draconem ad illudendum ei, exhibet ipsum nonnunquam, etiam corporeis hominum oculis, tam turpem, & fœdum, ut illi despicatui habeant, & summopere detestentur semel uisum, qui incognitum ueneratione, & cultu prosequebantur. Quod hîc accidit. Aegyptii nomen ad atrum colorem, qui infaustis spiritibus, uti beatis albus, proprius creditur, referendum est. Adde quod per Aegyptios peculiari figura dæmones in sacris litteris exprimuntur. Gaudentius Brixianus episcopus, Eramus, & nos aliquando in Aegypto, nescientes Deum, ac luminis, & ueritatis ignari: quos urgebant immundi spiritus, ueri Aegyptij, laterem facere, terrenis uidelicet inseruire figmentis: At ubi conuersi ad Deum sumus, reclamantes ab operibus duris, uerberati sunt Aegyptij multiplicibus plagis, & primitiua eorum percussa sunt, Salus enim nostra dæmonum pœna est.

Albi Deorum filij. Apud Platonem S. de Regno. Tract. 1. in Exod.

VVLNERIBVS ELEPHANTIAE TOTO CORPORE PLENVS] *Elephantiam Corn. Celsus sic describit,* Totum corpus afficitur, ita ut ossa quoque uitiari dicantur. Summa pars corporis crebras maculas, crebrosque tumores habet. Rubor harum paulatim in atrum colorem conuertitur, Summa cutis inæquabiliter crassa, tenuis, dura, mollisque, quasi squamis quibusdam exasperatur, corpus emacrescit, os, suræ, pedes intumescunt. Vbi uetus morbus est, digiti in manibus, pedibusque sub tumore conduntur, febricula oritur, quæ facile tot malis obrutũ hominem consummit. *Verbatim exscripsi, quo fœdissimi morbi speciem eleganter expressam, ob oculos ponerem. Eadem paucis complectitur Serenus Sammonicus,* 58

Li. 3. c. 25.

Est elephas morbus, tristi quoque nomine dirus,
Non solum turpans infandis ora papillis,
Sed cita pręcipitans funesto fata ueneno.

Nonnulli medicorum eundem cum morbo gallico existimauerunt. Quos erroris arguit Fracastorius, docens elephantiam conuenire cum ea, quæ Arabibus, & vulgo lepra est? Nam antiqui lepræ nomine diuersum quid intellexerunt. Plinius Aegypto peculiare malum dicit. Lucretius aßerit nullibi præterea gigni,

De morb. cont. li. 2. c. 13. Plin. libr. 26. cap. 1. Lucr. li. 6.

Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Aegypti in medio, neque preterea vsquam.

Sed fallit. Illud obseruatu dignum, quod cum nullo fere morbo totum hominis corpus adeo miserè afficiatur, meritò dæmon impudicitiæ suasor hac specie ostensus est, Ait enim D. Paulus, Fugite fornicationem, omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

Cor. 1.c.6.

59 O SANCTE NARCISSE EPISCOPE, QVID TIBI] *Dæmon, qui mulieribus tot annos sub Veneris persona illuserat, se aperit. Eiusmodi exemplis uitæ sanctorum scatent. Similia sunt, quæ grauissimi auctores Athanasius de Antonio, Sulpitius de Martino, Iacobus diaconus de Pelagia, de alijs alij prodidere. Quin sanctum sanctorum, dominum nostrum Iesum Christum, eadem petulantia dæmones adoriri ausi,* Quid nobis, & tibi Iesu Nazarene? Venisti perdere nos? Scio quod sis sanctus Dei. *Ceterum ne quis miretur à dæmone contra se ipsum testimonium dici, & propriam caussam prodi, Dum se castitatis hostem, inquinatorum corporum, & pollutarum animarum dominũ profitetur: id non sua uoluntate, sed Dei nutu factum sciat. Consulens enim hominum saluti misericors parens, hac ratione uaferrimum hostem hodie quoque aliquando detegit. Sed opinor frequẽtius in primitiua ecclesia. Vt nimirum homines ab Idolorum cultu reuocaret. Id quod rectius ex D. Cypriano, alloquente Demetrianum audiemus.* O si audire eos *(Deos tuos)* velles, & uidere, quando à nobis adiurantur, & torquentur spiritualibus flagris, & uerborum tormẽtis de obsessis corporibus eijciũtur, quando eiulantes, & gementes, uoce humana, & potestate diuina, flagella, & uerbera sentientes, venturum iudicium cõfitentur. Veni, & cognosce esse uera, quæ dicimus. Et quia sic Deos colere te dicis, uel ipsis quos colis crede. Aut si uolueris, & tibi credere, de te ipso loquetur, audiente te, qui nunc tuum pectus obsedit, qui nunc mentem tuã ignorantiæ nocte cæcauit. *Non quod Demetrianus energumenus, sed quod item ut Afra, per idololatricum cultum animã tenus à dæmone possideretur.* Videbis nos rogari ab eis, quos tu rogas; timeri ab eis, quos tu adoras: videbis sub manus

Mat.8.
Mar.1.5.
Luc.4.8.

no-

noſtras ſtare uinctos, & tremere captiuos, quos tu ſuſpicis, & ueneraris ut dominos. *At quid tandem hæc dæmonum confeſſio proderit?* Certè vel ſic confundi in iſtis erroribus tuis poteris, cum conſpexeris, & audieris Deos tuos quid ſint, ad interrogationes noſtras ſtatim prodere: & præſentibus licet uobis, preſtigias illas, & fallacias ſuas, non poſſe celare. *Ante Cyprianum Tertullianus in apologetico*, Edatur hic aliquis ſub tribunalibus ueſtris, quem dæmone agi cõſtet. Iuſſus à quolibet Chriſtiano loqui ſpiritus ille, tam ſe dæmonem confitebitur de uero, quam alibi Deum de falſo. *Auſim dicere, hoc in primis argumento plurimos ad Chriſtianiſmum animum appuliſſe. Diſertè enim Tertullianus*, Hęc deniq; teſtimonia Deorum ueſtrorum Chriſtianos facere conſueuerunt, quia plurimum illis credentes, Chriſto domino credimus.

CVM ANCILLIS MEIS ETC. IN MEA FAMILIA ETC.] *Mẽdacij pater, ſe pro patre familias in Hilariæ domo geſſit. Familiæ autẽ nõ una eſt apud Iuriſconſultos ſignificatio: Huc illa quadrat*, Iure proprio familiam dicimus plures perſonas, quæ ſunt ſub unius poteſtate, aut natura, aut iure ſubiectæ. *Etſi hæ mulieres neque naturâ, neque iure, ſed dolo, & fraude in dæmonis poteſtatem conceſſerant.* 60 *Dig. de uerbo. ſign. l. 195.*

MEAE SVNT, ALIVS ESSE NON POSSVNT] *Veritati mendacium aſpergit. Verum erat ſuas fuiße*, Quia omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati: *Sed liberæ fieri, & cum Deo in gratiam redire poterant. At hic idem ille calumniator eſt, qui S. Martino obganniebat*, Non pertinere ad ueniam criminoſos, & ſemel lapſis, nullam à domino præſtari poſſe clementiam. 61 *Ioan. 8.* *Sulp. in uita S. Mart.*

NVNQVID EGO INTRO, VBI CASTITAS REGNAT ETC.] *Probata eſt theologorum ſententia, diſtincta dæmonum munia eſſe: Vt alius prouinciæ, alius certo homini, alius alicui uitio præſit. Quod loquendi etiam conſuetudine confirmant. Dicimus enim ſpiritum ſuperbiæ, ſpiritum luxuriæ, ſpiritum auaritiæ, & pleraque ad hunc modum. Hinc Origenes, quem ſequitur Cæſarius Arelatenſis, exiſtimauit quot uitijs homo deditus ſit, tot uitiorum præſidibus dæmonibus illum agitari. Idque Cæſarius per plura peccata oſtendit; Vnum ſubſcribam,* 62 *Vide mag. ſent. lib. 2. diſt. 6. Caſſian. Collat 7. c. 17. Orig. ſup. Ioſ. hom. 15. Cæſar. homi. 16.*

Nam

Nam quod, & ille qui fornicatur à diabolo possidetur, canonica nihilo minus scriptura testatur. Sicut enim dicit propheta, Spiritu fornicationis decepti estis. *Huius ordinis Aegyptium istum fuisse, tum effectus rerum, ad quas cultrices suas impulit, tum uerba, quæ de se ipso protulit confirmant. Quod meretriciam domum tamquam propriam possessionem sibi uendicat,*

De specta. *Tertullianum in memoriam reuocat,* Exemplum accidit, domino teste, eius mulieris, quæ theatrum adijt, & inde cum dæmonio redijt: Itaque in exorcismo, cum oneraretur immũdus spiritus, quod ausus esset fidelem adgredi: Constãter, & iustissimè (inquit) feci, in meo eam inueni.

63 IVBEO TIBI IMMVNDE SPIRITVS] *Christus semel Apostolis, & per Apostolos successoribus, dedit* uirtutem, & potestatem super omnia dæmonia. *Quæ potestas hactenus in ecclesia uiguit, & in posterum uigebit. Idcirco uiri sancti non precario (quod impostorum est, de compacto agentium) sed imperio, ad id quod placitum est adigunt dæmones. Eo recidit, quod theologi definiunt, nullam ab hominibus cum dæmone licitã communicationem haberi posse, nisi expellendo tantum, & compellendo uirtute diuina. Quod utrumque uno compulsionis nomine fortassis rectè enunciatur. Atque huius potestatis nullum est euidentius argumentum, quam quod dæmon,* Christiano mentiri non audens, *inquit Tertullianus in apologia, ea coactus profert, quæ alioquin quauis arte tegere nititur.* Quid isto opere manifestius, quid hac probatione fidelius? *Exclamat Tertullianus. Illis, qui nullo unquam pacto auditum dæmonis verbis accommodandum existimant, siue vera, siue falsa, siue sponte siue coactè loquatur, respondet S. Ambrosius,* Non accipio à diabolo testimonium, sed confessionem, Inuitus dixit diabolus & exactus, & tortus. Quod nequitia supprimit, extorquet iniuria.

Mat. 10. Mar. 3. Luc. 9.

Caiet. sup. sec. sec. S. th. q. 90. arti. 1.

De SS. Geru. & Proth.

64 SCIS CHRISTVM IESVM DOMINVM NOSTRVM ETC.] *Epitome rerum a Christo Iesu in extremo uitę actu, pro salute humani generis perpessarum. Quę cum gentilibus Dei maiestate ualde indigna uiderẽtur, & Christus crucifixus illis stultitia esset, sapienter Narcissus, ab infensissimo hoste, de sacratissimę passionis fructu confessionem extorsit. Neq; dubitandũ, quin mulierum fides mirè hac auditione confirmata fuerit.*

PRIN-

PRINCEPS NOSTER] *Hoc etiam ex theologorum* 65
scitis planum fit, Sicut inter bonos angelos alij alijs præ- *Mag. sec.*
sunt, ita & inter malos alij alijs prælati sunt, & alii aliis *sent. dist. 6.*
subiecti: quam diu durat mundus angeli angelis, dæmo-
nes dæmonibus, homines hominibus præsunt. Sed in futu-
ro omnis euacuabitur prælatio, vt docet Apostolus. *Ideo re* *Mat. 12.*
gni Sathanæ meminit dominus, Et principis dęmoniorum sæpe *Mar. 3.* *Luc. 11.*
meminere sacræ litteræ. *Ioan. 12.*

FVGIT A FACIE EIVS ETC.] *Prædixerat Chri-* 66
stus, Princeps huius mundi eijcietur foras. *Nam per Christi*
crucem, & mortem omnis dęmonis potestas fugata est. Nonnul-
la exemplaria verba, quæ mox sequuntur interiecta habent.
Princeps noster fugiens à facie eius, in templum Dei se mi
sit, & ideo velum templi scissum est, quia virtutem perse-
quentis ferre non potuit. *Quæ non satis uideo quomodo con-*
stent. Ego à fide exemplaris, quod ceteroquin sequutus sum, di-
scedere nolui.

TENTVS EST ET CATENATVS] *Dæmonis ui* 67
res constrictæ fuere, Quomodo, aut ubi (*inquit Chrysosto-* *In Mat. ho mi. 29.*
mus) nec hominis est posse exponere nec intelligere. *Quam*
quam opinantur nonnulli Luciferum in inferno religatum esse, ex
illo tempore, quo tentauit Christum in deserto, vel in passione, &
victus fuit ab eo: neque soluendum ante tempora Antichristi,
iuxta Apocalypsis illud, Cum consummati fuerint mille an- *Apo. 20.*
ni, soluetur Sathanas de carcere suo.

SATHAN NOMEN EST EI, QVOD IN- 68 *Orig. sup.*
TERPRETATVR INITIVM MORTIS] *Sathanã* *Ios. homi.*
aduersarium interpretatur Origenes, Theophylactus, Athanasius, *15. 1 Mat.*
Cõtrariũ, idẽ Origenes, & Hieronymus. Rursus Origenes Resisten- *homil. 1.*
tem, uel Rebellem, aut etiam Contumacem. Irenæus Apostatam. *& in Iob.* *Theophyl.*
Anastasius Nicęnus Apostatã, id est qui defecit. Tertullianus Ho *in Mat. c.*
stem. Eucherius Aduersarium siue Trãsgressorẽ. Beda Transgresso *16. Mar. c.*
rem vel Pręuaricatorem, seu contrarium facturæ, aut Aduersa- *8. Ath. in* *2. ad Cor.*
rium psalmationis. Moses Bar--Cepha inquit, Sathanas qui- *Hier. quæs.*
dem, & quia ipsus à Deo recessit, & quia mortales à Deo *1 gen. Iren.*
abducit. *Vbi interpres And. Masius notat,* Verbum Sot Sy- *lib. 5. c. 21.*
ris, & Chaldæis significat recedere, deflectere: Vnde hic *Anast. quæ stio. 61.*
deducit Sathanæ nomen, quod uerius ab Hebræo Sathan *Tert. con.*

Marc. 3. Euch. quaestio. noui testam. ca. 9. Beda de nomi. Hebr. Moses de par. par. 1. c. 28. Iust. Coll. cum Tryphone. Sap. 2. In ep. ad Heb. c 2. Ad Autol. lib. 3.

venit. *Iustinus martyr*, Sathan Iudæorum Syrorumque lingua desertorem significat: hæc autem uox Nas, quod interpretatur serpens, Hebræis idem quod Sathan ualet, ita ex utroque unum uocabulum componitur Sathanas. *Tot huius nominis interpretationes reperio; quæ omnes ad duplicem etymologiam referri poßunt. Qui uerò Sathanam initium mortis explicet, nullus est. Ergo non vim uerbi, sed ipsius Sathanæ condicionem hac periphrasi describi credendum.* Quia inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum. *Caußam reddit Theophylactus*, Quia enim peccare faciebat homines, ex prima illa inobedientia, ipse fuit qui mortem condidit. *Paulo aliter Theophilus*, Diabolus uidens non solum Adamum, & Euam uita frui uerum, & liberos procreare, quos cum non posset perimere, inuidia stimulatus, instigauit Cain, ut fratrem suum Abel, qui gratus, & acceptus erat domino, crudeliter enecaret. Hoc pacto diabolus principium, & origo fuit mortis. *Nisi malumus suspicari explicationem*, Quod interpretatur initium mortis, *totam ex orâ irrepsisse.*

In sec. sec. q. 95. ar. 4.

69 Ex Ore Tvo Condemnaris] *En cur disputatio à sancto viro instituta. Ad reuincendum scilicet inimicum propria confessione, & confirmandas in fide mulieres, quemadmodum diximus. Hoc est quod D. Thomas inquit, licere aliquid inquirere à dæmone sponte occurrente, propter utilitatem aliorum, maximè quando diuina uirtute potest compelli ad uera dicenda.*

Paul. sent. lib. 2. ti. 31 Dig. de condict. furt.

70 Qvia Docet Lex Et Ivbet Etc.] *Hactenus dæmon coactus uerum respondit interroganti episcopo. Nunc ad ingenium & calumnias redit. Furtum, quod est, dolo malo rei alienæ contrectatio (ut Iurisconsulti definiunt) Narcisso obijcit. Sed Narcissus crimen in auctorem retorquet. Et se rem furto prius ablatam repetere ostendit. Quam condictionem furtiuam appellant.*

Vide de effractore Brisson. de uerb. signi. Chrys. homi. 51. in Matt.

71 Effractor Et Fvr] *Effractores sunt, qui fores & parietes furandi caußa vi effringunt. Qua ratione diabolus fur dicatur, & quomodo domos nostras perfodiat, pulchrè explicat Chrysostomus. Ipse enim furatur uestimenta iustitiarum, aurum intellectus, diuinorum eloquiorum argentum, linteamina gratiarum, ceterasq; spirituales diuitias, dormientibus nobis.*

AB INITIO DAMNATE] *Verè, nam* ille homicida erat ab initio, & in ueritate non stetit: *Cum ergo ab initio peccauerit, & pœna peccatum mox sequuta sit, utique ab initio damnatus est. Initium uerò (ut Augustinus admonet) non ad principium creationis, sed ad principium peccati referendum est.* 72 *Ioan.8.* *De ciu.lib. 11.c.15.*

INVETERATE] *Ita bis in Apocalypsi*, Serpens antiquus, qui uocatur diabolus, & Sathanas. 73 *Apo.12.20*

ET ME ERGO CREATORI MEO RESTITVE] *Non hæc eo accipienda, quod dæmones restitutionem petant aut sperent, nam* uermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, *quod ipsi optimè norunt: Ideoque proditum est, S. Bernardo dæmoniacam exorcisanti, & à dæmone quærenti num in gloriam redire, & in pristinum gradum restitui uellet, dæmonem effuso cachinno respondisse*, Hoc tardum est. *Verum hic calumniator episcopi verba, quibus se creatori creaturam restituturum professus fuerat, per irrisionem cauillatur.* 74 *Is. 66.* *Ex Vilelmo Abb. in uita S. Bernar.*

TV IPSE EX ORE TVO ETC.] *In priori dæmonis confessione hominum nulla fit mentio, sed verba sic habent*, Non pro suis peccatis passus est, sed pro alienis. *Itaque aut ibi uox* hominum *excidit, aut Narcißus* pro alienis *strictè & eo sensu, quem rei ueritas requirit, accipit.* 75

IMPIETATIBVS] *Grauiori uerbo dæmones, qui scientes uolentes, quam homines, qui decepti desciuerunt, notare uoluit. Peccatum enim est quiduis in quaque re à recta ratione aberrat: impietas non nisi in Deum, & in parentes, aut qui parentum loco.* 76

FAC PIETATEM] *Fit tandem supplex, Cyprianus*, Hi tamen adiurati per Deum verum à nobis, statim cedūt, & fatentur, & de obsessis corporibus exire coguntur. Videas illos nostra voce, & oratione occultè flagellis cædi, igni torreri, incremento pœnæ propagantis extendi, eiulare, gemere, deprecari: unde veniant, & quando discedant, ipsis etiam, qui se colunt audientibus, confiteri: Et uel exiliunt statim, uel euanescunt gradatim, prout fides patientis adiuuat, aut gratia curantis aspirat. 77 *De Idol. uan.*

DA MIHI VEL VNAM ANIMAM IN POTESTATEM] *Animæ nomine corpus animatum, hoc est animal, intelligo. Nam animam pro corpore etiam probati auctores dixere. Exemplum habes ex Virgilio apud Nonium. Cur* 78

dæmones ab energumenis depellendi, corpora tum hominum, tum animalium reliquorum ingredi expetant, uariæ causæ afferri possunt. Nobis in uniuersum satis sit incredibilem malitiam, & perpetuum nocendi desiderium eius rei causam statuere. Experimentum certè exorcistæ quotidie capiunt. Apud Gregorium Magnum de virgine sanctimoniali legimus, quæ dæmonem, obsidentē

Dial. lib. 3 cap. 21. *uillicum, his uerbis aggreßa est,* Exi ab eo miser, exi ab eo miser. Ad cuius uocem mox per os uexati diabolus respondit, dicens: Et si de isto exeo, in quem intrabo? Casu autem iuxta porcus paruulus pascebatur, tunc sanctimonialis fæmina præcepit dicens: Exi ab eo, & in hunc porcum ingredere. Qui statim de homine exiuit, porcum quem iussus fuerat, inuasit, occidit, & recessit. *Et ne longius abeamus,*

Mat. 8. Mar. 5. Luc. 8. *ex euangelio exemplum suppetit,* Dæmones autem rogabant eum, dicentes: Si eijcis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum.

79 INTERFICIAM EAM, ET LVCRABOR ANIMAM IPSIVS] *Interficiam animal, quod mihi dederis, & lucro deputabo animam, siue uitam, quam ei auferam. Anima enim uitam sæpe significat. Sic accipit D. Augustinus illud ex*

Locut. de gen. lib. 1. *genesi,* Non feriamus eum in anima: Hoc loco nomine animæ uitam corporis animati significat, per efficientem id quod efficitur. Secundum hoc uideri potest etiam ad diabolum dictum esse de Iob, Animam eius ne tangas, id est, ne occidas eum. *Quod uerò exitium interminatur dæmon, pertinet ad peruersitatem, quam antea indicauimus. Ita in euangelio,* exeuntes abierunt in porcos. Et ecce magno impetu abijt totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquis.

80 DIC MIHI ANTE DEVM TVVM] *Ante Deum dicere, est Deum testem dictis adhibere, & tamquam Deo præsente loqui.*

81 ANIMAM INTRA CORPVS INCLVSAM, MANDVCANTIS ETC.] *Circumscriptione multorum verborum animal exprimitur. Nam quod ait,* Animam intra corpus inclusam, *Aristoteles definit,* Animal corpus ani-

De An. lib. 3. tex. 63. matum est. *Quod subiungit,* Manducantis & bibentis, *certum est utique animal absque nutrimento non subsistere.* Dor-

mien-

mientis & iterum uigilantis, *Aristoteles etiam docet, omnia* *De som. &*
animalia somno communicare, quæcumque autem dormiant, vi- *vig. cap. 1.*
gilare quoque, cum somnus vigiliæ sit quædam priuatio.

SI POTES NOBISCVM MANERE, MANE] 82
Hæc non ideo ab episcopo dicta, quod liberam manendi electionem
dæmoni relinquere, sed quod imbecillitatem illi exprobrare, &
mulieribus ostendere voluerit. Sic Hilarion apud Hieronymum
dæmoni respondit, Si Deus meus tibi concedit ut maneas *In uita Hilar.*
mane. Sin autem ille te eijcit, quid mihi inuidiam facis,
homini peccatori atque mendico.

SI NON EXPANDIS MANVS TVAS ETC.] 83
Audientium utilitati consulitur, & intensæ orationis efficacia
demonstratur, Quæ ieiunio coniuncta, uti Narcissus coniunxit,
mirum quam validè dæmones expugnet, ipsius domini nostri Iesu
Christi testimonio, de lunatico asseuerantis. Hoc autem genus *Mat. 17.*
non eijcitur, nisi per orationem & ieiunium. *Vbi Chryso-* *Chrysost. hom. 58.*
stomus Iesum vniuersum dæmonum genus, non lunaticorum so-
lummodo intellexisse ait. At quod dæmon præter orationem, se
manus expansas episcopi non laturum ostendit, in mentem re-
uocat Exodi verba, Cumque leuasset Moyses manus, *Ex. 17.*
uincebat Israel: sin autem paululum remisisset, supera-
bat Amalec.

IPSE AVTEM CVM FELICE DIACONO 84
SVO NON REFECIT SE ETC.] *Aptè dixit Leo* *S. Leo Ser. 2. de ieiun. 10. mens.*
pontifex, Semper uirtuti cibus ieiunium fuit. *Et Cypria-*
nus, siue quis alius de cardinalibus operibus Christi ad Corne- *De ieiun. & tent.*
lium Papam scripsit, Quotquot uiros uirtutum uidimus,
sine ieiunio non legimus ascendisse: nec aliquid magnum
moliti sunt, nisi prius abstinentia præcessisset. Quoties
aliquid à Deo obtinere conati sunt, ieiunijs incubuere, &
lacrymis, & pernoctantes in orationibus, cilicijs carni hæ-
rentibus, supplices beneficia postularunt. Nec defuit pro-
uentus, vbi ad pedes Dei sacrificium contriti cordis offe-
rens, se prostrauit humilitas: sed prope fuit inuocanti-
bus se Deus, & porrexit manum naufragis, & subuenit
afflictis. *Atque Athanasius ad euangelij verba quæ paulo an-* *De Virg.*
te produximus, Quisquis igitur ab immundo spiritu uexa-
tur, certum habere debet, hoc pharmaco, ieiunio inquam,

statim

ſtatim ſpiritus malos afflictos abſcedere, uim ieiunij metuentes. Valde enim dæmones oblectantur crapula. *Paucis interiectis*, Ieiunium enim angelorum cibus eſt, & qui eo utitur ordinis angelici cenſendus eſt. *Sed nimius ſim ſi ieiunij laudes ex ſanctis patribus velim pertexere: Sunt enim creberrimi in hoc argumento.*

85 DA MIHI ANIMAM ETC.] *Commoda explicatione hæc accipe. Non putandum eſt dæmonem expectaſſe, ut illi epiſcopus hominem quempiam addiceret, cuius corpus occidere animam æternis tormentis cruciare poſſet. Non ita conſueuere uiri ſancti. Quamuis enim nonnunquam tradiderint homines Sathanæ in interitum carnis, id tamen factum eſt (ut Paulus de fornicatore Corinthio loquitur)* Vt ſpiritus ſaluus ſit in die

1. *Cor.* 5. domini noſtri Ieſu Chriſti. *Hic ergo ſenſus uidetur: Da mihi promiſsum animal, cuius corpus interficiam, & cui animam, ſiue ſpiritum (quod in idem recidit) auferam. Sin dæmonem humanam animam intellexiſſe omnino uolumus, non magnopere eius admiranda uidebitur impudentia, qui etiam Chriſto præcipitium, & quod tetrius eſt, adorationem ſui ſuadere auſus.*

86 ET TV IVRA MIHI ETC.] *Dæmones hodie quoque ad iuſiurandum in nomine Dei, ſolent ab exorciſtis adigi. Quod eſt uidere apud energumenos. Et extant ei rei præſcriptæ formulæ, Quibus item ut hic, pœna perfidis inferenda exprimitur.*

Adi praxim exorciſtarum Val. Polidori.

87 IVBEAT TE DEVS IRE IN ABYSSVM] *Quantopere dæmones infernum timeant, diſcimus ex euangelio,* Rogauerunt illum ne imperaret illis, ut in abyſſum irent.

Luc. 8.

Quamuis enim conſtat eorum pęnam ſtatim à damnatione initium ſumpſiſſe, damnationem autem peccatum mox ſequutam eſſe, uti diximus, id tamen non impedit, quin tormenta, quæ nunc ſuſtinent adhuc augeri poſſint. Nam locus pęnalis illis uel aer caliginoſus eſt, uel infernus. Hic ratione culpæ, ille ad exercitium hominum. Et cum hominum exercitium uſque ad diem iudicij ſit duraturum, eouſque nonnulli dæmonum hunc aerem incolent. Licet aliqui etiam nunc in inferno ſint, ad torquendum eos, quos in peccata induxere, ſecundum quod inter ſe habent deputata maledictionis officia, inquit S. Bonauentura. Sed in iudicio omnes addicentur inferno, idque erit pœnarum complementum. Interim mitius agi credendum eſt cum his, qui in aere uerſantur, quantum

De loco ui de S. Th. par. 1. q. 64. art. 4.

tum

tum ad accidentalia quædam supplicia. Vnde uidetur quod cupiant extra infernum consistere, non solum ut hominibus noceant, sed item ut per hoc eorum releuetur tormentum. *Eaque de caussa fere omnes exorcismi comminatione inferni concluduntur. Nomen Abyssi grecis aquam significat immensæ altitudinis. Siue ut Augustinus explicat*, Abyssus est aquarum inæstimabilis profunditas. *Quo sensu sæpe in sacris litteris vsurpatur*, Tenebre erant super faciem abyssi. *Et alibi. Præterea adiectiuè significat profundus, in immensum patens. Vnde Augustinus alio loco*, Abyssus est profunditas quædam impenetrabilis, in comprehensibilis, *Et post pauca*, Quodam loco dictum est, Iudicia tua abyssus multa, hoc uolens scriptura commendare, quia iudicia Dei non comprehenduntur. *Quoniam autem ut Isaias loquitur*, Dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque ullo termino, *Rursus*, Præparata est enim ab heri Tophet, à Rege præparata, profunda & dilatata, *Ideo Abyssi nomine infernus designatur à S. Luca in euangelio, & sæpius à Ioanne in Apocalypsi.*

Verba ex Dion. Carth. in sent. d. 6. q. 3.

Cõtra Faustum. li. 22

Gen. 1.

In Ps. 41.

Is. cap. 5.

Is. ca. 30.

Apoc. 9. bis. 17. bis. & 20.

SI NON] *Oratio est abrupta. Subauditur, Si quod iuro non præstitero: Si iuramento non satisfecero: Aut aliquid simile. Quod si uerba paulum transponantur, sensus efficietur dilucidior.* Per ipsum qui nos cum principe nostro uicit, iuro, quia statim interficiam eum, quem mihi dederis in potestatem. Si non: me iubeat ire in abyssum. 88

VADE IVXTA FLVMEN FONTIS ALPIVM IVLIARVM] *An legendam* Iuxta fontem fluminis. *Alpes Iuliæ, à Iulio nomen sortitæ, triplices sunt, ex Simlero, qui diligentissimè de alpibus disseruit. Vnæ apud Taurinos: Alteræ in Rætia: Tertiæ apud Venetos: Quamuis Simlerus postremis Veneti Iulium nomen propriè conuenire existimat. De quibus Narcißo sermo fuerit dubitare licet. Me certæ coniecturæ ad Ræticas trahunt. Quę à Septimo usque ad Braulium montem latè patent, & in quibus Oenus fluuius oritur. Hæ etenim reliquis propinquiores: neque absurdum est fluminis, uel fontis nomine Oenum designari. Aut si Ræticas alpes usque ad Lyci fontem extendi placet, nihil displicebit eum ipsum hîc intelligi. Proditum est D. Magnum CCCC. post annis. Arbore felice (ubi in SS. Columbani* 89

In cõmeat. de Alpib.

In vita S. Magni.

lumbani & Galli contubernio uixerat) ad alpes in quibus Narcissi iussu Draco occisus, profectum, priusquam Abusiaci in alpium faucibus monasterium conderet. Iam profecto multo probabilius de Rœticis, quam de Taurinis, aut Venetis accipitur.

90 DRACO IBI HABITAT] *Cum in Draconum historia multa fabulosa sibi indulserit antiquitas, rectè fit quod homines cordati, omnibus rumoribus, qui de illis feruntur, temerè, atque indiscriminatim fidem non adhibent. Verum si quæ narrationes grauibus auctoribus nituntur, & pleraque ad conciliandam ueri speciem indicia concurrunt, obfirmatis in contrarium præiudicijs tantum tribuendum non est, ut quod ipsi nunquam conspeximus, & quod raro, neque nostra ętate, pręterque consuetum rerum cursum accidit, fieri non potuiße existimemus. Multa enim in omni historia huius generis existunt, quæ nisi præfractè ineptire malumus, nobis necessario persuaderi patiamur. Id præfatum uolui.*

Draconum nomen uarie accipitur. Complectitur aliquando omnes omnium serpentum species. Aliquando sacros tantum, & hos uniuersos. Nonnumquam inter sacros, cicures illos solummodo, qui Aesculapio alebantur. Interdum proprium quoddam, & valde discretum à reliquis serpentibus genus. In quo describendo auctores non consentiunt: At consentiunt in Africa, & India spectari potissimum, Multasque eius differentias produnt. Vt sint alij montani, palustres alij: Pedibus incedant quidam, nonnulli serpant absque pedibus: Alati sint quidam, alis quidam careant: Nec non magnitudine, colore, crista, hiatu oris inter se differant. Atque de his nugę plurimę confictę sunt. Postremo Dracones etiam appellantur serpentes quilibet, immani, vastaque magnitudine præditi. Qua notione Draconis nomen hîc intelligo. Neque peregrinum aliquod monstrum, quod alpes obsederit animo concipio, Sed simpliciter existimo serpentem fuisse inusitata corporis mole, qui maximam circumquaque uastitatem faceret.

Id neque incredibile, neque admirandum adeo uideri debet, si ea, quæ alijs locis, & temporibus contigere conferamus. Nam ut non persequar quidquid ex serpentum genere ubiuis terrarum immensum extitit, ne in fabulas, quas fugio incidam: Sanè fidem aliquam meretur, quod Tubero in noctibus Atticis narrat, Bel-

lo

lo primo Punico, Attilium Regulum consulem, in Africa castris apud Bagradam flumen positis, prælium grande, atque acre fecisse, aduersus unum serpentem in illis locis stabulantem, inusitatæ immanitatis: eumque magna totius exercitus conflictatione, ballistis, atque catapultis diu oppugnatum: eiusque interfecti longum corium pedes C. & XX. Romam misisse. *Quæ auctoritate Val. Maximi, Liuij, Flori, Silij Italici, Orosii, Pliny, Arnobij, Senecæ firmantur. Adijcit Plinius, pellem eius, maxillasque vsque ad bellum Numantinum Romæ in templo durauisse. Sed si cui hæc in Africa, monstrorum altrice, uerisimilia videntur, in alpibus Iulijs non item: Is saltem Italiam alius à nobis cœli non constituet. At Romæ in Italia, spectatus est sub Augusto pro comitio, anguis L. cubitorum. Peregrè scilicet aduectus. Videamus in Italia natos. Plinius cum ex Megasthene de Indicis, ex Metrodoro de Ponticis serpentibus mira rettulisset, subiungit,* Faciunt his fidem in Italia appellatę boę: in tantam magnitudinem exeuntes, ut diuo Claudio principe, occisæ in Vaticano solidus in aluo spectatus sit infans. *Neque displicet Albertus Magnus, qui Reguli serpentem Boam fuisse conijcit. Audi enim de immani bellua Solinum.* Calabria chelydris frequentissima est, & Boam gignit: quem anguem ad immensam molem ferunt conualescere. Captat primo greges bubulos: & quæ plurimo lacte rigua bos est, eius se uberibus innectit, suctuque continuo saginata, longo seculo ita fellebri satietate ultimo extuberatur, vt obsistere magnitudini eius nulla uis queat: postremo depopulatis animantibus, regiones, quas obsederit ad uastitatem cogit. *Addit de infante eadem quæ Plinius. Neque uanus credendus Plinius, in re, quæ sua ætate Romæ omnium oculis patuit. Quin de ipsis alpibus idoneus auctor Gesnerus erit. Hic certum esse ait, in Helueticis montibus maximos à venatoribus serpentes conspici, de quibus mira referant legati, qui Badenam ad comitia conueniunt. Apud Stumfium duas eius generis historias legere memini. Vtroque loco Draconis nomine utitur. Neque uenatorum fidem, sed certos annales sequi profitetur: Et triginta annis antequam scriberet (elapsi sunt anni non toti L. ex quo scripsit) plures horrendas ex serpentum specie belluas in alpibus extitiße ait. Quod hisce temporibus mi-*

Lib. 6. c. 3.

Val. lib. 1. cap. 8. Liu. epit. 18. Flor. li. 2. c. 2. Sil. lib. 6. Oros. li. 4. c. 8. Plin. lib. 8. c. 14. Arnob. lib. 7. Sen. epist. ulti. li. 11. Suet. i Oct. c. 43.

De anima. lib. 25. Sol. c. 8.

Hist. anim. lib. 5. de serpēt. in gen.

Chron. lib. 7. c. 2. & 7.

nus conspiciantur, frequentiam hominum in caussa esse: quæ ualde aucta, omnia alpium loca assiduo cultu repurgari, & ad frugem redigi. Rationes quoque probabiles adhibet. Etiamsi (*inquit*) alpes perpetuis niuibus humectentur, habent tamen in multis locis saxa, & specus solis splendori in meridiem obuersas: in quibus cauernis, solis calori expositis, pleraque Draconum sunt domicilia, qui apricatione sępius calescere consueuerunt. *Atque ut Stumfii auctoritas in rerum gestarum narratione aliquando dubia sit (nam de pietate minus rectè sensit) tamen non fit uerisimile, hominem in his regionibus ortum, in descriptione rerum naturalium mentiri uoluisse, cum præsertim ad populares suos scriberet, quos mendacio fallere non posset. Idem de Gesnero dictum sit. Coronidis vicem explebit narratio, quam à uiro amico, cui ista legenda tradideram, his ipsis uerbis accepi. In arce Vlmerfelden, quæ Frisingensis episcopi est, in Austria sita, superiori ætate sæpe uisus est immensa magnitudine serpens, pondere uerò, ut captiuum, in turris inferiorem partem, ubi ille stabulari solebat, coniectum, supernè incumbens, & in spiras conuolutus, ualde premeret, alioqui innoxius. Stolidum vulgus gaudebat illo hospite, & fausta sibi ab eo omnia pollicebatur. Porro iam plures sunt anni ex quo uideri desiit. Fama uerò hæc constantissima est. Et mihi de eo multa narrauit probatæ fidei, quantum ego quidem iudicare potui, senex, qui sibi uisum aiebat, quales etiam plures arbitror superesse testes.*

Quod maximi quique serpentes ad aquas habitant, Vt hic noster, & ille ad Bagradam, item insignis alter, Ptolomæo secundo *Diod. Sic. lib. 3.* *Rege Alexandriam captiuus adductus, nequaquam siti caußa tribuenda est: Cum probati auctores scriptum relinquerint, exiguum illis bibendi desiderium esse, & absque potu uiuere posse, immo nullum omnino uenenatum animal fame, aut siti interire: sed potius exhalationibus aqueis, quæ reflexione solarium radiorum magis magisque corruptæ, aerem ita inficiunt, vt ex putredine huius generis monstra oriantur, & in immensum excrescant.*

91 DE FLATV EIVS] *Creditur certos serpentes aerem circumfusum adeo venenare, Vt uel halitu, vel visu, uel sibilo occidant. Estque, ea fama in primis basilisci, aut Reguli, Orosius serpentem ad Bagradam quoque habitu pestifero multos exanima-*

maße

masse scribit. De nostro, aut idem uerum sit: aut flatum (quo propendeo) accipiemus pro illo anhelitu, qui mordendo redditur. Sic Virgilius ——— uenenum Morsibus inspirant —— *Nisi* Geor.4.
malumus celeritatem, & acrimoniam ueneni hac ratione designari. Moyses cum enumeraret beneficia Dei erga Iudæos, inquit, Ductor tuus fuit in solitudine magna, atque terribili, in Deut.8.
qua erat serpens flatu adurens, & scorpio, ac dipsas. *At ubi historia narratur, plagarum fit mentio, quas mors consequuta, de flatu nullum uerbum.* Misit dominus in populum Num.21.
ignitos serpentes, ad quorum plagas, & mortes plurimorum &c. *Vbi Liranus ostendit, aliquos in ea esse sententia, serpentes ignitos dici, quod eorum morsu caro calefieret, ac si ignesceret.*

IN TVAM POTESTATEM REDIGE ANIMAM EIVS] *Quis horum uerborum sensus, antea aperui.* 92
Irridere autem uidetur episcopus, quoniam sibi dæmon fere hac ipsa formula cauerat. Porro multa sunt immensæ Dei bonitatis indicia, quæ cum alibi, tum hîc obseruemus. Maxima illa, Quod nulla est tam perdita, cuiusquam peruersitas, quin Deus aliquid boni ex ea ipsa eliciat: Quod dæmones uiris sanctis subiecti, instrumenti loco seruiunt, aliquando errore ducti, aliquando coacti, hîc vtrumque concurrit: Quod per uiros sanctos, illis quorum animos ad virtutem instruunt, sæpe etiam externa bona, quæ ad corporis usus, & uitam commodè transmittendam spectant, conferuntur. Narcissum cum per alpes euangelium prædicaret, credibile est de Dracone inaudiuisse, eum ergo, occasionem nactus, sublatum uoluit.

O EPISCOPVM MENDACEM] *Mendacium Augustinus definit,* Ille mentitur, qui aliud habet in animo, & 93 De mend. ad Cõsent.
aliud uerbis, uel quibuslibet significationibus enuntiat. *Quod à Narcisso nequaquam factum est. Sed dæmon, qui episcopum calumniatur, ipse semet in laqueos induit. Id enim, dum sanctos astu circumuenire nititur, illi crebro accidit, ex quo semel a sancto sanctorum proprio gladio iugulatus est. Verba sunt Ioan. Chrysostomi.* Tu uero mihi considera ubique, Hom.4. ad Ant.
quomodo diabolus per quæ Dei seruos impugnat, per hęc propriã uim destruit, nõ uolẽs quidem, sed Dei sapiẽtia, & prouidentia, illius armis, & artibus in ipsius caput utente.

94 AMICVM MEVM] *Notum est serpentes pro dijs cultos à gentilibus.* Quos penes omne sacrum est quidquid formido tremendum suaserit — *Vt Prudentius ait. Habetur eius generis narratio in sacris litteris, de Dracone à Babylonijs culto, per Danielem disrupto. Certum est prçterea (quod monuimus) sacros serpentes peculiari significatione Dracones dictos. Vnde Seruius.* Angues aquarum sunt, serpentes terrarum, dracones templorum. *Leuiter ergo suspicari possumus, hunc in Iulijs alpibus à rudibus populis pro Deo habitum. Et eam caussam esse cur dæmon Amicum dicat. Quod si hæc caussa non est (neque enim contendo) sunt pleraque alia inter dæmones, & serpentes symbola, à primo illo Euæ deceptore serpente: neque non amicum aliqua ratione dæmoni esse potest, quidquid inimicum, & noxium hominibus.*

Cōtra Symmach. *Dan. c. 14.* *Seru. in 2. Aen.*

95 OCCIDIT DRACONEM] *Hæc ministerio dæmonis, iußu, & imperio Narcißi acta. D. Chrysostomus inquit,* Praui, & immundi dæmones, etsi proposito defecerunt, iugo tamen seruitutis subiacent: atque ut carnifices quidam iubentur mandata perficere. Et miraris Deum præcipere dęmonijs? Apostoli velut carnifice utuntur dæmonio: dicit enim Paulus: Quoniam ergo aliqui circa fidem naufragauerunt, hos tradidi Sathanæ, ut discant non blasphemare. Et iterum de quodam qui fuerat fornicatus &c. *Visum est duas subiungere historias ex probatæ fidei auctoribus, de occisis per sanctos uiros Draconibus. Prior relata est à S. Hieronymo in uita Hilarionis. Quæ etsi se Hieronymi auctoritate satis tuetur, accedit tamen Gelasii Pontificis testimonium, profitentis uitas patrum, quas Hieronymus conscripsit, cum omni honore ab ecclesia suscipi. Narratio sic habet.* Duxerat itaque illum (*Hilarionem*) ad Epidaurum Dalmatię oppidum, ubi paucis diebus in vicino agello mansitans, non potuit abscondi. Siquidem Draco miræ magnitudinis (quos gentili sermone boas uocant, ab eo quod tam grandes sint, vt boues glutire soleant) omnem latè uastabat prouinciam, & non solum armenta, & pecudes, sed agricolas quoque & pastores, tractos ad se ui spiritus absorbebat. Cui cum pyram iussisset pręparari, & oratione ad Christum missa, euocato populo, prçcepisset struem lignorum scandere, ignem sup-

De pat. Iob. hom. 3

ſuppoſuit. Tum itaque cuncta ſpectante plebe, immanem beſtiam concremauit. *Altera apud Sozomenum extat.* Hac memoria. (*Theodoſio Imp.*) multi multis in locis per orbẽ terrarum, inter epiſcopos pręclari extiterunt. Vt Donatus Euoreæ Epiri, quem & alia multa mirabilia feciſſe teſtantur indigenæ, & illud maximè quod in Draconis interfectione præſtitit, qui in Chamęgephyris, quas uocant, ad uiam regiam luſtrum habebat, & oues, & capras, & boues, & equos, nec non & homines, & alia raptabat. Neque enim ille uel gladium, uel haſtam ferens, vel aliud aliquod telum habens, hanc belluam adortus eſt. Sed cum illa eum aduentantem ſenſiſſet, & caput uelut impetum factura exeruiſſet, ſignum crucis aduerſus ipſam aeri digito inſcripſit, & illi in faciem expuit. Illa ſputo in os accepto, ſtatim concidit, ac mortua iacens, amplitudine non minor apparuit ijs ſerpentibus, qui uiſuntur apud Indos. Siquidem, ut ego quidem accepi, octo iugis in proximum campum extractam indigenæ combuſſerunt, ne putrefacta aerem inquinaret, & morbos peſtilentes gigneret. *Hic idem Sozomenus etiam à S. Arſacio Draconem diſruptum narrat. Sed ego plura non colligo. Et totum de Draconibus ſermonem B. Theodoreti uerbis concludo, atque definio*, Cum multa alia ſciam, quę poſſim narrare, ea nolo ſcribere, ne imbecillioribus eorum multitudo cauſſa ſit incredulitatis.

Hiſt. lib. 7. c. 25. Vide etiam de Donato. Nic. li. 12. c. 45.

Hiſt. SS. Patr. Iac. Poſter.

VSQVE IN HODIERNVM DIEM] *Hinc quoque apparet hiſtoriam in re præſenti non eſſe ſcriptam. Niſi hæc uerba poſt modum addita dicamus.* 96

PER DIES AVTEM PLVRIMOS DOCVIT ETC.] *Per dies ſeptem ante baptiſmum; dixit enim,* octaua autem die purificabimini. *Sed poſt baptiſmum per multos adhuc dies uerbum Dei neophytis prædicauit.* 97

CVM GENERATIONE SVA, ET CVM OMNIBVS AMICIS SVIS] *Horum nomina interiere; præterquam Afri, qui patruus Afræ, & Dioniſii, qui auunculus. Eadẽ quidem die qua Hilaria, & puellæ, affecti ſunt martyrio cum uiri tum mulieres* XXV. *ſed an ex Afræ generatione, & amicis fuerint, non liquet.* 98

Porro neque illud prætereundum, conuerſionem S. Afræ ab eccleſia

clesia Augustana celebrari VII. *Cal. Nouembr.*

99 FECITQVE DOMVM HILARIAE ECCLESIAM] *Cum persecutionum temporibus Christianis publicæ ecclesiæ non permitterentur, Assignabantur à pijs hominibus sacris usibus domus priuatæ, siue integræ, siue partes earum præcipuæ. De hac ipsa Diocletiani persecutione, S. Augustinus contra Donatistas,* Nam & domum priuatam Christianis congregãdis prestitam constitit tempore persecutionis, sicut in quibusdam gestis martyrum loquebatur. *Et multo uetustior Pius* I. *Pontifex ad Iustum episcopum*, Antequam Roma exijsses, soror nostra Euprepia, sicut bene recordaris, titulum domus suæ pauperibus assignauit, ubi nunc cum pauperibus nostris commorantes, missas agimus. *Quin diligentes rerum ecclesiasticarum obseruatores, huius instituti principiũ ab Apostolicis temporibus usque repetunt. Quid enim nisi ecclesia cænaculum illud, in quod conuenerunt post ascensionem Christi* XI. *discipuli*, perseuerantes unanimiter in oratione, & obsecratione, cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius. *Quo urbis loco Hilariæ domus steterit, me in tanta antiquitate nescire profiteor. Quæ obtineat opinio iam indicaui. Ea quamquam certis testibus destituta, ueram tamen esse nihil impedit. Vt neque illud abiudico, Narcißum ecclesiam SS. Philippo, & Iacobo dicasse, quæ postea S. Martini nomen acceperit. Antiquiorem aliam Augustæ ecclesiam fuiße, constanti maiorum fama proditum, & illis quæ de Lucio scripsimus consentiens est. Hæc multis post annis S. Gallo sacra, proximè instaurata, inscriptionem habet huiuscemmodi,*

Breuic. collat. 3. diei.

Act. 1.

CHRI-

CHRISTO. DEO. OMN. SAECVL.
SACRAM. AEDICVLAM.
QVAE. ANTE. ANNOS. AMPL. MCCC.
PRIMA. IN. H. VRBE.
CHRISTIANO. CVLTVI. DICATA. CREDITVR.
QVAM. AN. CHR. MLI. RESTITVTAM.
LEO. IX. PONT. MAX.
DEO. OPT. MAX. ET. S. GALLO. ABBATI.
SAGRAVIT.
VETVSTATE. ITERVM. COLLABENTEM.
ET. AD. PROPH. VSVS. DVDVM. REDACTAM.
INSTAVRANDAM. C.
EVPHROSYNA. A. kREYT. COLLEGII. NOBILIVM.
VIRGINVM. AD. D. STEPH. ABBATISSA.
ANNO. P. CHR. N. MDLXXXIX.

ORDINAVIT EIS PRESBYTERVM DIONYSIVM] *Sunt qui tradant Dionysium primum Augustæ a Narcißo constitutum episcopum: Eumque Sozimum ante baptismum dictum fuisse. Vtraque in re mihi falli uidentur. Cauerunt Apostoli*, Episcopus a duobus, aut tribus episcopis ordinetur. *Id latius habetur apud Clementem Rom.* Ego Simon Cananęus, constituo à quot episcopis debeat ordinari episcopus, scilicet à duobus, aut tribus episcopis. Sin uero aliquis ab uno episcopo ordinatus fuerit, tum is qui ordinatus est, tum is qui ordinauit, deponatur. Quod si necessitas coegerit ab uno ordinari, quod propter persecutionem, aut aliam caussam, plures adesse non possint, afferatur decretum commissionis plurium episcoporum. *Confirmarunt postea Anacletus, & Anicetus Pontifices, ut* nullatenus minus quam à tribus. *Immo Damascus (qui tamen post hæc tēpora uixit) ait episcopos non esse, qui minus quā à tribus ordinati sint: Prohibitum enim esse a Sanctis Patribus, ut qui ab uno, uel à duobus sunt ordinati episcopi, non nominentur episcopi. Quæ Narcißus nec ignorare, nec negligere potuit. Quod si exceptionem persecutionis ex Clemente producimus, decretum plurium episcoporum ostendendum erit, cuius nullum uestigium. Sed multo me magis mouet, quod Dionysius hic disertis*

100

Bruschius de episc. Aug. & alij.

Can. 1. Apost. Constit. li. 8. c. 27.

Dist. 68. Chor. episcopi.

tis uerbis presbyter à Narcisso episcopo ordinatus fuisse dicitur. Neque est cur presbyteri nomine episcopum intelligamus, quod apostolus Paulus nonnunquam ita loquatur, & quod Dionysius Areopagita Athenarum episcopus, Timotheum Ephesinum episcopum compresbyterum compellet; multo enim ante Narcissum nostrum hæc loquendi ratio obsoleuit, quæ in prima solum ecclesia locum inuenit, quantum obseruare potui. Simpliciter ergo, à Narcisso Dionysius presbyter ordinatus. Non tamen negauerim, eundem postea canonicè in episcopum promotum. Nam ecclesiæ Augustanæ traditio, quæ illum episcopi nomine ueneratur, nequaquam eleuanda est. An primus in ea sede sederit, non puto constare; Verum primus dicitur, quod nullius anterioris memoria superstes. Certè Narcissi temporibus proprium Augustæ episcopum non fuisse colligimus: siue quod cathedra ob persecutionem uacaret, siue quauis alia de caussa: Nam per Anacleti constitutionē presbyter a proprio episcopo ordinandus fuisset.

De Sozimo, siue Sosimo, siue Zosimo, siue Zozimo (unum idem nomen uariè scribitur) in Dionysium mutato, coniecturis non facile sum aliquid concessurus, nisi testes uidero. Non sum nescius barbariem, aut impietatem nominum quandoque in baptismo correctam. Exemplum, prēter alia, apud Eusebium, quinque Lib.8.c.21 *Aegyptiorum martyrum, qui pro nominibus idolorum à parentibus impositis, asciuerunt nomina prophetarum Eliæ, Hieremiæ, Esaiæ, Samuelis, & Danielis: Sed Sozimum, cuius nomen tum aptam interpretationem haberet, tum apud Christianos usitatum eßet, nihil tale impellere potuit.* Ζώσιμος *græcis uitalis est: Et pleriq́ue viri sancti huius nominis extitere. In primis ille quem D. Polycarpus imitandum proponit, beatissimis Ignatio, &* Ad Philip. *Rufo coniungens, Quiq́ue ex ijs discipulis fuit* per quos primitiua ecclesia in Iudæis, & Grēcis fundata est. *Quare ergo mutandum suasißet Narcissus? Aut quid est cur Afræ, Hilariæ, & reliquarum nomina non mutauerit, Sozimi mutauerit? Ego sic sentio, si Sozimus aliquis Augustæ episcopus fuit, uel circa hæc tempora, uel multis post seculis, sub Francorum Regibus, ut nonnulli scripserunt, eum omnino diuersum a Dionysio fuisse, neque caussam eße cur confundamus. Antoninus in chronico de nomine mutato nihil prodidit, Vtroque tamen, Dionysii, & Sozimi promiscuè utitur, quod errore factum opinor. Nimis ineptè Romana* Mar.R.18 Dec.

in-

inſcriptio, quæ Sozimi primi meminerit, à quibuſdam profertur hoc loco.

IPSE AVTEM] *A filo reliquæ hiſtoriæ hæc ſeparata ſunt, quod alterius auctoris, & ætatis uideantur. Neque tamen cuiuſquam opinionem præiudico.* 101

GERVNDAM] *Meminit Gerundæ, Ptolemæus in Authetanis Tarraconenſibus: & Plinius, qui Gerundenſes inter* XLIV. *Tarraconenſis Hiſpaniæ populos numerat. Hodie Girona eſt, quæ epiſcopatus dignitatem adhuc tuetur.* 102 Pt. li. 2. c. 6 Pl. li. 3. c. 3

PER TRES ANNOS] *Conſentit de tribus annis Villegaſius. Vidi ſancti uiri hiſtoriam, ſed quæ fere ex hac B. Afræ conuerſione concinnata ſit. Nam genuina paſſionis deſcriptio dudum perijt, vti ex Berengarij Gerundenſis epiſcopi litteris conſtat. Quas ante annos amplius quingentos perſcriptas, integras huc inſeram, Cum antiquitatis ſtudio, tum ne memoria legationis, cuius in ijs mentio fit, & quæ cum commendatione priſcæ pietatis coniuncta eſt, intercidat.* 103

Chariſſimo patri, domino Sighardo Abbati, & vniuerſæ S. Vdalrici, & S. Afræ martyris congregationi, Berengarius ſanctæ ſedis Gerundenſis epiſcopus, cum omni clero, & fideli populo, perfrui bonis omnibus ſemper in Chriſto.

Nouerit, dilectiſſimi, venerandus ueſtræ fraternitatis affectus, nos, & ueſtrum nuntium uidiſſe, & delegatas nobis a ueſtra fraternitate litteras pio reſpectu perlegiſſe: & ueſtris precibus (licet id quod nobis poſt dominum charius eſt expeteretis) nimia ueſtri deuictos deuotione, libenter annuiſſe. Tanta eſt equidem à Chriſto commendatæ dilectionis integritas, ut quod ſibi quis auidius retinendum elegerit, crimen eſſe perhorreſcat, niſi petenti celeriter obtulerit. Quapropter, chariſſimi fratres, hinc charitatis iura ſeruantes, hinc (ſi dicendum eſt) præſumptionem facientes, beatitudini ueſtræ, de ſacroſanctis ſalutis noſtræ theſauris, munificum munus dirigimus. Videlicet ex oſſibus, & carne, & cruore terra mixtis, ac ueſtimentis ſanctiſſimi doctoris noſtri Felicis martyris Chriſti, ſcilicet illius, quem ut Apoſtolum, & prophetam habemus. Nō illius, qui beatiſſimi Narciſſi epiſcopi diaconus eſt dictus: quoniam ipſe tranſlatus à pijſſimo Rege Franco-

rum Carolo, apud Pariſiorum ciuitatem honorificè requieſcit. Item de glorioſiſsimi patris noſtri Narciſsi, pontificis, & martyris Chriſti, ueſtimento, & ſtola, cum quibus conditus eſt in ſepulchro. De corpore autem eius vobis ideo mittere nequiuimus, quoniã, ita hactenus, Dei gratia ſeruatur incorruptum, ſicut ea die, qua ſpiritus eius de hoc ſeculo nequã trãſuectus eſt ad dominum. Mittimus etiam uobis de oſsibus capitis atque manus S. Romani pretioſiſſimi martyris Chriſti, ſocij uidelicet prætaxati Felicis uenerandi martyris Gerundenſis, Hiſpaniæque doctoris. Sanctarum uero reliquiarum, quas deſtinamus loculos, adiunctis breuiculis (ne quis inſcius error perturbaret) ita ſignando diſtinximus, ut quorum quiſque gerat pignora, indubitanter notificet ignorantibus. Lętamini igitur in domino, dilectisſimi, & exultate, & tantorum trium patrum pignora, ſub trinitatis nomine vos promeruiſſe gaudete. Et ut parcè eloquamur, ſi non honorificentius, non tamen irreligioſius quam à nobis cuſtodiuntur, munera fidei ueſtræ credita conſeruate: quatenus patrocinantibus ipſis, quorum pretioſiſsimum pignus in manibus habetis, & præſentis uitæ tranquillitate perfrui, & futuræ beatitudinis requiem conſequi ualeatis. Paſsionem præterea Sancti Felicis uobis tranſmittimus, in qua natalis eius diem, Cal. uidelicet Aug. pręnotauimus. De geſtis autem S. Afræ, nihil amplius quam uos, nos habere cognoſcite. De S. vero Narciſſo, dirigimus quod habemus: paſsionis enim illius librum, & obitus ſui diem, irruentibus paganis, & eccleſias noſtras uaſtantibus, ac loca depopulantibus, irrecuperabiliter amiſimus. Tranſitus uero eius feſtiuitas à nobis annualiter ſolenni ſtudio celebratur IV. Cal. Nouembr. Tranſlationis autem V. Cal. Octobr. Valete. Et pro nobis omnibus omnipotentem Deum exorate.

Sacræ reliquiæ Auguſtam illatæ ſunt Anno Chriſti M L X X X V I I. XII. *Cal. Aug.*

104 MARTIRII PALMAM ETC. *Narciſſum martyrio occubuiſſe nemo in dubium reuocat. At in ratione temporis auctores diſsentiunt. Beuterus, quem Vaſæus ſequitur, ait paſſum*

imperante Valeriano, Quamquam Vaſęus monet aliquos de Diocletiano ſentire. Ferdinandus Caſtellius, in hiſtoria ordinis prędicatorij, quæ ante non multos annos Hiſpana, & Itala linguâ edita, Decium cum Valeriano coniungit. Villegaſius, & priores editiones martyrologij Rom. reſtituti ad nouam Calendarij rationem, Aureliani perſecutionem præferunt. Sed in Plantiniana poſteriori editione, monuit Baronius inter errata, Aureliani nomen expungendum: Et rerum geſtarum ſeries ſatis oſtendit Diocletianum ſubſtituendum eſſe. Quod etiam confirmant chronica Hiſpanica, ſingulari diligentia conſcripta, iuſſu Regis Alfonſi Sapientis. Quomodo enim qui Afram Auguſtæ ſub Diocletiano inſtituit, poſtea in Hiſpaniam profectus occubuit, ſub Valeriano, aut Aureliano occidi potuit? Erroris cauſſæ exiſtimandæ, Vel ea, quam de S. Felice attigimus, Vt ſcilicet diuerſi Narciſſi ſub Valeriano, Aureliano, & Diocletiano paſſi ſint, quos poſteri, cum obſcurior eorum eſſet memoria, confuderint: Vel nominum ſimilitudo in Impp. Nam IVI. Impp. qui tempore perſecutionis Diocletiani extitere, quoſque ſuperius enumeraui, ad unum omnes VALER. *tres eorum* AVREL. *nomen tulere. Et Victor in hiſtoria abbreuiata (quo nomine Schotti editionem deſigno) Diocletianum uix aliter quam Valerium appellat: Vel denique præſidis nomen pro Imp. nomine acceptum, quod facile factu, & quod crebro contigiſſe, mihi credibile. Reperio ſub Diocletiano Aurelium præfectum, qui Baſilidem, Cyrinum, Naborem, & Nazarium, ob Chriſtianę fidei confeſſionem morte affecit; Sed is in Italia ius dixit. In Hiſpania alium quempiam Aurelium, uel Aurelianum in pios debacchatum, conijcere licet, certo ſtatuere non licet. Et mihi ratio, quam ſecundo loco poſui, potiſſimum arridet.*

Beut. li. 1. c. 24. Vaſæus P. An. 260. & 306. Caſtel. lib. 1. c. 1. In flore Sãc. Mart. 18. Martij

Mart. 12. Iunij.

S. Narciſſi memoria colitur Auguſtæ, ſub titulo Epiſcopi, & Auguſtanorum Apoſtoli IV. *Cal. Nouembr. puto ex auctoritate eccleſiæ Gerundenſis. In Rom. Martyrologio* XV. *Cal. Aprilis. Vbi Baronius appoſitè notauit, mirum non eſſe ſi alio die in martyrol. Rom. alio alibi de eodem ſancto agatur: ſi quidem alicubi tranſlatio, uel eius eccleſiæ dedicatio, uel quod de epiſcopis accidit, ordinatio celebretur.*

Refert ibidem, eius tumulum multis miraculis illuſtrari, quorum illud ſit celeberrimum; ſub Petro Aragonum Rege, captâ

Gerundâ per Carolum Siciliæ, & Philippum Francorum Reges, ex sepulchro S. Narcissi, quod milites uiolare attentarunt, muscarum examen egressum, in exercitum infesto agmine irruens, ingentem cladem intulit, & in fugam egit, atque ab incæpto coegit desistere, Anno domini MCCLXXXVI. VIII. *Septemb. Ex quo muscæ S. Narcissi apud eos in prouerbium abierunt. Hæc etiam ex Hispanorum annalibus fidem merentur.*

INCIPIT 1

PASSIO

SANCTAE AFRAE 2

Martyris.

A[3]PVD prouinciam Rętiam, 3
in ciuitate Augusta, cum
Christianorum esset sæua [4] 4
persecutio, & omnes pro
Christi nomine varijs sup-
plicijs afflicti ad sacrificia
traherentur, Contigit Afram, quam notam
habebat fama publica, quod esset [5] lupanaria, 5
à persecutoribus comprehendi. Quæ cum
fuisset [6] iudici oblata, dum interrogasset iu- 6
dex, & [7] cognouisset, quæ esset, dixit ei: [8] Sa- 7 8
crifica dijs, quia expedit tibi magis uiuere,
quam [9] inter tormenta deficere. Afra respon- 9
dit: [10] Sufficiunt mihi peccata mea, quæ igno- 10
rans Deum, gessi, Hoc autem [11] quod me iu- 11
bes

12 bes facere nunquam factura ſum . [12] Gaius iu-
dex dixit; Accedens ad C pitolium ſacrifi-
13 ca . Afra reſpondit : [13] Capitolium meum
Chriſtus eſt, quem habeo ante oculos meos,
14 ipſi [14] quotidie crimina mea, & peccata mea
15 confiteor. Et quia [15] indigna ſum ipſi ſacrifi-
16 cium offerre, [16] me ipſam pro nomine eius cu
17 pio ſacrificare , [17] Vt corpus, in quo peccaui,
dum pœnas pertulerit, abluatur. Iudex Gaius
18 dixit: Vt audio meretrix es , Sacrifica, [18] quia
aliena es à Deo Chriſtianorum . Afra reſpon-
19 dit: Dominus meus Ieſus [19] Chriſtus dixit ſe
pro peccatoribus deſcendiſſe de cœlo. Nam
20 [20] & euangelia eius teſtantur, quod meretrix
21 rigauerit lacrymis pedes eius , & [21] indulgen-
22 tiam acceperit : [22] Et meretrices, & publica-
nos nunquam deſpexerit , quos etiam ſecum
manducare permiſit . Iudex dixit : Sacrifica,
23 [23] Vt diligaris ab amatoribus tuis, ſicut ſem-
per dilecta eras ab ipſis, ut inferantur tibi pe-
24 cuniæ multæ ab eis. Afra reſpondit ; [24] Pe-
cunias execrabiles iam nunquam accipiam,
25 Nam & quas habui quaſi ſordes abieci , [25]
26 quia non erant de bona conſcientia: Nam [26]
nolentes accipere aliquos fratres meos pau-
peres, etiam precibus rogaui, ut à me digna-
rentur accipere, & pro peccatis meis orarent.
Si

Si ergo quæ habui à me abieci, quomodo po-
teſt fieri, ut quæram accipere, quæ etiam qua-
ſi ſordes abieci. Iudex Gaius dixit: [27] Iam te 27
Chriſtus dignam non habet, ſine cauſſa uis
eum Deum tuum dicere, qui te ſuam eſſe non
cognoſcit. Meretrix enim quę eſt, dici Chriſtia
na non poteſt. Afra reſpondit: [28] Chriſtiana 28
ego quidem dici non mereor, nec vocari, Sed
miſericordia Dei, qui non de merito, ſed de
ſua pietate iudicat, ipſa me ad hoc nomen ad-
miſit. Iudex Gaius dixit: Vnde noſti quia te ad
miſit ad hoc nomen? Afra reſpondit: [29] In hoc 29
me cognoſco à facie Dei non eſſe proiectam,
quia ad glorioſam confesſionem ſui ſancti no
minis permittor accedere, [30] per quam me cre 30
do omnium ſcelerum meorum indulgentiam
accepturam. Iudex dixit: Hoc fabulę ſunt: Ma-
gis ſacrifica dijs, per quos [31] ſalutem conſe- 31
queris. Afra reſpondit: [32] Salus mea Chri- 32
ſtus eſt, Qui pendens in cruce, latroni confi-
tenti bona paradiſi pollicitus eſt. Iudex Gaius
dixit: Porro ſacrifica, ne in conſpectu ama-
torum tuorum, [33] qui tecum turpiter uixe- 33
runt, [34] cathomis [35] te cædi iubeam, Afra re- 34 35
ſpondit: [36] Confuſio mihi nulla eſt, niſi de pec- 36
catis meis. Iudex dixit: Sacrifica dijs, Quo-
niàm iniuria mihi eſt tot horas tecum certa-
re:

37 re: Si uero nolueris, occideris. Afra dixit: [37]
Hoc est quod opto, si tamen merear, ut per
hanc confessionem digna efficiar requiem in
38 uenire. Iudex Gaius dixit: Sacrifica, Nam [38]
torqueri te faciam, & postea uiuam incendi
39 pręcipiam. Afra respondit: [39] Corpus, in quo
peccaui accipiat diuersa tormenta, nam ani-
mam meam sacrificijs dæmonum non coin-
40 quinabo. Tunc iudex nequissimus [40] dictauit
41 sententiam, dicens: [41] Afram publicam me-
retricem, quæ se Christianam professa est, &
42 noluit sacrificijs participare, [42] uiuam incen-
43 di pręcipimus. Statim igitur [43] rapta est à mi-
44 45 nistris, & ducta [44] in insulam [45] Lyci fluminis,
46 47 ibique [46] eam expoliantes, [47] ad stipitem li-
gauerunt. Atque illa leuans ad cœlos oculos
suos, orauit cum lacrymis, dicens:

48 [48] Domine Deus omnipotens Iesu Christe,
Qui non iustos uenisti uocare, sed peccatores
ad pœnitentiam: Cuius promissio uera, & ma-
49 nifesta est, quia dignatus es dicere, [49] qua ho-
ra conuersus fuerit peccator à suis iniquitati-
bus, eadem hora te non rememoraturum pec-
catorũ eius: Accipe in hac hora passionis meę
pęnitentiam, Et per hunc ignem temporalem,
qui corpori meo paratus est ab illo igne ęterno
me libera, qui animam, & corpus simul exurit.

Et

Et ijs dictis expletis, [50] circumdata ſar- 50
mentis, igne ſuppoſito, vox audita eſt, dicens:
[51] Gratias tibi ago domine Ieſu Chriſte, qui 51
me dignatus es hoſtiam habere pro nomine
tuo, [52] qui pro toto mundo ſolus hoſtia obla- 52
tus es in cruce, [53] iuſtus pro iniuſtis, bonus pro 53
malis, benedictus pro maledictis, [54] mundus à 54
peccato pro peccatoribus vniuerſis: Tibi offe
ro ſacrificium meum: Qui cum patre & ſpiritu
ſancto viuis & regnas Deus in [55] ſecula ſeculo- 55
rum, Amen. Et hæc dicens [56] emiſit ſpiritum. 56

PASSIO SANCTARVM
Hilariæ, Dignæ, Eunomiæ, Eutropiæ,
[57] *Et ſociorum.* 57

CVM autem beata Chriſti mar-
tyr Afra cœli gaudia ſic per [58] 58
martyrij palmam intraſſet, [59] 59
ſtabant iuxta ripam fluminis Di
gna, Eunomia, & Eutropia, quæ
fuerunt eius ancillæ, ſimulq; fuerunt in pecca
to, & ſimul à ſancto Narciſſo epiſcopo bapti-
zatę. Quę [60] rogauerunt deſcendentes de bar- 60
ca vt ſe transferrent. Cumque eas tranſtu-
liſſent, [61] inuenerunt ſanctæ Afræ integrum 61
corpus. Puer autem, qui cum ipſis erat, tranſ-

62 natauit, & nuntiauit matri eius Hilariæ. Et [62]
63 uenit nocte [63] cum sacerdotibus Dei, & tu-
64 lit corpus eius, & [64] posuit secundo millia-
65 rio de ciuitate Augusta, [65] in memoriam,
66 quam sibi, suisque construxerat. [66] Nuntia-
tum autem est Gaio iudici. Qui misit ad ip-
67 sam memoriam, dicens: [67] Ite & tenete eas,
68 & si consenserint ad sacrificandum, [68] cum ho-
nore eas adducite ad me, ut remunerem illas
censu dignissimo. Si autem uideritis eas ani-
mo pertinaci obsistere, & nulla ratione ad sa-
69 crificandum præbere consensum, [69] implete
70 memoriam cremijs, & siccis spinis, & [70] clau-
dite super eas ipsam memoriam, & ita demum
71 ignem supponite, ut nulla ex eis euadat. [71] Eun
72 tes autem ad eas [72] milites, prius blando ser-
mone eas prouocabant, post hæc terroribus
73 impellebant. At [73] vbi uidebant omnes si-
mul contemnere sacrificia, repleuerunt me-
moriam sarmentis, & siccis spinis, & clause-
74 runt super eas, & [74] supposito igne abierunt.
Sicque factum est, ut [75] eadem die quando se
pulta est Afra, simul etiam mater eius Hilaria,
necnon & famulæ eius secundum carnem, sed
etiam sorores in Christo, Digna, Eunomia, &
Eutropia, simul martyrij coronam accipe-
rent, Et quæ simul unanimes in Christum Ie-

sum

ſum crediderunt, ad eum cum [76] palma mar- 76
tyrij pariter peruenirent.

[77] Beatus autem Afer, patruus ſanctæ Afrę 77
(cuius dies paſsionis [78] pridie quam ipſius 78
martyris Afræ colitur) credendus eſt ad exem
plum terroris ei alijsque, præpunitus eſſe. Sed
quo genere martyrij non legitur.

De ſancto vero Dionyſio ipſius auuncu-
lo, quem nouellæ plantationis fidei beatus
Narciſſus ordinauit presbiterum, & ple-
nius inſtruxit, [79] Quamuis ſpecialiter ſcriptis 79
non exprimatur, tamen non eſt dubitandum,
quin ipſius glorioſæ Chriſti martyris Afrę exe
quijs, tamquam ſacerdos, & pontifex inter-
fuerit, Et pariter cum ſorore ſua Hilaria, alijſ-
que martyribus, per ignem paſsionis palmam
victoriæ ſuſceperit.

[80] Ipſa quoq; die [81] apud eandem vrbem [82] 80 81 82
paſsi ſunt alij XXV. pro nomine Chriſti capi-
tis obtruncatione. Id eſt [83] Quiriacus, Largio, 83
Creſcentianus, Eutychianus, Charito, Phila-
delphus, Petrus: Et fœminę iſtæ, Nimmia, [84] Iu- 84
liana, Diomeda, Leonide, & Agape: [85] Et alij 85
XIII. quorum nomina Deus ſcit, Per bonam
confeſsionem benedicentes dominum, qui
glorificat ſuos. Cui eſt honor & gloria in ſecu-
lorum, Amen.

AD PASSIONES
S. AFRAE MARTYRIS,
& SS. Hilariæ,
DIGNAE, EVNOMIAE,
Eutropię, & sociorum martyrum,
COMMENTARIVS.

Not. ad martyr. S. Aug.

FRAE *passionem ex actis publicis concinnatam esse, res loquitur. Et confirmat Cæs. Baronius, cui in dijudicandis Christianorum historijs uni omnium plurimum tribuo. Hic præterea annotauit, eam, quæ à Vicelio in Hagiologio edita, sinceriorem videri alterâ, quam Surius emisit, Puto ob immutatum à Surio stylum, sententia enim est utrobique eadem. Me quoque exemplaria uetera hac de caussa sequi, semel sum professus.*

Dig. quib. caus. mai. in int. rest. l. 33.

Ad acta quod attinet, Certum est uti Romæ, ita in prouincijs confici consueuisse. Meminit Modestinus scribarum, qui illo munere apud præsides fungebantur. Ea nomine, & usu publica erant.

rant. Ideo Suetonius in Cæß. vitis sæpe actorum testimonio utitur, quod apud alios etiam historiarum scriptores inuenire est. Ex nostris apud Pontium diaconum in S. Cypriani uita, & sæpius apud Augustinum contra Donatistas. Christiani, quod diligentissimi eßent in conseruanda martyrum memoria, exscribebant inde quæ ad suos pertinerent. Habes exemplum in S. Susannæ uita, de Thrasone uiro Christiano, qui occultè assidebat in publico, Qui etiam gesta sanctorum martyrum colligens, ornabat ea. *Et iudicialium actorum formas in plerisque martyrum historijs agnoscimus. At uerò, hæc siue acta siue gesta (utrumque nomen passim confunditur, præcipuè ab Augustino, & credibile est martyrum historias ex hac origine gesta dici cœpisse) ab actuarijs copiosius multo quam hodie extant, scripta fuere. Nam actuarij iudicum interrogationes, & reorum confeßiones uerbatim excipiebant, cum notis scriberent, ut Modestinus ait. Neque quisquam dubitare potest, in iudicio, quo Afra, exempli caussa, damnata est; plura utrimque prolata fuisse, quam passio præ se ferat, Cum præsertim iudex dicat,* Iniuria mihi est tot horas tecum certare: *Sed Christiani breuitatis studio in compendium cogebant, summam sectantes. Et quantum huius generis historiolæ à legitimis actis differant, argumento eße poßit codex satis magnus quæstionis de S. Sebastiano habitæ, quem in monasterio Caßinensi adhuc supereße, legere memini. Dein neque illud obscurum, aliqua in ista passione contineri, quæ ex actis non sint sumpta. Quomodo enim scriba sçuam persecutionem, quomodo nequißimum iudicem in tabulas rettulisset, aut cui fini orationes ab Afra in rogo posita prolatas, excepißet? Orationes profecto à Christianis, qui supplicio interfuere obseruatæ, reliqua illa à scriptore paßionis interiecta sunt. Ego itaque actis publicis ea solum tribuo, quæ à comprehensione Afræ, usque ad prolatam sententiam in iudicio contigere. In his ipsis, auctorem nulla religione ad ipsißima pura puta actorum uerba astrictum fuisse existimo.*

Suet. Oct. c.5. Tib. c. 5. Caio. c.8 Tacit. An. 13. Vopis. Tacito. & Probo. Ammian. libr. 22. Aug. cõtra Cresc. lib. 3. c. 29. in breuio. coll. die 3. & al ibi.

PASSIO] *Quidquid patimur paßio, uel perpeßio est. Vnde animi affectiones, & perturbationes à Philosophis paßiones dictæ: a medicis animi, & corporis morbi. Sed quoniam omnium patibilium, quæcumque homines ante adeptam immortalitatem sufferre poßunt, mors summum, & extremum est, Idcirco ecclesia* 1

mar-

martyrum neces, per durissimos cruciatus procuratas, rectè per excellentiam passiones nuncupauit. Ante omnes sacratissimam Christi mortem, ab euangelistis descriptam, sub hoc nomine ueneratur.

2 MARTYRIS] *Græca vox, testem latinè significat. Et eius proprius apud Christianos usus de his, qui per tormenta examinati, fideles in perhibendo testimonio Iesu Christo perstitere. Augustinus contra Faustum,* Per quorum confessiones, passiones, & mortes hoc Deo placuit attestari, martyres appellantur, qui latinè testes interpretantur. *Antiquitus martyres dicebantur, qui supplicia perpessi etiam non occubuerant. Postea consuetudo obtinuit, illis solum nomen gloriæ plenum tribuere, qui confessionem morte consignassent. Id interim semper obseruatum, ut hæretici, quamquam grauissimos cruciatus pro Christi nomine pertulissent, ad hunc honoris gradum non admitterentur.* Tales, *ait Cyprianus*, etiamsi occisi in confessione nominis fuerint, macula ista nec sanguine abluitur. Inexpiabilis, & grauis culpa discordiæ, nec passione purgatur. Esse martyr non potest, qui in ecclesia non est. Ad regnum peruenire non poterit, qui eam, quæ regnatura est, derelinquit.

Lib. 22. c. 76.

Tertull. & Cypr. martyris nomẽ ita accipiunt.

De unit. eccl.

3 APUD PROVINCIAM ETC. *Publicis actis consules, & dies prænotari solebant; quæ hîc excidisse dolemus. Exẽplum apud Augustinum contra Cresconium, de actis, quæ incipiebant,* Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Coss. XIV. Cal. Iunij. *Iterum in collatione contra Donatistas, de martyrum gestis, quæ* Consulibus facta sunt Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Pridie Idus Febr. *Ita apud Ammianum Marcellinum acta citantur, quorum initium,* Consulatu Tauri, & Florentij. *Verum hæc accurata temporis obseruatio à descriptoribus quandoque omittebatur. Quod docet Augustinus contra Donatistas, hi calumniabantur litteras a Catholicis sine die, & consule productas,* Fieri potest ut in codicibus sit uarietas, dum alij etiam dies, & consules diligentia maiore describunt, alij superfluum prætermittunt. Sicut etiam codex, de quo primum legimus iudicium Constantini, quo inter partes Cæcilianum innocentem, illos autem calumniosissimos pronuntiauit, diem, & consulem non habebat.

Amm. lib. 22.

Li. post col.

Et

Et minus mirum est talia in his nostris desiderari, cum actorum ue rius epitome, quam integra acta sint. Si uerò coniectura sedet, quam de Conuersionis tempore produximus, Passioni Consules ascribendi erunt Diocletianus VIII. *Maximianus* VII.

Cur quæ in exordio conuersionis de prouincia, urbe, & persecutione semel dicta sufficere poterant, hic rursus repetantur, caussa uidetur, quod Conuersio, & passio non perpetua serie, sed distinctis diebus, quibus utraque celebratur, in ecclesia Augustana iam tunc legerentur.

PERSECVTIO] *Diocletiani intellige, sub quo etiam conuersio. Nam qui primus deinde Christianos uexauit Iulianus, non nisi quinquaginta annos post Maxentium, cuius morte Diocletiani persecutio finita, imperium iniјt. Est in errore manifesto Regino, qui Afram Anno Christi* CCXLII. *sub Diocletiano passam scripsit. Potior Hermannus Contractus, qui assignat annum* CCCIV. *Neque tamen presse intelligendus, Nam in unum hunc annum omnes martyres, qui sub Diocletiano passi, coniјcit. Baronius, qui ad annum* CCCIII. *rettulit, prorsus cum nostro calculo, cuius rationem reddidimus, conuenit. Verum id forte fortuna accidit, Cum martyres sub Diocletiano passos, quorum certum tempus assequi non potuit, hoc anno enumeret. Elapsi sunt a conuersione S. Afræ ad Passionis diem Mens.* IX. *Dies* XII. *Quidam integrum præterea annum adiјciunt, quod mihi nequaquam probatur, Neque nostræ chronographiæ congruit.* 4

LVPANARIA] *Meretrices olim lupæ dictæ. Tertullianus noster,* Aspice lupas popularium libidinum nundinas. *Hinc,* Lupari ut scortari, uel prostitui, *Nonius: hinc lupanar pro meretricum lustris: Atque ut à fornice fornicaria, à stabulo prostibulum, sic à Lupanari Lupanaria (quam tamen uocem alibi non legere memini) siue Lupanaris, ut aliqui codices habent. eadem forma Apuleius Lupanarem infamiam dixit,* Quæ suo pudore postposito, tori genialis calcato fœdere, larem mariti lupanari maculasset infamia. *Lupanarium obseruauit Rob. Constantinus ex Alex. Seuero Lampridij, in quo hæc uerba,* Corpora omnium constituit uinariorum, Lupanariorum, Caligariorum, & omnino omnium artium. *Sed mihi mendum subolet. Tiraquello* Lupinariorum *placet. Quid enim? laudatus princeps Lenonum corpora constituit, & le-* 5 *De pallio.* *De Asi. li. 9* *In supplemen. ling. lat.* *De nobil. c. 34. n. 44.*

noci-

nocinium inter artes rettulit? At hæc obiter.

6 IVDICI OBLATA] *Prouinciæ Præsidem intellige. Qui enim iurisdictioni præest, iudex est: Atqui præsidum munus est ius reddere, Et de omnibus caussis, de quibus vel prefectus urbi, uel præfectus prætorio, uel consules, & prætores Romæ cognoscunt, notionem habere: Omnia denique quæ Romæ uarios iudices habent, ad eorum officium pertinent, cum uice omnium magistratuum Romæ fungantur. Rectè ergo iudices dicuntur.*

Vide Iurisconsult. Dig. de iudic. l. 81. Item Dig. de off. Præs. lib. 10. 11. 12.

7 COGNOVISSET QVAE ESSET] *Afra ad primam præsidis interrogationem, Nomen, & professionem Christianitatis edidit. Hoc est quod Tertullianus in Apologetico Christiani constantiam prædicat,* Si denotatur, gloriatur: si accusatur, non defendit: interrogatus, uel ultro confitetur: damnatus, gratias agit. *Quin multi se ipsos denuntiabant, inde Professores dicti. Talis fuit S. Gordius martyr, de quo extat Basilij sermo. Is in theatrum progressus, exclamauit:* Inuentus sum me non quærentibus, conspicuus factus sum me non interrogantibus.

8 SACRIFICA DIIS] *Cōqueritur Tertullianus iudices gētiles duplici potißimum ratione in Christianos iniurios esse: quâ vtraque Christianorum conditio longè diuersissime sit a reis reliquis. Primo, cum Christianos omnium fere scelerum colluuie nocentissimos eße dicerent, tamen neque defensio pro illis, neque inquisitio in illorum crimina admittebatur, quæ de cetero reis omnibus competebant.* Illud solum expectatur, quod odio publico necessarium est, confessio nominis, & non examinatio criminis. Quando, si de alio nocente cognoscitis, non statim confesso eo nomen homicidæ, uel sacrilegi, uel incesti, uel publici hostis (ut de nostris elogijs loquar) contenti sitis ad pronuntiandum, nisi & consequentia exigatis: qualitatem facti, locum, tempus, conscios socios. De nobis nihil tale, cum æquè extorquere oporteret quodcumque falso iactatur. *Ista calumnia egregiè in Afræ iudicio eluxit. Mox enim ac iudex* Cognouisset quæ esset, *Christiana scilicet, nihil præterea moratus, Id unum contendit (quod rursus Tertullianus quæritur) ut de eo nomine excluderetur. Exclusa enim fuisset, si fecisset quæ faciunt non Christiani, hoc est si dijs sacrificasset. Alterum caput multo erat absurdius,* Nec in illo

Apol. c. 1. 2

ex

ex forma malorum iudicandorum agitis erga nos, quod ceteris negantibus, adhibetis tormenta ad confitendum, solis Christianis ad negandum. *Et post pauca*, Cum præsumatis de sceleribus nostris ex nominis confessione, cogitis tormentis de confesso decedere, ut negantes nomen, pariter utique negemus & scelera, de quibus ex confessione nominis præsumpseratis. Sed opinor, non uultis nos perire, quos pessimos creditis (sic enim soletis dicere) homicidas. Negatis laniari iubere sacrilegum, si confiteri perseuerauerit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentissimos iudicatis, cum quasi innocentissimos non uultis in ea confessione perseuerare, quam necessitate, non iustitia à uobis damnandam sciatis. Vociferatur homo, Christianus sum; Quod est dicit, tu uis audire quod non est. Veritatis præsides, de nobis solis mendacium elaboratis audire. Hoc sum inquit, quod quæris an sim. Quid me torques in peruersum? Confiteor, & torques, quid faceres si negarem? Planè alijs negantibus non facile fidem accommodatis; nobis si negauerimus, statim creditis. *Iterum*, Debito pœnæ nocens expungendus est, non eximendus. Denique illum nemo gestit absoluere, non licet hoc uelle, ideo nec cogitur quisquam negare. Christianum hominem, omnium scelerum reum, Deorum, imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicum existimas, & cogis negare, ut absoluas: quem non poteris absoluere nisi negauerit. Præuaricaris in leges. Vis ergo neget se nocentem, ut facias eum innocentem, & quidem inuitum, iam nec de præterito reum? *Tandem concludit*, Ideo torquemur confitentes, & punimur perseuerantes, & absoluimur negantes, quia nominis prælium est. *Eadem prorsus in nostra caussa licet animaduertere. Iudex totus est, non in eruenda ueritate perpetratorum scelerum, sed in eo, ut Afram à professione Christianitatis, siue argumentorum pondere, siue blanditijs, siue minis excidere faciat. Omnes persuasiones, & intentata sæpius tormenta,* Expedit tibi magis uiuere, quam inter tormenta deficere: Cathomis te cædi iubeam: Si uerò nolueris, occideris: Torqueri te faciam, & postea uiuam incendi præcipiam: *Ad illud toties repetitum* Sacrifica *referuntur. Quamquam tormen-*

ta festinatione capitalis supplicij exclusa sint. Neque uerò obscurum erat, Idolorum sacrificio fidem Christianam multo ualidius, quam nudâ uoce negari. Porro idem argumentum probandæ Christianæ innocentiæ, urget Tertullianus ad Scapulam, Quid amplius tibi mandatur quam nocentes confessos damnare, negantes autem ad tormenta reuocare? Videtis ergo, quomodo ipsi uos contra mandata faciatis, ut confesios negare cogatis. Adeo confitemini innocentes esse nos, quos damnare statim ex confessione non uultis. *Pluribus D. Cyprianus ad Demetrianum*, Elige tibi alterum de duobus: Christianum esse, aut est crimen, aut non est. Si crimen est, cur non interficis confitentem? Si crimen non est, quid persequeris innocentem? Torqueri enim debui si negarem: si pænam tuã metuens, id quod prius fueram, & quod Deos tuos non coluerim, mendacio fallente celarem, tunc torquendus fuissem, tunc ad confessionem criminis vi doloris adigendus: sicut in ceteris quæstionibus torquentur rei, qui se negant crimine quo accusantur teneri, ut facinoris ueritas, quæ indice uoce non promitur, dolore corporis exprimatur. Nunc uerò, cum sponte confitear, & clamẽ, & crebris, ac repetitis idẽtidem uocibus, Christianum me esse contester, quid tormenta admoues confitenti?

9 INTER TORMENTA DEFICERE] *Aliquando deliquium animæ: hoc loco Mori significat. Quod ex opposito intelligimus*, Expedit tibi magis uiuere. *Vlpianus*, Nec ea quidem pæna damnari quem oportet, ut uerberibus necetur, uel uirgis interimatur, nec tormentis; quamuis plerique dum torquentur deficere solent.

Dig. de pœnis li. 8.

10 SVFFICIVNT MIHI PECCATA MEA] *Verbum sufficere de ijs rectè dicitur, quorum è diuerso egere possumus. At peccatorum nunquam egemus; Peccata ergo nobis propriè non sufficiunt. Impropriè illa sufficiunt, quibus omnino nihil addendum, id peccatis conuenit. Ita Deus per Ezechielem*, Sufficiunt uobis omnia scelera uestra domus Israel.

Ez. 44.

11 QVOD ME IVBES FACERE NVNQVAM FACIAM] *Ingenuè dictum, & liberè, ut Christianam decebat. Neque enim tergiuersatio, aut simulatio in caußa fidei ferenda. Aequè rotundè Cyprianus, cum proconsul sacrificium im*

peras-

perasset, Non facio: *Et cum proconsul instaret, Cyprianus denuo*, Fac quod tibi præceptum est. In re tam iusta nulla est consultatio. *Sic D. Ignatius*, Non facturus sum aliquando quod mihi consulitis.

GAIVS] *Prænomen à gaudio parentum ductum, ait Valerius Probus. Per G. proferri, & per C. scribi testatur Diomedes. Non nemo in scriptione G. retinet. Neque aliter in pandectis Florentinis, quod Ant. Augustinus annotauit. At cur præterito præsidis nomine, hic prænomen edatur, caussam nullam nisi fortuitam subesse opinor. Ita plerique auctores Iulium, & Caligulam Cæs. Caios tantum dixere. De nostro nihil praeterea memoriæ proditum. Auentinus Carum Aquilinum uirum consularem, Ducem Vindelici limitis retulit; nescio unde erutum. Fasti circa ea tempora Carum Aquilinum nullum, vnum Vettium Aquillinum consulem habent. Neque mihi constat eum postea huius limitis ducem fuiße. Quamquam probè scio permultos Consulares, qui nunquam Consules. Sed fuerit Carus Aquilinus dux limitis, longè alius fuit à Prouinciæ præside.* 12

Emend. li. 4. c. 3.

CAPITOLIVM MEVM CHRISTVS EST.] 13
Respicit ad etymologiam Capitolii, quæ est a capite, uti monuimus. Christus enim, lapis ille, qui reprobatus ab ædificantibus, factus est in caput anguli, sæpe dicitur caput ecclesiæ, hoc est fidelium. Paulus, Ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam, quæ est corpus ipsius. Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus. Christus caput est ecclesiæ, ipse saluator corporis eius. Ipse est caput corporis ecclesię. *Quod uerò Gaius hortatur Afram ad Capitolium sacrificandi caußa accedere, Id vulgo consueuerat capi experimentum de Christianis ad paganismum relabentibus. Vnde S. Cyprianus ad lapsos*, Nonne quando ad Capitolium sponte uentum est, quando ultro ad obsequium diri facinoris accessum est, labauit gressus, caligauit aspectus, tremuerunt uiscera, brachia conciderunt? *Et in epistolis*, Compelluntur adhuc insuper lapsi, ut linguis atque ore, quo in Capitolio ante deliquerāt, sacerdotibus conuitium faciant &c.

Ephes. 1. 4. 5. Colos. 1

Ep. 55.

QVOTIDIE CRIMINA, ET PECCATA MEA CONFITEOR] *Vt agnoscamus diligentem Christianitatis discipulam, singulæ fere, quæ sequuntur responsiones ex sacris* 14

litteris petitæ sunt Hæc primo Dauidis illud respicit, aut ali-
Ps. 6. *quid simile,* Laboraui in genitu meo lauabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. *Nam ut S. Hilarius ait,* Penitentię uox est, lacrymis orare, lacrymis ingemiscere. *Cur autem confessio peccati olim commissi, & iam desiti, rectè iteretur, docet idem Hilarius,* Confitendum semper est: non quod peccandum semper sit, ut semper sit confitendum, sed quod peccati ueteris, & antiqui, utilis sit indefessa confessio. Docet autem spiritus sanctus semper confitendum, cum ait per prophetam: Iustus ipse sibi accusator est, in primo sermone suo. Iustus nō se ex præsentibus, sed ex præteritis accusat. Cui enim adest præsentium accusatio, iusti nomen aufertur. Et audiamus se Apostolum Paulum ex præteritis arguentem, cum ait: Quia non sum dignus uocari Apostolus, eapropter quod persecutus sum ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum quod sum.

In ps. 118. Fe.

In ps. 135.

15 INDIGNA SVM IPSI SACRIFICIA OFFERRE] *Corpus, & sanguis domini nostri Iesu Christi, unicum nouæ legis sacrificium est, propriè sumptum. Cuius oblationem minus sibi licere rectè innuit Afra, Cum ea sacerdotibus tantum conueniat.*

Quid sacrificiū propriè, quid impropriè, Cognosce ex Gul.

16 ME IPSAM PRO NOMINE EIVS CVPIO SACRIFICARE] *Sacrificij nomen translatè significat omne opus bonum, quod in Deum refertur. Exempla sunt ex psalmis, de iustitia:* Sacrificate sacrificium iustitiæ: Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ. *De laude:* Circuiui, & immolaui in tabernaculo eius hostiam uociferationis: Immola Deo sacrificium laudis: Sacrificent sacrificium laudis: Tibi sacrificabo hostiam laudis. *De pœnitentia:* Sacrificium Deo spiritus contribulatus. *Augustinus dixit, nos fidem, spem & charitatem sacrificare. Tertullianus sacrificia Deo grata appellauit,* Ieiunia, & feras, & aridas escas. *Deinde ait,* Virginitas quoque, & uiduitas, & modesta in occulto matrimonij dissimulatio, & una notitia eius, de bonis carnis Deo adolentur. *Et alio loco,* Afflictatio carnis hostia domino placatoria, per humiliationis sacrificium. *Chrysostomus humilitatem sacrificium maximum vocauit: Ita gratiarum actionem,*

Alano de sacrif. missæ lib. 2. cap. 2. De iustitia ps. 4. 50. De laude ps. 26. 49. 106. 115. De pœnit. ps. 50. Augu. in ps. 55. Tertu. de resur.

De pudic. Chryso. in ps. 50. ho

nem, mortificationem membrorum, orationem denique & eleemosynam, Et Augustinus, Ipse homo Dei nomini consecratus, in quantum mundo moritur, ut Deo uiuat, sacrificium est. *Idem corpus per se, cuius rectus usus ad Deum refertur, sacrificium vocat, multo autem magis animam: necnon totam congregationem sanctorum vniuersale sacrificium appellat, At quoniam uirtutes hominis Christiani, in bonis operibus singulæ, in martyrio omnes emicant, quod D. Augustinus expressit, cum dixit Christum martyres in se transfigurare, Ideo martyrium in hac tralatione uerbi, excellenti quodam modo Sacrificium, Immolatio, Libatio: Martyres Hostię, Victimæ Holocausta dicti. Ita omnes ad vnum interpretati sunt Pauli verba*, Ego enim iam delibor, *ubi alij legunt*, immolor: *Vtraque glossa, Hieronymus, Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, Anselmus, Bruno, Carthus. Quod tamen unico illi & vero sacrificio nihil derogat. Immo Afra utrãq; nominis significationem satis distinxit, cum se indignam esse dixit, quæ sacrificia offerret, & mox adiunxit, cupere se ipsam sacrificare. Cyprianus quoq; duplicem sacrificij notionem coniunxit, ad Nemesianum, & reliquos martyres in metallo constitutos*, Sed nec in illo, fratres dilectissimi, aliqua potest aut religionis aut fidei iactura sentiri, quod illic nunc sacerdotibus Dei facultas non datur offerendi & celebrandi sacrificia diuina: *Hactenus sacrificium in proprio sensu mox in translato*; Celebratis immo, & offertis sacrificium Deo, & pretiosum pariter & gloriosum, & plurimum uobis ad retributionem præmiorum cœlestium profuturum, Cum scriptura diuina loquatur, & dicat: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, Cor contritum, & humiliatum Deus non despicit. Hoc uos sacrificium Deo offertis, hoc sacrificium sine intermissione die ac nocte celebratis, hostiæ facti Deo, & uosmet ipsos sanctas atque immaculatas uictimas exhibentes, sicut Apostolus adhortatur, & dicit. Oro ergo uos fratres, per misericordiam Dei, vt constituatis corpora uestra hostiam viuam, sanctam, placentem Deo, nec configuremini seculo huic, sed transformamini in renouatione sensus, ad probandum, quæ sit uoluntas Dei bona, & placens, & perfecta.

mi. 2. in ge. hom. 9. & 60. i Mat. hom. 16.

Aug. de ciu. lib. 10. cap. 6.

Ep. 120.

2. Tim. 4.

Ep. 77.

Porro

Porro vti hæc ſacrificandi interpretatio paſſim eſt obuia, ita & illud obſeruationem meretur, quod tyranni interfectores, aliquando martyrum ſacerdotes dicti Haymo D. Paulum explicans, Si immolor. id eſt, Interficior à Nerone. Nero ipſe fuit ſacerdos Petri & Pauli, quia ipſe mactauit eos: mactauit quidem, ſed non obtulit, quia ipſi ſe ipſos obtulerunt. *Et eadem planè ratione in alium Pauli locum*, Ego enim iam delibor. Libare hic pro ſacrificatione & immolatione ponitur, ac ſi diceret: Ego enim iam immolor. Sacerdos Petri & Pauli extitit Nero, ſed eius immolatio non eſt reputata ad gratiam, mors autem illorum gratiſſimum ſacrificium fuit Deo.

17 VT CORPVS IN QVO PECCAVI DVM POENAS PERTVLERIT ABLVATVR] *Nam omnia peccata uero martyrio eluuntur. Inde Tertullianus*, Omnia huic operi delicta donantur. *Rurſus*, Propriè martyribus nihil iam reputari poteſt, quibus in lauacro ipſo uita deponitur. *Atque Cyprianus omnia peccata paſſione purgari ait.*

Apol. ſub finem. In ſcorpiaco. Cyp. ep. 52

18 QVIA ALIENA ES A DEO CHRISTIANORVM] *Paulo poſt*, Meretrix enim quæ eſt, Chriſtiana dici non poteſt. *E Gregia teſtimonia puritatis Chriſtianæ ab homine inimico. Nam priori commentario bis monui, Chriſtianam innocentiam gentilibus aduerſarijs notam fuiſſe.*

19 CHRISTVS DICIT SE PRO PECCATORIBVS DESCENDISSE DE COELO] *Apud Matthæum, & Lucam*, Non veni uocare iuſtos, ſed peccatores.

Mat. 9. Luc. 5.

20 EVANGELIA EIVS TESTANTVR QVOD MERERETRIX ETC.] *Ex Luca*, Ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, ut cognouit quod Ieſus accubuit in domo Phariſæi, attulit alabaſtrum unguenti, & ſtans retro ſecus pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius, & unguento ungebat. *Rectiſſimè Afra Mariæ Magdalenæ uitam tamquam aliquod ſpeculum inſpiciebat; Cum nullum extet illuſtrius exemplum uel peccatricis conuerſæ, uel Dei conuertentis, & peccata condonantis.*

Cap. 7.

21 ET INDVLGENTIAM ACCEPERIT] Dixit

autem

autem ad illam : Remittuntur tibi peccata. *Rurſus*, Dixit autem ad mulierem: Fides tua te ſaluam fecit : Vade in pace. *Antiqua eſt in eccleſia uox Indulgentiæ, abſolutè poſita, pro peccatorum remiſſione. Quod Pammelius in Cypriano notauit.*

ET MERETRICES ET PVBLICANOS ETC.] 22
De meretrice uidimus. De publicanis crebra ſunt teſtimonia, Luc. 15.
Erant autem appropinquantes ei publicani & peccato- Mat. 2. Luc. 5.
res. *Item*, Multi publicani & peccatores ſimul diſcum- Matt. 9.
bebant cum Ieſu, & diſcipulis eius. *Vnde calumniandi anſam nacti Phariſæi, ut Chriſtus ab illis audire cogeretur*, Amicus publicanorum & peccatorum. *Publicanorum uerò nomen,* Luc. 5. 7. 15. Matt. 9. 11. Mar. 2.
cum ubique exoſum eßet; adeo ut Vlpianus prodiderit, quantæ audaciæ, & quantæ temeritatis eorum factiones ſint neminem neſcire, & Therſites interrogatus, quæ feræ ſæuiſſimæ, reſponderit, In montibus urſi, in ciuitatibus fæneratores, & publicani: Dig. de public. & uectig. l. 12.
maximè tamen infame habebatur apud Hebræos, Neque eius ulla eſt in ſacris litteris memoria, niſi cum nota ignominiæ coniuncta. Nam cum nefas crederent ſi eſſet uectigal pendens ex filijs Iſrael, neceſſario profani, & execrandi exiſtimabantur, qui illud exigebant. Hier. ep. 146.

VT DILIGARIS ETC. VT INFERANTVR 23
TIBI PECVNIÆ MVLTAE] *Iudex duplicem machinam adhibet, quarum utraque hominum mentes ualidè concutit. Voluptatem nimirum, & lucri ſpem. Quod enim cauſſæ diffidat, extra eam mixtim minis, & blandities agit. Antea tormenta & mortem intentauit, Iam ad ueteres libidines, & quæſtum reuocat. Fruſtra vtrumque.*

PECVNIAS EXECRABILES ETC. QVASI 24
SORDES ABIECI] *Pecunias execrabiles appellat, quæ ſcelere quæſitæ, Neque illarum contemptum expreſſius quam ſordium nomine oſtendere potuit. Hieronymus glorioſas ſordes uocauit.*

QVIA NON ERANT DE BONA CON- 25
SCIENTIA] *Hæc ex ora, vbi ab aliquo annotata, irrepſiße ſuſpicio eſt. Quamuis utcumque ferri poßunt.*

NOLENTES ACCIPERE ALIQVOS FRA- 26
TRES ETC. *Homines Chriſtianos fratres uocat. Erat ea*

fre-

frequens in prima ecclesia appellatio, Adeo ut infamis haberetur apud gentiles, ideoque purgare coacti sint apologiarum scriptores, prçcipuè Tertullianus, qui in eo multus. At cur fratres pauperes Afræ pecuniam accipere abnuerint, quæri potest. Est in lege ueteri, non offeres mercedem prostibuli. *Et Philo singularem libellum ea de re scripsit. Quæ postea Christianorum quoque moribus recepta. Videbatur enim rerum sacrarum maiestas imminui, si meretricia oblatio ad altaria admitteretur. Verum longè diuersa est eleemosynarum ratio. In eas rectè erogantur bona quantumuis illicitis, & inhonestis artibus parta, dum restitutioni non sint obnoxia: At meretriciæ pecuniæ redditioni nequaquam obnoxiç, nisi extortæ sint illis, quibus alienandi potestas non erat, aut alioquin fraus interuenerit: Tuto igitur eleemosynæ à meretricibus, etiam in peccando persistentibus, multo magis à pçnitentibus, accipiuntur. Tamen existimo Christianos antiquæ pietatis, qui ab omni specie mala abstinendum scirent, inuitos, & non nisi caußa diligenter pensiculatâ, animum induxisse huiuscemmodi pecunijs subleuari. Ne illis scilicet propter alienum scelus temere melius esset. Plerisque creditum est Afram præterquam numeratâ pecuniâ, etiam prçdijs urbanis, & rusticis locupletem fuiße, quibus diuenditis pretia pijs vsibus destinarit. At ego quid certò aßeuerem non habeo. Nec interest ad pietatis argumentum, scire quantum erogarit: satis illud est, omnia quæcumque posidebat erogaße, cum dicat,* Quæ habui a me abieci. *Ad normam consilij euangelici,* Si uis perfectus esse, uade, uende omnia, quç habes, & habebis thesaurum in cælo.

Deut. 23. — *Vide glos. in c. Oblationes. dist. 90. et Sum. Silu. in uerbo Meretrix.* — *Mat. 19.*

27 IAM TE CHRISTVS DIGNAM NON HABET. SINE CAVSA ETC.] *Desperationis uenenum Gaius antea clam instillauerat,* Aliena es à Deo Christianorum, *nunc palam effundit. Neque ignarus est ille, qui argumenta suppeditat genius, Plerosque quos non cruciatuum, & mortis terrores, non uoluptatum, & pecuniarum illecebræ, de statu deijcere potuere, Vnà diuinç gratiæ desperatione excidiße. Sed Afra iam olim ualidis armis, contra omnes has inimici impressiones, à catechista Narcisso instructa fuit. Quod responsiones satis ostendunt. Nos, quoniam hçc mentio incidit, elegantem desperationis descriptionem, ex libro de uera, & falsa pçnitentia, qui inter Augustini opera legitur, promamus;* Quid aliud est despe-

desperare quam Deum sibi comparare? Nam qui de Deo non præsumit ueniam, non animaduertit, plus peccato suo posse Dei clementiam. Si enim sentiret Deum magis bonum, quam se malum, quidquid in se iustitiæ non inueniret, a Deo magis bono expectaret: & quidem diffidit, quia summi boni bonitatem maiorem sua nequitia non sentit. Ille enim solus diffidat, qui tantum peccare potest, quantum Deus bonus est. Cum sit autem nullus qui hoc possit, qui timet de se malo, præsumat de meliore.

CHRISTIANA QVIDEM EGO DICI NON MEREOR ETC. SED MISERICORDIA ETC.] 28
Obiectum crimen non negat, non excusat, sed Dei misericordiam appellat. Videor D. Paulum audire, Ego enim sum minimus Apostolorum: qui non sum dignus uocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum. *Et rursus,* Prius blasphemus fui, & persecutor: sed & misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia domini nostri, cum fide, & dilectione quæ est in Christo Iesu. *Afra etiam dicere poterat,* Ignorans feci in incredulitate. *Ita paulo antea,* Sufficiunt mihi peccata mea, quę ignorans Deum gessi. *Quomodo autem misericordia Dei omne humanum meritum antecedat, ostendit S. Augustinus,* Nemo enim credit, qui non uocatur, Misericors autem Deus uocat, nullis hoc uel fidei meritis largiens, quia merita fidei sequuntur uocationem, potius quam præcedant. Quomodo enim credent ei quem non audierunt? Et quomodo audient sine prædicante? Nisi ergo uocando præcedat misericordia Dei, nec credere quisquam potest, ut ex hoc incipiat iustificari, & accipiat facultatem bene operandi. Ergo ante omne meritum est gratia, Etenim Christus pro impijs mortuus est. *Et quia Afra fatetur, se non mereri Christianam dici, Audiamus nominis dignitatem ex Chrysostomo,* Quemadmodum hi, qui in bello regia signa circumferunt, ut moris est, magnis laboribus indigent, & uiribus, maximaque peritia, uti ne id hostibus prodant: ita & qui Christi nomen portant, non in bello solum, uerum etiam in pace, summis uiribus indigent, ne id maledicis linguis exponant, sed id

1.Cor. 15. — *1.Tim.1.* — *Ad Simpli. lib.1.q.2.* — *In ep.1. ad Tim. hom. 3.*

ſtrenuè ferant uexillo crucis armati. Ingenti enim profe-ćto opus eſt robore vt quis dignè portet Chriſti nomen. Nam qui indignum aliquid, uel dixerit, uel fecerit, aut etiã cogitauerit, Chriſti nomen non legitimè portat, neque habet in ſemetipſo Chriſtum. Porro qui id congrue portat, is profećto triumphat, non in foro, ſed in cęlis, omneſque illi adſtant angeli, circumdantes illum, atque admirantes. *Quin Afra hoc nomen dignè tulerit, minimè dubitandum, & locupletiſſimum teſtimonium hæc paſſionis hiſtoria dicit; Eſt ergo humilitatis, quod ſe indignam profitetur.*

29 IN HOC ME AGNOSCO ETC.] *Neceſſaria collećtio. Nominis confeſſio, martyrium, ſiue teſtimonium eſt: teſtimonium nemo ab aduerſario petit, ſed ab amico: Deus ergo, qui me ad ſui nominis confeſſionem admiſit, à facie ſua nequaquam proiecit.*

30 PER QVAM ME CREDO ETC.] *Dixi hac de re. Cyprianus, ut oſtenderet martyrium omnibus utile eſſe, inquit,* Vidimus quippe ad hunc nominis titulum fide nobiles ue niſſe pleroſque, ut deuotionis obſequium mors honeſtaret. Sed & alios frequenter aſpeximus interritos ſtetiſſe, ut admiſſa peccata redimentes, cruore ſuo loti haberentur in ſanguine, & reuiuiſcerent interempti, qui uiuentes computabantur occiſi. Mors quippe integriorem facit uitam. Mors amiſſam inuenit gloriam. Nam hac ſpes iam amiſſa percipitur, hac ſalus cunćta reparatur. *Et quamquam Afra poſt baptiſmum ita uixerit, ut inter priores cenſenda eſſet, Chriſtiana tamen animi demiſſione, quæ ubique elucet, ſe poſterioribus adnumerare maluit. Cum bonarum ſit mentium (ut Gregorius ait) ibi timere culpam, ubi nulla eſt. Et eſt Eccleſiaſtici ſententia,* De propitiato peccato, noli eſſe ſine metu.

De laude mart.

Eccl. 5.

31 SALVTEM CONSEQVERIS] *Spem ueniæ oſtendit. Tertullianus,* Ipſi denique præſides, cum cohortantur negationi, Serua animam tuam dicunt, &, Noli animam tuam perdere.

In Scorp.

32 SALVS MEA CHRISTVS EST, QVI PENDENS ETC.] Virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti. *Ita Concordius presbyter ad Torquatum Tuſciæ comitẽ, qui illum itidem hortabatur, ſaluti ſuæ conſuleret,* Salus mea

Rom. 1.

Chri-

Chriſtus eſt, cui quotidie ſacrifico ſacrificium laudis. *Et martyres aliâs ſæpe. Obſerua Afram exempla peccatorum, qui miſericordiam conſequuti, in numerato habere. Antea meretrices, & publicanos, nunc latronem profert. Meritò, Cum ipſa in eodem ſtadio curreret.*

Ado in mart. 1. Ian.

QVI TECVM TVRPITER VIXERVNT.] 33 *Mira gentium ſtupiditas. Deorum cultum iis rebus conſtare credebant, quas ipſimet naturæ ductu, turpes eſſe fateri cogebantur. Sunt apud Ouidium verſus in quibus Cupidini Pietatem, & Pudorem apertè opponit,*

——— ante oculos Rectum, Pietasque, Pudorque *Metam. 7.*
Conſtiterant, & uicta dabat iam terga Cupido.

Et profectò uerum eſt quod Seneca ſcripſit lib. 4. de Benef. c. 17. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod uirtus in omnium animos lumen ſuum permittit, etiam qui non ſequuntur illam, uident.

CATHOMIS] 34 *Catomis quidam habent. Quidam Catenis ſubſtituerunt, pro uoce non intellecta. At hæc frequentius in Chriſtianis hiſtoriis obuia eſt, quam ut adulterina credi poſſit. Molanus hæret in explicando, & ſignificat ſe malle de ea doceri, quam docere. Græcam enim etymologiam, quam producit à κάτωμος, quod eſt demiſſis armis, ut ſcilicet Catomus cædi dicatur, qui demiſſis humeris, pedibus in altum ſuſpenſis uapulat, ipſe improbat. Neque illa ullo pacto ad hunc locum pertinere poteſt, cum Gaius Afram non Catomam, ſed Cathomis cædere minitetur. Pronior eſt exiſtimare ex martyrum actis, quę habent, Cathomo ſuſpendi, In Cathomo leuari, Cathomum idem cum cataſta, aut equuleo fuiſſe. Quod fortaſſis hactenus ferri queat; Sed quid ad alteram illam ſignificationem, Cathomis cædi? Vbi de flagellis, plumbatis, fuſtibus, aut re quapiam ſimili ſermonem eſſe, ille non negat. Baronius aliquando de Latomia cogitauit. Nam Latomiam ſupplicii genus ad uerberandum aptum eſſe, ait Iſidorus. At quo minus huic ſententiæ acquieſceret, obſtabant probati auctores, qui Latomias Latumias, & Lautumias eo ſenſu nunquam accepere. In poſteriore Plantiniana martyrologii editione, nouam opinionem profert, cuius D. Latinium auctorem laudat. Ea eſt huiuſmodi. Idem uideri, Catomis cædere, quod ſolent ludimagiſtri pueros ad humeros alicuius appendere, & eorum natibus uerbera infligere: Ideo*

In annot. ad mart. Vſuardi 15. Iunii. Editionis prioris

In notat. ad mar. R. 15. Iunii. Vbi ait pleroſque Iſidori codices habere Lautumnas. Vti & ego lego.

cum Vitum tum Barulam, quod pueri essent, puerorum more uirgis uerberatos. Apud Victorem de persecut. Vandal. lib. 1. haberi de Thoma sanctissimo episcopo, Quodam tempore uenerabilem senem in publica facie catomis cæciderunt. *Id uideri factum maioris ignominiæ irrogandæ causa, ut senex puerorum more uerberaretur. Confirmari coniecturam, quod apud Hippocratem lib. 1. de Articul. est* κατωμίζειν, *in humeros aliquem leuare: Apud Iosephum Antiq. lib. 5. c. 10.* κατωμαδὸν *pro eo quod latinus interpres, humeris impositas Gazæ portas à Sampsone, uti obseruat Suidas in uerbo* κατωμαδὸν. *Hæc quantumuis ingeniosè excogitata (dicam pace uiri magni, & docti) animum minus explent. Non quod nesciam Barulam eo fere modo cæsum, Asclepiades enim apud Prudentium,*

De S. Romano.

——— pusionem præcipit
Sublime tollant, & manu pulsent nates.
Mox, & remota ueste uirgis uerberent,
Tenerumque duris ictibus tergum secent,
Plus unde lactis quam cruoris defluat.

Sed præterquam quod idem de Thoma, Afra, & Eulalia minime uerisimile: obstat illud ualidissimè, quod martyres nequaquam Cathomæ aut Cathomi cæsi dicuntur, quod conueniens erat, si nomen à corporis positu; sicuti ad Molani etymon diximus: Verum historiæ narrant, Cathomo aut Cathomis cæsos. Quæ loquendi formula, nisi ualde fallor, ea est quam grammatici, Verbum cū ablatiuo instrumenti uocant. Et Cathomus siue Cathomi, eadem prorsus ratione instrumentum cædendi significant, qua gladius, pugni, lora, uirgæ, Cum aliquem gladio, pugnis, loris, uirgis cæsum dicimus. Neque Hippocratis, & Iosephi auctoritas magnopere huc facit. Quando ergo lis adhuc sub iudice, nostras quoque cogitationes proferamus.

In primis Cathomi duplicem usum fuisse uidimus: Cogitandū an res ipsæ distinctæ. Vinculorum, exēpli caussa, uarius est usus, res una. Seruiunt enim uinciendis, suspendendis, uerberandis noxijs. Contra plumbatæ tum usu, tum re differunt. Et cum Iurisconsulti illas in uerbera, & pondera distinguunt, intelligunt primo loco flagella, quibus glandes plumbeæ in summitatibus impactæ, secundo maßas plumbeas, quæ reorum pedibus alligantur, ut totius

Dig. de pœnis l. 7. Vinculorū uerberatio. Cod. de exactor. tribut. l. 2.

cor-

corporis iuncturæ, magno doloris sensu luxentur. Simili ratione opinor Cathomos non minus re quam usu differre. Nec enim uideo quam uiam ineam, ut Molani exempla de uno eodē torsionis instrumento intelligam. Cathomo eū suspēdi, & uerberari fecit. Iussit ministris infantem in cathomo leuari, & cædere. A Valeriano iudice cathomis cæsus. Iussit eā flagellari, & cathomis cędi, per officium curatoris: cumq; cathomaretur corpus eius &c. Priora duo profecto ad machinam pertinent, in qua rei suspensi torquebantur. Quam Ado in S. Romano ab equuleo secernit: Vt verear me Molano aßentiri non poße. Malo iudicium suspendere. Posterioribus duobus, ut etiam illo ex Victore, quod antea attulimus, atque isto S. Afræ, quod præ manibus, non est ambigendum uerberis genus denotari. Videndum quodnā illud. In re dubia licebit explicationem ab auctoribus quantumuis obscuris mutuari. Quorum unus ait, Cathomum esse flagellum ex uirgis ferreis factum, uel flagellum ex uirgis, in modum scopæ, quo utuntur religiosi in capitulis. Et mihi de virgis ferreis fidem facit. Nam obseruaui illis aliquando in Christianos sæuitum. Testantur acta SS. Callinici, Quiriaci, Chrystophori, Lycarionis. Item Philæas apud Eusebium de martyribus Alexandrinis. Subscribunt Mammotreptus, & Luciani uocabularius. Quos ego in ista litterarum luce laudatores non darem, si hęc aliunde haurire potuissem. Etymologiam nullus horum exposuit. Si hariolari libet, ducemus à particula καθὰ siue καθὸ & ὠμός, quod durum, sæuum, crudelem, immanem, uti ὠμῶς crudeliter significat. Idque ad utrumque Cathomi supplicium quadrabit. Non dissimulo Turnebum in Cicerone, & Laberio Catomum agnoscere: Atq; ex ueteri Iuuenalis scholio, Vinculū & catenam explicare. Sed Victorius & Lambinus in Cicerone Catonium, Manutius Catonem ex ms. habent. Neque se dubitare ait Victorius, quin inferi, & sedes mortuorum, ea dictione intelligantur, fortaßis a greco aduerbio κάτω. Idem ostendit se in prisco, & valde probato Gelij exemplari (extat Laberij uersus apud Gellium) Catonum legere. Henr. Stephanus Charonium edidit, Tollet bona fide uos Orcus nudas in Charonium.

Molanus habet in postremo exēplo, quod est ex S. Eulaliæ passione, Cacomis, & Cacomaretur. Sed uidetur erratū typographi

Vocabul. qui inscribitur. Breuiloquus.

Euſ. lib. 8. c. 11. Mamotr. & Luc. Voca. interpretātur Cathomos uirgas ferreas.

Cic. ep. fa. li. 7. ep. 25. Si libido ridendi est, vide quid Amerbac. & Rutil. de Catonio commenti. De pict. sacris c. 70.

Video tamen Lipsium Catomum in Cicerone probare. Nam allusit in Saturnalibus. Sed quæcunque harum lectionum uera, Ciceronis & Laberij loca nihil ad nostros Cathomos pertinent. V-

Aduers. li. 1. cap. 32.

Vict. i prio. & post. Cice. castig. Gel. lib. 16 cap. 7.

nus Iuuenalis scholiastes, Catenarum & uinculoram nomine, flagella ferrea significare potuit, quæ reliqui uirgas dixere. Et qui scio an quandoque uariatum? Vincula autem uerberandis reis etiam fuiße, iam notaui.

Steph. in fragm. poet. uet. Lips. Saturn. lib. 2. cap. 6.

35 TE CAEDI IVBEAM] *Pia antiquitas credidit Afram ante summam ignium pœnam, ut Tertullianus loquitur, more Romano ad palum deligatam uerberatam fuisse. Quod neq; ex hoc loco, in quo iudex tantum minis agit, neque ex hac omni historia constare potest. Non tamen reluctor. Cum sciam Christianis nihil de solitis suppliciorum accessionibus remitti, quin plurimum adijci consueuisse. Et fortassis huc facit quod Molanus inquit, dum pictores imagines ex imaginibus depingunt, tradunt aliquando posteritati, quod historiæ scriptor omisit. Flagellis autem humiles tantum personas, & seruos uerberari consueuisse ex pluribus iurisconsultorum locis intelligimus, præsertim ex lib. 10. tit. 19. lib. 48. Digest.*

Luc. 9.

36 CONFVSIO MIHI NVLLA EST ETC.] *Altè inbiberat, nihil turpe eße præter peccatum. Confusio, Pudor & uerecundia quiâ erubescimus. S. Cyprianus locum ex Luca,* Qui me erubuerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, *sic reddidit,* Qui confusus me fuerit, confundetur eum filius hominis.

37 HOC EST QVOD OPTO, SI TAMEN MEREAR] *Quam cupide martyrium amplexura sit, ostendit. Circumspectè tamen condicionem adijcit: Cum non ignoret, quod priori commentario ex Cypriano adduximus, Coronam de Dei dignatione descendere, neque poße accipi, nisi fuerit hora sumendi. Simile est illud S. Ignatij,* Eligo enim pati, sed nescio an dignus sum.

Ad Trall. Vide Duar. titul. de quæst. c. 2. Cuiac. obseru. li. 14. ca. 34. Rescripti Hadr. memi-

38 TORQVERI TE FACIAM, ET POSTEA VIVAM INCENDI PRAECIPIAM] *Peccat in leges Romanas, Per quas non licet quemquam pœnæ infligendæ caussa torqueri. Quod Iurisconsulti ex Adriani rescripto colligunt. Proinde Tertullianus ait,* Apud tyrannos enim tormenta pro pœna adhibentur, *in apologetico. Verum nullæ uspiam leges Christianis patrocinabantur.*

39 CORPVS IN QVO PECCAVI ACCIPIAT DIVERSA TORMENTA ETC.] *Vt constanter, &*

infra-

infractè omnia contemnit, quo uitam æternam lucrifaciat. Verè B. Ephrem, de extremo iudicio uerba faciens, inquit, Hanc quoque diem mente uoluentes sancti Dei martyres, non sunt miserati sua corpora, sed omne tormenti genus subierũt, spe coronarum gaudentes. *Et est locus in ignitis illis Ignatij epistolis,* Nulli æmulor uisibilium & inuisibilium, ut Iesum Christum merear adipisci Ignis, crux, bestiarumque constantia, abscisio; separatio, confractio, dissipatioque membrorum, interitus totius corporis, & flagella diaboli omnia in me ueniant, ut Iesum Christum merear adipisci.

nit Dig. de quæst.l.21. De uar. torment.in ferni to. 1. Ep. ad Rom.

DICTAVIT SENTENTIAM] *Erat iudicis munus, sententiam siue sua, siue aliena manu scribere. Ado de S. Sabina,* Præfectus dictauit sententiam. *S. Cyprianus apud Pontium enarrans uisionem, qua illi martyrium prædictum,* Videbar mihi tribunali sedentis tum proconsulis admoueri. Is ut in me respexit, annotare statim in tabula cœpit sentẽtiam. *Sententia deinde à iudice recitabatur, quod nos etiam Pontius docet,* Legit itaque de tabula iam sententiam iudex. *Et in Cypriani passione,* His dictis decretum ex tabella recitauit. *Nisi placet præconem subintelligere. Augustinus inquit,* Cum uerba iudicis præco pronuntiat, non scribitur in gestis, Ille præco dixit, sed, Ille Iudex. *Nam lex Valentis Valentin. & Gratiani, qua cauetur qui iudices sententias ipsi legere debeant, qui per officium recitare possint, nondum erat lata. Morem quo iudex sententiam recitabat, ponunt ob oculos Apuleij uerba,* Præco cum procõsule & ipse tribunal ascendit, & ipse togatus illic uidetur, & quidem perdiu stat, aut ambulat, aut plerumque contentissimè clamitat. Enimuero ipse proconsul moderata uoce rarenter, & sedens loquitur, & plerumque de tabella legit. Quippe præconis uox garrula ministerium est, proconsulis autem tabella sententia est, quæ semel lecta neque augeri littera una, neque autem minui potest, sed vtcumque recitata est, ita prouinciæ instrumento refertur. 40

De trin.li. 3. cap. 11. Cod. de sent. ex li. recit. l. 2. Florid.l.1.

AFRAM PVBLICAM MERETRICEM] *Vertit in inuidiam meretricium nomen, quod ante conuersionem religioni tribuebatur. Caussam autem damnationis nullam comminisci potest, præter unam Christianitatis professionem. Idcirco Tertullianus,* Quid de tabella recitatis illum Christianum? Cur 41

non

non & homicidam? Sed homicida Christianus. Cur non & incestus, uel quodcunque aliud nos esse creditis? In nobis solis pudet aut piget ipsis nominibus scelerum pronuntiare? Christianus si nullius criminis nomine reus est, ualde infestum si solius nominis crimen est.

42 VIVAM INCENDI PRAECIPIMVS] *Christianos crebro hac pœna affectos acta loquuntur. Et habemus testimonium ex Tertulliano. Cuius nomen identidem appellare libet, cũ Christiana antiquitas ex nullo auctore uberius, & rectius hauriri possit, Vt ego quidẽ sentio.* Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, pro iustitia, pro pudicitia, pro fide, pro ueritate, pro Deo uiuo, Cremamur: Quod nec sacrilegi, nec hostes publici ueri, nec tot maiestatis rei pati solẽt. *Inde cauillãdi occasionem nacti gentiles, uti mox uidebimus. Porrò grauissimum, præ reliquis omnibus, existimatum est ignis supplicium. Quod P. Faber ex Pauli I. C. uerbis colligit, quibus Magicæ artis conscios summo supplicio affici placuisse, id est bestijs obijci, aut cruci suffigi: ipsos autem magos uiuos exuri tradit. Et magnopere probabile est quod Baronius conijcit: Quia Christiani magicis artibus imbuti credebantur, ideo potissimum igni traditos. Quamquam adeo uarijs præterea supplicijs in eos sæuitum, Vt illa ad certas leges nequaquam reuocari possint. Nam extra ordinem de Christianis cognoscebatur. Et iudici extra ordinem cognoscenti, quam uult sententiam ferre licet, uel grauiorem, uel leuiorem (ait Vlpianus) ita tamen, ut in utroq; modum non excedat. Neque uerò periculum subesse uerebantur, ne modum excederent in illis, quos omnium scelerum reos, immania exempla meritos existimabant.*

Ad Scapulam. — *Fab. Semest. li. 2. cap. 7.* — *Paul. li. 5. sentent. tit. 23.* — *Ad mart. 27. febr.* — *Dig. de pœnis l. 13.*

43 RAPTA EST A MINISTRIS, ET DVCTA] *Damnati, in quos ultimo supplicio animaduertendum, extra portam urbis, cum Romæ, tum in prouincijs ducebantur. Quod pluribus exemplis, etiam domini nostri Iesu Christi, docet P. Faber. Deiectos e saxo Tarpeio, & obiectos bestijs excipit. Adiungendi sunt reliqui populo in theatris, & circis exhibiti.*

Semestr. li. 2. cap. 8.

44 IN INSVLAM] *Locus est ultra Licum, Cui religionem hactenus seruauit, condita postmodum ecclesia. Et quamquam hac ætate solum continens, tamen olim insulam fuiße neque situs depressior, neque fluminis conditio credere prohibet. Siue quod*

Lici

Lici alueus illac quondam fluxerit, relicta in medio insula, quod plerique existimant: Seu quod emißus ex Lico riuus, spatium illud, priusquam flumini rursus coniungeretur, circumfluxerit. Nam huius generis riuos cursum sæpe mutare, quotidie experimur. Et est hic primus ex triplici insularum modo apud Pomponium. Ait etiam Proculus, Intelligo enim, cum ex altera parte insulæ alueus fluminis exaruerit, desiisse insulam esse, sed quo facilius res intelligeretur, etiam agrum, qui insula fuerat, insulam appellant. *Parum itaque errabit, qui hoc argumento, locum istum etiamnum insulam dicet. De ecclesiis dedicatis in uestigijs paßionis martyrum, exemplum in Victore Vticensi. Narrat Carthaginem à Geiserico captam, & ecclesias occupatas,* Quę foras muros erant, quascumque uoluit occupauit, & præcipuè duas egregias, & amplas, Sancti martyris Cypriani, unam ubi sanguinem fudit, aliam ubi eius sepultum est corpus. *Dig. de adquir. rer. dom. l. 30. & 56.* *De Vand. pers. lib. 1.*

45 LYCI FLVMINIS] *Licus aliquibus, Lyciam græci Ptolemæi codices præferunt, monet Ortelius. Nobile flumen, quod in alpibus oritur, Augustam ab oriente præterfluit, & in Danubiũ exit. P. de Natalibus Letheum habet, Sed male, Ad Cretam respexit, in qua Lethæus.* *In thes geogr.*

46 EAM EXPOLIANTES] *A Iurisconsultis dicuntur* Spolia, quibus indutus est cum quis ad supplicium ducitur. *Illis spoliabantur damnati, Et pecuniæ ex uenditione corrasæ, ad utilitatem officij deseruiebant.* *Dig. de bonis damn. l. 2. 6.*

47 AD STIPITEM LIGAVERVNT] *Cremandi quãdoque clauis affixi. Eusebius de Polycarpo,* Cum illum clauis uellent affigere, dixit: Sinite me hoc modo; nam qui mihi patientiam ad ignis flammas sustinendas, pro sua clementia largitur, largietur etiam, ut sine commissuris clauorum, quibus me affigere statuitis, constans absque ulla corporis commotione rogo adhærescam. Idcirco illum non clauis, sed uinculis solum colligarunt. *Item de Pionio martyre,* Quam acerbos clauorum confixus pertulerit, quantam in rogo animi magnitudinem ostenderit. *Sed uinculorum usus puto frequentior. Tertullianus in Apologetico.* Licet nunc sarmentitios, & semaxios appelletis, quia ad stimitem dimidij axis reuincti, sarmentorum ambitu exurimur. *Vbi Pã-* *Hist. li. 4. c. 14.*

melius annotauit ms. codices omnes ita habere, pro eo quod excuſi, Semiſsios, & dimidij aſsis. *In Scorpiaco alius eſt axis ſenſus. At in libro de Pœnitentia eadem notione hunc ſtipitem axem dixit,* In axe iam incendio adſtricto, in ipſa dico ſecuritate, & poſſeſsione martyrij.

48 DOMINE DEVS ETC.] *Sanctę martyris humilitatẽ eximiam agnoſcimus, Quæ cum metu, & tremore ſalutem ſuam operari didicerat. Nihil ſibi arrogat, nuſquam ſe attollit, ſed enixè deprecatur, & ad pœnitentiæ aram confugit. Sententiæ quam antea iudici obiecit,* Non ueni uocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam, *tamquam fundamento innititur.*

49 QVA HORA CONVERSVS FVERIT PEC- Cap.18. CATOR ETC.] *Multę extant huius generis diuinæ promiſſiones; Pręcipuè apud Ezechielem,* Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis, quę operatus eſt, & cuſtodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium, & iuſtitiam: uita uiuet, & non morietur. Omnium iniquitatum eius, quas operatus eſt, non recordabor; in iuſtitia ſua, quã operatus eſt, uiuet. *Alio loco idem propheta,* Impietas impij Cap.33. non nocebit ei, in quacumque die conuerſus fuerit ab impietate ſua. *Et poſt pauca,* Si autem dixero impio, Morte morieris: & egerit pœnitentiam à peccato ſuo, feceritque iudicium, & iuſtitiam, & pignus reſtituerit ille impius, rapinamque reddiderit, in mandatis uitæ ambulauerit, nec fecerit quidquam iniuſtum: uita uiuet, & non morietur. Omnia peccata eius, quę peccauit, non imputabuntur ei: Iudicium, & iuſtitiam fecit, Vita uiuet.

50 CIRCVMDATA SARMENTIS] *En ſarmentorum ambitus, propter quem Chriſtiani ſarmentitij dicti. Vbi etiã paganica crudelitas elucet. Nam ſarmenta languidum ignem cõ-* Lib.8.c.13 & c.21. Prudent. hãc crudelitatẽ multis uerſib⁹ exequitur in S. Laur. *cipiunt, quo aſſabantur martyres, extracta morte diutius per duriſſimos cruciatus, Cum ualidis flammis multo celerius præfocari, & extingui potuiſſent. Euſebius hanc ſæuitiæ ſpeciem notauit in Vrbano Palæſtinæ præſide, qui S. Timotheum: & in Firmiliano eius ſucceſſore, qui martyres Porphyrium, & Iulianum, lento, & remiſſo igni cremandos tradidere.*

51 GRATIAS TIBI AGO DOMINE] *Afra tantum priore oratione profecit, ut iam in ſecuritate, & poſſeſſione*

mar-

martyrij constituta (sic Tertullianus loquitur) plena fiduciæ, non quasi in incertum currens, neque de diuina gratia quidquam addubitans, semet hostiam Deo offerre audeat. Cuiusmodi exempla permulta ex martyrum historijs liceret adducere, Sed uno contenti simus, illoque maximè illustri. S. Polycarpus itidem in rogo constitutus, sese hostiam offerens, pluribus hisce uerbis Deo gratias egit, Pater dilecti, & benedicti filij tui Iesu Chri- Euf.hist.li.
sti, per quem tui cognitionem accepimus, Deus ange- 4.c.14.
lorum, & potestatum, Deus totius creaturæ, & iustorum cuiusque generis, qui uiuunt in conspectu tuo, Tibi gratias ago, quod me huius diei, & horæ celebritate donasti, in qua cum in martyrum numero, tum in calice passionis Christi tui, tormentorum particeps fiam, in resurrectionem uitæ æternæ, tam animæ quam corporis, per immortalem spiritus sancti uirtutem. Inter quos quæso martyres, hodie in conspectu tuo, pro hostia pingui, & accepta admittar: sicut præparasti, præsignificasti, & iam tandem compleuisti, qui Deus uerus es, & omnis mendacij expers. Ac propterea præ ceteris omnibus te laudo, te benedico, te glorifico, per Iesum Christum dilectum tuum filium, pontificem æternum, per quem tibi, cũ eo, in spiritu sancto gloria, nunc & in futura secula seculorum Amen. *Etsi uerba euarient, tamen sensus cum Afræ oratione coincidit.*

QVI PRO TOTO MVNDO SOLVS HOSTIA 52
OBLATVS ES IN CRVCE] *Hæc, & quę sequuntur, fere in centonis modum ex sacris litteris collecta sunt.* Christus Ad Hebr.
semel oblatus est, Vnam pro peccatis offerens hostiam, Nõ 9.10.
pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. 1. Ioan. 2.

IVSTVS PRO INIVSTIS] Mortuus est iustus 53 1.Pet.3.
pro iniustis, ut nos offerret Deo.

MVNDVS A PECCATO, PRO PECCATO- 54 1.Pet.2.
RIBVS VNIVERSIS] Qui peccatum non fecit, ne- 2.Cor.5
que inuentus est dolus in ore eius. Qui non nouerat pecca 1.Pet.2
tum, Peccata nostra ipse pertulit, in corpore suo super lignum.

SECVLA SECVLORVM, AMEN] *Ita preces* 55
concludi solere, monuimus ex Chrysostomo: Et proximè in poly-

carpi oratione uidimus. Aeternitatem per secula seculorum signi ficari non est dubium. Rationem habes apud Albinum Flaccum, Dicuntur Secula Seculorum, tamquam secula in sapientia
De diu. off. Dei firma stabilitate manentia, istorum, quæ cum tempore transeunt, efficientia secula seculorum. Aut certè simpliciter accipienda sunt Secula Seculorum, uelut consequentia præcedentium, ut continuata sibi connexione copulentur, quæ dicuntur Secula Seculorum, donec præsens, quod ex diuersis temporum seculis contexitur, perueniat ad finem, & succedat futurum Seculum, quod non habet finem, Vbi Deus uidebitur, & laudabitur sine fine.

56 EMISIT SPIRITVM] *Corpore illæso. Quod postea puellis repertum, hodie quoque integrum colitur: nisi quod exiguę particulę ab Embricone, & Hermanno Augustanorum episcopis ablatæ. Huius generis miracula aliquot prodita sunt. Iulitta martyr Cappadox, de qua S. Basilij oratio,* In ignem coniecta spiritum Deo reddidit, corpus autem à flamma mansit illæsum. *Agape, & Chronia uirgines,* In ignem missæ, sed à flammis intactæ, ibi oratione ad dominum fusa, animas reddiderunt. *Flauia Domitilla, Euphrosyna, & Theodora uirgines, incenso cubiculo mortem oppetiere: Postera die* Cęsarius inuenit corpora sanctarum uirginum illæsa. In facies enim suas prostratæ, orantes dominum recesserant. *Eustachius, Theopistes, Agapius, & Theopistus, in boue æneo candenti exanimati sunt, quo post tres dies aperto, corpora nullum ignis ostenderunt uestigium. Qui enim pueros in Babylone ex camino ardẽti uiuos educere, idem facile flammarum iniuriam ab eorum corporibus prohibere potuit, quorum animas per martyrium ad se euocare uoluit.*

Mart. R. 30. Iulij. Mart. R. 3. Apr. Mart. Ad. 7. Maij. Metaph. 2. Nou.

Dies passionis S. Afrę colitur Augustæ VII. *Id. Aug. Consentientibus Beda, & Vandelberto: Romæ Non. Aug. Suffragantibus Vsuardo, Adone, & Maurolyco. Differentia hinc orta uidetur, quod Augustæ Nonis de S. Afro patruo agatur. Ceterum recte faciet qui hac in re suæ regionis consuetudinem sequetur. Quod Innocentius* III. *Pont. Max. in S. Bartholomęi festiuitate faciẽdum rescripsit.*

Ex. de obseru. Ieiun. Consilium.

57 ET SOCIORVM] *Hæc inscriptioni adiecta sunt, ab eo qui S. Quiriacum, & reliquos* XXIV. *capite cęsos historiæ subiun-*

iunxit. Nam manifestum est Hilariæ, & puellarum passionem eousque non pertingere.

MARTYRII PALMAM] *Figuratè uictoriam quã Afra* 58
moriendo consecuta est significat. Palma enim semper uictoriæ
hieroglyphicum fuit. Hinc ecclesia martyrum mortes uti coronas,
ita palmas nominare consueuit. Et in imaginibus peculiare mar-
tyrum insigne Palmæ ramus est. Ambrosius, Prẹmium quod- *Serm. de*
dam est palma martyrij: quæ confitenti linguę dulcem fru *quadr.*
ctum tribuit, & uictrici dexterę gloriosum prębet ornatũ.
Est planè palma martyribus suauis ad cibum, umbrosa ad
requiem, honorabilis ad triumphum, Semper uirens, sem-
per uestita folijs, semper parata uictorię. Atque ideo non
marcescit palma, quia martyrum uictoria non marcescit.

STABANT IVXTA RIPAM FLVMINIS] *In* 59
citeriori Lyci ripa, stabant puellæ, supplicium dominæ eminus spe
ctantes, quod fortasse propius accedere prohiberentur.

ROGAVERVNT DESCENDENTES DE BAR 60
CA] *Intelligimus Lycum tunc ponte non fuisse iunctum, sed na*
uiculas traiectui inseruisse. Est barca minoris nauigij genus, cuius *Isid. orig. lib. 19. c. 1.*
meminit Isidorus, & Paulinus his uersibus,

Vt mox salubri barca perfugio foret *Paul. Cyther.*
Puppi superstes obrutę.

Plura de Barcis ex Ethico, Histro, & Herodoto collegit Gyral-
dus de re nautica. In Notitia est, Pręfect. clasis Barcariorum.

INVENERVNT SANCTAE AFRAE INTE- 61
GRVM CORPVS] *Diocletianus, & Maximianus AA.* *Cod. de relig. & sump. fun. l. 11*
rescripsere, Obnoxios criminum, digno supplicio subiectos,
sepulturę tradi non uetamus. *Id multo ante Augustus obser-* *Dig. de cadau. punit. l. 1. & 3.*
uauit. Et quamquam postea obtinuit damnatorum corpora non ali
ter quam petita, & permißa sepeliri, permittebantur tamen qui
buslibet petentibus: excepto si qui maiestatis rei damnati. Cre-
matorum Vlpianus nominatim meminit, Eorum quoque cor
pora qui exurendi damnantur, peti possunt: scilicet ut ossa
& cineres collecta, sepulturę tradi posint. *Verum enimuerò*
ut in rebus ceteris, sic in hac etiam Christiani longè deterrima, &
iniquissima condicione uiuebant. Martyrum corpora nullis preci-
bus

Acta apud Sur. 5. Iun. *bus donabantur: Immo clementiæ species uidebatur, pretio quam tumulis magno concedere. Truncus, & caput S. Bonifacij in Cilicia passi, quingentis aureis redempta sunt. Sæpius feris lanianda obijciebantur, quandoque in cineres soluebantur: uel eam ob caussam, ne sanctis reliquijs meritus honor a Christianis deferretur. Mortuo S. Polycarpo, inquit Eusebius,* Certi homines patrem Herodis, Dalcę fratrem submonebant, ut pręsidem exoraret, ne corpus eius cuiquam daret, ne Christiani, inquiunt, Crucifixo illo derelicto, hunc uenerari incipiãt. *Centurio igitur gentili more conburendum curauit: Christiani tamen oßa eius, potiora lapillis pretiosis, auroque puriora (uerba sunt ecclesiæ Smyrnensis) ex cineribus selegere, & eo loco reposuere, qui illis erat consentaneus. Ita quoque martyrum Lugdunensium & Viennensiũ corpora sub Vero cum sex dies sub dio iacuissent, diligentissimè obseruata, ne à fidelibus surriperentur, neque precibus, neque magna pecunia vi obtineri poßent, tandem* ab impijs illis & facinorosis carnificibus exusta, inq; cineres redacta, in Rhodanum fluuium, qui illic in proxima defluit, spargebantur, quo nullæ quidem illorum reliquiæ super terram amplius extarent. *Subijciam egregium locum huius argumenti, ex actis S. Hadriani & sociorum martyrum, qui simul aperiet quantopere sanctorum reliquijs fideles antiquitus inhiarint,* Maximianus autem iussit corpora eorum flammis exuri, dicens; Ne forte ueniant Galilæi, & tollant ea. At beatissima Natalia abscondit manum S. Hadriani in sinu suo, ne ignibus absumeretur. Itaque carnifices ad tyranni uoluntatem asportabant corpora martyrum, ut ea concremarent in fornace ardenti, quæ iam parata erat. Sequebatur autem eos beata Natalia, excipiens stillantem à martyrum corporibus sanguinem, atque eo suum corpus liniens. Sequebãtur etiam aliæ mulieres religiosæ, & honesto loco natę, martyrum sanguinem in linteamina, & purpuram suscipiẽtes, atque aliæ in sinu suo sanguinem illum abscondebant. Ipsas quoque carnificum uestes, quę sanctorum martyrum sanguine infusæ erant, clarissimæ feminæ multo auro, & gemmis, pretiosisque ornamentis sibi comparauerunt. *Hæc illi fidei innituntur, quam Gregorius Nazianzenus de martyribus profitetur,* Quorum, *inquit,* uel sola corpora idem

Hist. lib 4. c. 14.

Euf. li. 5. c. 1. Eundem morẽ agnosce apud Ammian. Marc. libr. 22. in caussa Georgij, Dracontij, & Diodori Arrianorũ

Orat. in Iul. 1.

possunt

possunt quod animæ sanctæ, siue manibus contrectentur, siue honorentur: quorum vel solæ sanguinis guttæ, atque exigua passionis signa, idem possunt quod corpora. *Et cum se res ita haberet, nihil mirum est corpora martyrum inhumata, feris auibusque obiecta, si quando minus accuratè custodirentur, à Christianis, etiam capitis periculo surrepta fuisse. Quod hîc accidit. Et referta sunt martyrum acta laudatissimis huius generis furtis. Quibus nox præcipuè erat accommoda, quod per tenebras facilius laterent. Vnde magnopere queruntur ecclesię Gallicæ apud Eusebium, in epistola quam citauimus, ob assiduam custodum diligentiam nullam in nocte reliquam spem esse. Grauis enim sententia est cleri Romani apud S. Cyprianum,* Corpora martyrum, aut ceterorum, si non sepeliantur, grande periculum imminet eis, quibus incumbit hoc opus. *Ep. 3.*

VENIT NOCTE] *Etsi temporum ratio minus exactè distinguatur, tamen colligimus hęc proxima nocte post supplicium non contigisse. Nam cum inferius narretur, Hilariam, & puellas ea ipsa die qua Afra sepulta, passas esse, harum autem martyrium Prid. Idus Aug. celebretur, Profectò consentaneum est hîc de nocte, quæ Prid. Idus proximè antecedit sermonem seri. Neque absurdum, Afrę corpus per aliquot dies insepultum iacuisse; quod non nisi summa cautione, & captata occasione sepeliri posset. Simile est quod Luciano presbytero in ecstasim rapto, Gamaliel de S. Stephano narrauit,* Die ac nocte iacuit proiectus, ut sepulturæ non daretur, secundum mandatum impiorum principum, ut a feris consumaretur corpus eius. Ex domini autem uoluntate non tetigit eum unum ex his, nō fera, non auis, non canis. Ego Gamaliel compatiens Christi ministro, & festinans habere mercedem à domino, & partem cum sancto uiro fidei, misi per noctem quantos poteram religiosos Christianos, & in Christo Iesu fideliter credentes, habitantes Hierusalem in medio Iudaeorum; & hortatus sum eos, & necessarias substantias ministraui, ac persuasi illis ire occultè, ut portarent corpus eius meo uehiculo in uillam meam, hoc est in Caphargamalam, quod interpretatur uilla Gamalielis, uiginti millia habens a ciuitate. Et ibi feci illi planctum fieri diebus septuaginta, & poni eum in meo monumento nouo, in orientali theca, & præcepi 62 *Sur. 3. Aug. habet Luciani epistolam.*

cepi

cepi meis, ut quæcumque necessaria erant pro eius plan-
Bar. in notat. mart. 3. Aug. ctu, de meo darent. *Quæ ex ueteri historia, quam omnis ecclesia approbat, ut pluribus docet Baronius, describere placuit, quod me ram pietatem spirare, & ad res nostras proximè accedere uisa. Sin cui hæc temporum digestio minus arridet, is existimet licet, Hilariam corpus prima nocte abstulisse, funus usque in diem ante Idus extractum fuisse.*

CVM SACERDOTIBVS DEI, ET TVLIT CORPVS EIVS] *Ex Dionysio Areopagita constat, iam inde ab Apostolorum ętate, certos apud Christianos ritus extitisse, quibus homines ecclesiastici defunctorum cadauera sepulchro committerent. Eos cum enumerasset, & caussas explicasset, sub-*
Eccles. hie. cap. 7. *iungit,* Ista si uiderint profani, latè puto ridebunt, nostrumque miserebuntur errorem. Neque est sanè cur miremur; nisi enim crediderint (iuxta scripturæ fidem) non intelligent. *Notat ille quidem profano nomine gentiles, sed qui præterea has easdem cæremonias irrideant, palam est. Quomodo ipsa*
Apud Eus. lib. 7. c. 17. *cadauera curarentur, discimus ex Dionysio Alexandrino,* Sanctorum corpora manibus erectis supinisque excipere, gremio suo reponere, occludere oculos, ora obturare, gestare humeris cadauera, decenter ornare, illis adherescere, amicè complecti, lauare accuratè, & linteo funebri inuoluere, non grauati sunt. *Ornatus nomine, conditurам complectitur. Nā Chri-*
Eu. c. 19. *stiani, Iudæos imitati (quibus cum aromatibus sepelire mos erat, auctore S. Ioanne, præter ceteros) mortuorum cadauera condire*
Dial. lib. 4. cap. 36. *soliti. Hinc Gregorius Romanus, Pigmentarij, & medici in funere meminit. Quamquam de Iudęis scrupulum inijcit, quod duo in sacris litteris loca sunt, ex quibus facilius cadauerum ustio,*
1. Reg. 31. *quam conditura probari uideatur. Vnus de Saulo,* Tulerunt cadauer Saul, & cadauera filiorum eius, de muro Bethsan: ueneruntque Iabes Galaad, & combusserunt ea igni: & tu-
Cap. 34. lerunt ossa eorum, & sepelierunt in nemore Iabes. *Alter apud Hieremiam,* Audi verbum domini Sedecia Rex Iuda, Hæc dicit dominus ad te, Non morieris in gladio, sed in pace morieris: & secundum combustiones patrum tuorum, regum priorum qui fuerūt ante te, sic comburent te.
Miscel. lib. 2. cap. 11. *At Hieron. Magius ostendit ex Rabbinorum commentarijs, Saulum ideo contra consuetudinem exustum, quia cadauer iam putri-*

dum,

dum, & vermibus scaturiens, ad condiendum erat ineptum. Cremationem quæ Sedeciæ promittitur, non de ipso cadauere, sed de aromatibus, quæ supra cadauer urebantur, accipiendam. Ideo dictum, Secundum combuſtiones patrum tuorum. *Huius combustionis extare exemplum in Rege Asa,* Poſueruntque eum super lectum ſuum, plenum aromatibus, & unguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combuſſerunt ſuper eum ambitione nimia. *Quin, & supellectilẽ regiam quandoque simul comburi consueuisse. Sed hæc obiter. Quibus unum adijciam, Tacitum vtut rerum Iudaicarum imperitum, in eo non fallere, quod scriptum reliquit, Iudæos* corpora condere quam cremare, e more Aegyptio. *Primus enim Iacob in Aegypto conditus aromatibus, ab Aegyptijs medicis, Iosephi seruis. Ad Christianos redeo. Illis condiendi rationem non vnam fuisse liquet. Tertullianus ait, Sabæas merces carius profligari Christianis sepeliendis, quam alijs suffumigandis. Et alibi de aromatibus loquens,* etiam hominibus ad pigmenta medicinalia, nobis quoque inſuper ad ſolatia ſepulturæ uſui ſunt. *Ita apud alios, sæpe aromatum, & unguentorum mentio fit in hac caussa. At Eunapius salita martyrum capita irridet. Atque uerisimile est pro locorum condicione, facultatum copia aut inopia, variatum esse. Quod etiam apud alios contigit. Aegyptij quã uis aromatibus, & odoribus affluerent, tamen ex Herodoto discimus, eos triplici conditura usos. Quarum prima constabat uino Phœnicio, farctura myrrhæ puræ, casiæ, ceterorumque odorum (excepto thure) & gummi illitu. Secunda (cuius Plinius paulo aliter meminit) nitro, & vnguine cedrino. Postrema, quæ minimi sumptus, ablutionibus, & exsiccatione. Omnibus interim salitura septuaginta dierum adhibebatur. Strabo lib. 16. Aegyptios bitumine quoque ad mortuorum condituras usos significat. Babylonij melle condiebant. Aethiopes mortuos arefactos gypso inducebant. Scythæ Regum corpora cerâ; Quod Cicero de Persis perhibet. In lapide quem exscripsit Morales antiquit. Hispanic. lib. 7. c. 3. legitur de C. Lælio,* MATER. AD. LVCTVM. ET. GEMITVM. RELICTA. EVM. LACHRIMIS. ET. OPOBALSAMO. VDVM. HOC. SEPVLCHRO. CONDIDIT. *S. Afræ corpus, ab Embricone episcopo repertum,* quodam candidiſſimo cæmento obductum

2. Par. 16.

Hist. lib. 5.
Gen. 50.

Apol. c. 42

De Idolol.

De uitis Philos. Aedesio.

Hist. lib. 2.

Plin. li. 16. c. 11. & li. 24. c. 5.

Herod. de Babyl. lib. 1. de Aethiop. 3. de Scyth. 4. Cic. Tusc. q. lib. 1.

fuisse proditum est. Cogitaui aliquando an id ad conditurã pertineret. Magnus enim calcis in medicina usus, ut Plinius annotauit: Neque fortassis ineptus huic fini. Siue caro tabefacienda (quod Aegyptios in nitro spectasse Herodotus innuit) Calcis uiuæ mordax, & caustica uis est, ex Dioscoride: Siue cadauera alioquin exiccanda, Galenus tradit calcem sæpius aquâ lotam, ualde siccare, absque ulla mordacitate. Accedit, quod aptè temperatam, & illitam, aeris iniurias nihilo minus quam gummi, cedriũ, bitumẽ, mel, gypsum, aut ceram prohibere crediderim. Verum hæc ad rerum naturalium quæsitores reijcio. Illud tamen memorandum, quod Masseius in Indicis prodidit, Sub Ioanne III. *Lusitaniæ Rege, corpus D. Thomæ Apostoli fere eodem modo conditum, Meliapore in Coromandelio littore inuentum esse. Scilicet immista calci, & arenę, candidissima specie ossa: apposità lanceę cuspide, & uiatorij baculi frusto, atque uase fictili. Linteum funebre, quod Dionysius Alexandrinus appellat, est etiam ex Iudæorum moribus petitum. Sindonis, qua sanctissimum Christi mortui corpus inuolutum est, meminere omnes euangelistæ. Christiani interdum maioris pretij pannos adijciebant, Apud Gregorium Nyssenum in funere Meletij episcopi Antiocheni, habentur sindones mundæ, & panni serici. Et S. Eutychianus Pontifex,* Qui per diuersa loca CCCXLII. martyres manu sua sepeliuit, *Ante hæc tempora constituerat,* Vt quicumque fidelium martyrem sepeliret; sine dalmatica, aut colobio purpurato nullatenus sepeliret; dum tamen huius constitutionis ad illum peruenisset notitia. *Est autem Dalmatica, vt explicat Isidorus,* tunica sacerdotalis candida, cum clauis, & purpura, *siue cum duabus lineis vt Ammalarius, Albinus, Rabanus; quæ quod manicata sit, crucis speciem aliquo modo referre uidetur, hisdem auctoribus. Colobiũ uestem sine manicis esse Albinus ait, idem Isidorus significat. Cuiacius annotauit, Acronem Horatij interpretem Latum clauum, Purpuram, quæ in senatorum pectore extenditur, & colobium pro re una eadem accipere. Atque alterutra istarum uestium, potissimum colobio, Afræ corpus ornatum fuiße, persuadet cum Pontificia constitutio, quæ multis annis præcesserat, tum quod S. Dignæ corpus, inuentum sub eo, quẽ nominaui Embricone episcopo, optima purpura (ita in litteras relatum) inuolutum fuerit: Eam ego colobium purpuratum inter-*

Plin. li. 36. c. 24.

Diosc. lib. 5. cap. 91. Gal. de simpl. med. fac. lib. 9. Hist. lib. 8.

Ex Marty. Damas. Pont. c. 28.

Orig. li. 19 c. 22. Ammal. de eccl. off. li. 2. c. 21. Albin. de diu. off. Rab. de instit. cler. lib. 1. c. 20. Cuiac. obseru. li. 12. c. 39.

interpretor, Et idem de S. Afra credere par esse opinor. Romani etiam mortuos in honestissima ueste efferre soliti Vulgus ciuium in uulgari toga, magistratus in pretexta, Censores in purpura; Quod Lipsius ex Iuuenali Martiali, Plutarcho, Artemidoro, Polybio, Liuio, Apuleio obseruauit. Et nescio an Eutychianus eum morem respexerit. Porro illud etiam ad obseruationes de cadauerum conditura pertinet, Mulierum studium in hoc pietatis officio pręcipuè enituisse. Deuotus sexus (est ab ecclesia elogium) qui iam olim ad ungendum Christum in sepulchro positum properauit, Christi quoque membra hoc uenerationis genere prosequi uoluit. Hinc in Actis SS. Tharaci, Probi, & Andronici, quę Baronius in secundo Annalium tomo edidit, Maximus Pręses dixit, Putas quia mulierculæ aliquę corpus tuum habent aromatibus, uel unguentis condire iniquissime? nam de hoc est cogitatio, ut reliquias tuas perdam. *Paucis interiectis,* Nonne sic te perdam, & sicut antea prædixi, & reliquias tuas, ne mulierculæ in linteamine corpus tuum inuoluãt, & unguentis, & odoribus adornent? Sed scelestè iubebo te comburi, & cineres tuos in uentum dispergam.

Lips. elect. 1.c.6.

POSVIT SECVNDO MILLIARIO DE CIVITATE AVGVSTA] *Notum est Romanos itinera per milliaria mensos. Hęc mille passibus, siue ut Vitruuius ait, quinque millibus pedum constabant. Nam Plinius quoque passui quinque pedes tribuit, Et errant qui eum sex pedum statuere. In Italia pleręque uię originem sumebant ab urbe Roma; Erat ei rei statuta columna in foro, quam Milliarium aureum dicebant. In prouincijs à præcipua colonia, siue municipio. Supersunt tres lapides Vrsinij, & unus haud procul Oeniponte, Vilthaimi, uiarũ indices ab Augusta* M.P. XXXXI. M.P. XXXXII. M.P. XXXXIII. *&* MIL. PASS. CX. *A Ioãne Pistorio Nidano V. G. accepi inscriptionẽ Seu. Alexandri, in agro Badensi effoßã, in qua milliarium loco, Leucæ, siue Leugæ positæ,* AB. AQ. LEVG. IIII. *Cuiusmodi nullum pręterea exemplum obseruare memini. Videndum in re præsenti, an quattuor Leucæ, spatium sex millium passuum ab Aquis) Badenas interpretantur) conficiant. Nam Ammianus Marcellinus* XIV. *leucas* XXI. *M.P. explicat.* 64

Vitr.li.10. c.14. Plin.lib.2. c.23. De Milliario Aureo Plut. Galba. Sue. Othone c.6. Plin. li.3. c.5. Tacit. hist.li.1. Lib.16.

IN MEMORIAM QVAM SIBI SVISQVE CONSTRVXERAT] Memoria est (*Cicerone definien-*

De inuent. lib. 2. In actis S. Saturnini. Quorũ meminit August. in breuic. Smetius f. 121. n. 9. et f. 132. n. 2. Aug. de cura p mort. c. 4.

te) per quam repetit animus ea quæ fuerunt. *Quæ hanc iuuant, & excitant adminicula externa, figurata locutione interdũ memoriæ dictæ. Ita reperias Memoriam, pro eo quod Memoriale vulgo. Hinc etiam apud Christianos, sepulchris Memoriæ nomen inditum. Quamquam idem nomen in inscriptionibus non Christianis legere est*, SERVILIVS. TROILVS. SE. VIVO. COMPARAVIT. MEMORIAM. SIBI. ET. SVIS. *Item* COMPARAVERVNT. SIBI. MEMORIAS. II. *Augustinus his uerbis rationem reddit*, Non ob aliud uel Memoriæ, uel monumenta dicuntur, ea quæ insignita fiunt sepulchra mortuorum, nisi quia, eos qui uiuentium oculis morte subtracti sunt, ne obliuione etiam cordibus subtrahantur, in memoriã reuocant, & admonendo faciunt cogitari: nam & Memoriæ nomen id apertissime ostendit, & Monumentum eo quod moneat mentem, id est admoneat, nuncupatur. Propter quod & græci μνημεῖον uocant, quod nos monumentum seu memoriam appellamus, quoniam lingua eorum memoria ipsa qua meminimus μνήμη dicitur. *Atque vbi de martyrum Memorijs sermo est, nonnunquam ita accipiendæ sunt. Nonnunquam reliquæ ipsæ, ex eadem caussa, memoriæ nuncupatæ, Neque aliter capies apud Augustinum Memoriam S. Stephani, quam Lucillus episcopus manu portauit, At memoria, quam Afra*. SIBI. SVISQVE (*obserua solennem epitaphiorum formulam) construxerat, sepulchrum apertè significat. Idque grandiusculum fuisse, ex illis, quæ sequuntur cognoscimus. Fortassis in ædiculæ formam, quales permultas uia Appia, & alijs vijs prope Romã extitisse, ruinæ ostendunt: In quibus singulorum cadauerum loculi distincti, quod hic quoque suspicor. Aut cella subterranea fuerit (quod mihi probabilius) Petronio Arbitro Conditorium & hypogæum*, Non contenta uulgari more funus passis prosequi crinibus, aut nudatum pectus in conspectu frequentiæ plangere, in Conditorium etiam prosequuta est: positum in hypogęo græco more corpus custodire, ac flere totis noctibus, diebusque cœpit. *Et martyrum corpora frequentissimè in his cryptis condita. Locum, quantumuis diligenti inuestigatione, hactenus assequi, non potui, neque spes est in posterum. Nam cum sanctæ martyris corpus, perdiu ignoratum,*

De ciu. Dei li. 22. c. 8.

ratum, ante annos amplius DC. *in ea qua hodie colitur ecclesia à S. Vdalrico episcopo inuentum fuerit, necesse est fateamur, translationem ex primo sepulchro, multo prius, priscis retro temporibus contigisse: Et ex eo Memoriam negligi cœpisse. Quam dudum uetustate collapsam, & quidquid eius supra solum extabat, si quid extabat, hostiũ incursione (plerasque ager Augustanus expertus est) deiectam crediderim. Profectò si ullius antiqui exemplaris lectione iuuarer, lubens pro his uerbis,* Posuit secundo milliario de ciuitate Augusta, *substituerem,* Posuit secundo milliario prope ciuitatem Augustam, *uel aliquid simile. Et intelligeremus prope ciuitatem Augustam, secundo milliario à passionis loco. Id conueniret solo ecclesiæ, in qua hodie Afra condita, Quin ipsi cryptæ, quæ in ecclesia, religione celebris. Hæc enim loca extra urbem illo seculo. Sed cum libri manuscripti omnes uulgatam editionem tueantur, correctio nimis fortaße audax. Cogitandum tamen.*

NVNCIATVM AVTEM EST GAIO IVDICI] *Nuntiatum est Afram secus, quam ille iußerat, sepulchro à familiaribus conditam: Et matrem cũ ancillis in sepulchro latere. Pro latibulo enim Christianis sepulchra erant. Chrysostomus, describens persecutionis tempora,* Hi quidem in monumentis, & sepulchris, hi uerò in desertis latitabant. Mulieres teneræ & delicatæ, continua fame detinebantur. Itaque considera si qua tunc pretiosi sumptus, si qua deliciarium erat delectatio. Subijt ne concupiscentia unquam mulierem in sepulchro latentem, & expectantem ancillulam, ut ueniat prandium afferens, & ne forte deprehensa sit trepidantem, Et in timore tãquam in fornace iacentẽ? 66

Hom. 40. ad pop.

ITE ET TENETE EAS] *Ista credam occasionem præbuiße P. de Natalibus, cur scriberet Hilariam cum puellis catenis fuiße uinctas, quod ex hac historia cæteroquin non liquet. Vnde uerò hauserit Memoriam siue Monumentum ligneum fuisse, clam me est. Facilius persuadear de lapideo, uel lateritio, quod utique conseruandæ memoriæ aptius. Neque aliàs facile sepulchra ex ligno.* 67

CVM HONORE EAS ADDVCITE AD ME, VT REMVNEREM ILLAS CENSV DIGNISSIMO] *Perpauperes has mulieres fuisse, ex eo consequitur,* 68

quod

quod Afra bona sua egenis donauerat, & siqua superaßent, fisco cessißent eâ lege, quâ bona publicantur, cũ aut uita adimitur, aut ciuitas, aut seruilis conditio irrogatur. *Ideo spes facta iudici, poße illarum animos pecunia corrumpi. Quamquam etiam aliâs bonorum & pecuniarum pollicitationibus martyrum constantia tentata. Gregorius Nyssenus auctor est iudices ita ad S. Theodorum loquutos,* Scito, quod si consilium nostrum obedienter admittere uolueris, protinus te ex obscuro nobilem, ex humili, despectoque, & inglorio, honoratum efficiemus: ac tibi Pontificatus dignitatem promittimus. *De XL. martyribus D. Basilius,* Ad hæc pecunias pollicebatur *(præfectus)* partimque dabat: honores item à Rege, & dignitatum distributiones: & innumeris ipsos uersutijs debellare conabatur.

Dig. de bo. damn. l. 1.

Orat. de S. Theod.

69 IMPLETE MEMORIAM CREMIIS ETC.] *Ista neque lege, neque more iußa. Quis ferat damnari absentes, caußa non cognita; Immo cognitionem, & executionem simul militibus demandari? Quæ apertè tyrannica. Sed hæc erat tunc temporis Christianorum conditio, ut iam monuimus. Inde Basilius narrat, S. Iulittæ litiganti propositionem prætentam,* Negantem quidem Christum, legibus fruituram esse, & utilitate ex ipsis; amplectentem uero fidem, neque foro iudiciario, neque legibus, neque reliquæ Reipublicæ participem fore.

Hom. de Iulitta.

70 CLAVDITE ETC. VT NVLLA EX EIS EVADAT] *Cautio minus neceßaria, si catenis colligatæ erant. Vt uel hinc ea opinio uacillet.*

71 EVNTES AVTEM AD EAS] *Martyrologia habẽt, Hilariam ad sepulchrum filię excubantem, igni traditam. At piæ huius generis excubiæ, non nisi orationis caußa fiebant. Et si uersum ex Prudentio paululum immutamus,*

Memento matris, iam patrona ex filia,

Videri poterit compendium eorum, quæ Hilaria precata. Altera Hilaria Claudij tribuni uxor, eundem prope uitæ exitum sortita est Romę, Cum filiorum corpora sepelisset, ad eorum sepulchrum orans, paulo post à paganis tenta, migrauit ad dominum.

De S. Romano, Memento matris, iam patrone ex filio.

Mat. 3. Dec.

72 MILITES] *Erant ex militum numero Spiculatores, seu*

uerius

uerius Speculatores: hi gladio tantum in damnatos animaduerte bant. Iulius Firmicus, Speculatores faciet, qui nudato gla dio hominum amputent ceruices. *Grauiora, & fœdiora sup plicia Romæ carnifex irrogasse creditur, Quem ea de caussa adeo auersabantur, ut neque ciuitatis ius, neque domicilium in urbe permitterent. At in prouincijs hoc etiam munere milites functos certum est. Idque non tam ex Hilariæ supplicio, in quo multis mo dis à Romanarum legum constitutionibus discessum, quam quod Euangelistæ prodiderunt, dominum nostrum Iesum Christum à mi litibus cruci suffixum.*

Lib.8.cap. 26.

Vide Polle tum fori Rom.lib.5. c.14.

VBI VIDEBANT OMNES SIMVL CON-TEMNERE SACRIFICIA] *Non multum aberrabi mus, si sanctas fœminas tali o[illegible]tione usas credamus, qualem D. Basilius* LX. *martyribus tribuit, aduersus tyrannum. Hæc qui-dem longiuscula, tamen eo pietatis succo condita est, ut æqui lecto ris fastidium facile effugiat,* Quid, inquiunt, inescas nos o hostis Dei, ut a Deo uiuentes discedamus, & perniciosis dæmonibus inseruiamus, bona tua nobis offerens? Quid tantum dederis quantum auferre conaris? Odi dona pœ-nas largientia, non suscipio honorem ignominiæ matrem. Pecunias das remanentes, gloriam deflorentem. Notum fa cis Regi, uerum à uero Rege abalienas. Quid parcè pauca ex mundanis rebus offers? totus nobis mundus contem-ptus est. Non sunt cum nostra spe comparanda omnia, quę oculis uideri possunt. Vides cœlum hoc quam pulchrum aspectu est, quam magnum, & terra quanta, & quæ sunt in ipsa admiranda? Nihil ex his adæquari potest beatitudini iustorum: hæc enim prætereunt, nostra autem manent. Vnum concupisco donum, Iustitię coronam. Circa unius glorię admirationem stupeo, Eius videlicet, quę est in re-gno cęlorum. Ambitiosus sum ad supernum honorem. Sup plicia metuo in gehenna, ille mihi ignis horrendus est: Quem uero uos intentatis, conseruus est, nouit reuereri i-dolorum contemptores. Spiculum puerorum reputo ue-stras plagas: Corpus enim uerberas, quod si quidem diu-tius restiterit, ac durauerit, splendidius coronatur: si uero citius renuntiarit, perit à tam uiolentis iudicibus libera-tum: Qui cum corporum ministerium accipiatis, amplius

73

etiam

etiam animis imperare contenditis: qui ſanè niſi etiam Deo noſtro præferamini, quaſi extrema ignominia a nobis affecti, ſæuitis, & horrenda hæc ſupplicia intentatis, crimẽ nobis producentes pietatem. At enim non timidis, neque uitæ amantibus, neque qui facile perterreſiant pro dilectione ad Deum, congrediemini. Nos uerò, & rotari, ac torqueri, & comburi, & omne tormentorum genus perpeti parati ſumus. *Hactenus ille Chriſtianæ eloquentiæ magiſter.*

74 SVPPOSITO IGNE ABIERVNT] *Accidit beatis martyribus quod de S. Afra retulimus: Vt corpora nimirum incolumia remanerent, quorum hodie etiam reliquias colimus. Fit ueriſimile fumo præfocatas fuiſſe, incenſis cremijs ſarmentis, & ſpinis, in loco anguſto, undique clauſo.*

75 EADEM DIE QVANDO SEPVLTA EST AFRA ETC.] *Quomodo hæc cohæreant, & quomodo temporum ratio cum traditione eccleſiæ Auguſtanæ collimet, iam explicaui. Galeſinius non rectè interpretatus eſt, has martyres eadem die qua Afra mortem obiuit, paſſas. Qui præterea monet, extare epiſtolam Nicolai I. Pont. ad Tadonem Archiepiſcopum Mediolanenſem, de S. Afræ, & ſociarum reliquijs. Mihi accuratè inueſtiganti eam uidere non contigit, neque hactenus editam exiſtimo. Gratianus quidem reſcriptum Nicolai ad Tadonem retulit Cauſa 17.q.4. De presbyterorum flagellatoribus.*

In marty. Non. Aug. Et ibi in Notat.

76 CVM PALMA MARTYRII PERVENIRENT] *Vicelij exemplar hiſtoriam his uerbis concludit,* Qui regnat cum patre, & ſpiritu ſancto in ſecula ſeculorũ, Amen. *Ea ego lubens recipiam. Siue quod in noſtro inferius eſt,* Cui eſt honor, & gloria in ſecula ſeculorum, Amen. *Hiſce enim, aut ſimilibus formulis martyrum paſſiones finiri ſolent. Neque mihi dubium eſt, ueterem narrationem huc uſque tantum pertingere: quę ſequuntur de S. Afro, & S. Dionyſio, alîus eſſe auctoris, alîus ętatis. Reliqua illa, de XXV. martyribus ferro obtruncatis, ſi quid iudico, antiquitatis opinionem melius tuentur: ſed hęc quoque extra Afræ, & Hilariæ acta. In libro, quem ſequutus ſum (ne quid fallam) omnia perpetua ſerie, ſine diſtinctionis nota perſcripta erant. Primus ſeiunxi. Non temerè, opinor.*

77 BEATVS AVTEM AFER] *Vides præter ſancti ui*

ri

ri nomen, reliqua omnia incerta esse. Credendus ad exemplum præpunitus: Non abiudico coniecturam, Sed tamen coniectura, ideoque necessario dubia, incerta est.

PRIDIE QVAM IPSIVS MARTYRIS AFRAE COLITVR] *Immo nudiustertius. Nam Non. Aug. de S. Afro agitur. Et uereor ignoratione latinitatis Pridie scriptum.* 78

QVAMVIS SPECIALITER SCRIPTIS NON EXPRIMITVR ETC.] *Bonum uirum egit, quisquis hæc de Afro, & Dionysio capita ascripsit. Fatetur se ea, quæ ipse collegerit, & excogitarit, nullibi lecta proferre. Coniecturis autem quisque ex ingenio fidem demet, aut addet. Ego inuitus adducor illa asseuerare, quæ antiquitatis testimonio destituta. Verisimile profecto est S. Dionysium exequijs interfuisse, nam Hilaria* uenit nocte cum sacerdotibus Dei, *Sed quid prohibet eum peracto funere abijsse, Mulieres solas siue latitantes, siue orationi uacantes remansisse? Si supplicium una luisset, Credibilene est, auctorem passionis, sacerdotis nomen tacitum transmissurum fuisse, cum ancillarum exitum tam diligenter rettulerit? Vtut sit, non frustra monebo, illos in errore manifesto uersari, qui hunc cum Dionysio Areopagita confundunt: Quod ab ijs fit, qui eum specie episcopi, abscissum caput manibus gerentis, delineant. De nostro, agitur in breuiario Augustano* IV. *Cal. Martij: est dies translationis, concessis ab Alexandro* IV. *Pontif. indulgentijs, celebris. Sacras eius reliquias Carolus* IV. *Imp. donario argenteo inaurato coluit, Insculptis uersibus parum elegantibus, quos tamen testandæ imperatoriæ pietatis exscribere placuit,* 79

M.C. ter numerato, cum L. uno simul anno
Carolus est quartus regnans hoc nomine dictus:
Qui dedit ornatum, sanctis petit hunc fore gratum.
Huic est inclusus terre Dionysius huius
Præsul deuotus, uita quam nomine notus.

IPSA QVOQVE DIE] *Scilicet Prid. Id. Aug. Consentiunt martyrologia Bedæ, Vsuardi, Maurolyci, Galesinij, Romanum. Sed Galesinius de die consentit, de anno longè dissentit. Ait hos martyres sub Domitiano passos. Neque tamen nouę opi-* 80

Q nionis

nionis caußam in Notationibus, prodit: Hinc suspicor Diocletiani nomen nequaquam consulto mutasse, sed memoria lapsum. Nisi error à typographo, quod credere fortassis humanius. Baronius etiam, in priori editione primi tomi Annalium ecclesiasticorum, Galesinij fidem sequutus, sacram hanc cohortem sub Domitiano posuit: Sed re melius perpensa, expunxit iterum in altera Plantiniana editione. Sanè, lectorem non peruicacem, loquendi ratio satis mouet. Quis enim res diuersissimis annis actas, eadem die contigisse dicat, sine ulla alia distinctionis significatione.

Anno Chr. 98.

81 APVD EANDEM VRBEM] Augustam Vindelicorum. Suffragantur auctores, quos iam citaui. P. de Natalibus uti per omnem historiam, ita hoc loco perperam, eandem ciuitatem Augustam in Creta habet. Falsus est, uir alioquin non indiligens, similitudine, quæ inter Cretæ, & Rætiæ nomina. Vicelium quoque affinitas nominum in errorem traxit, sed aliâ uia. Ascribit post finem passionis S. Hilariæ, Eodem die passi sunt etiã, non longe ab urbe Roma Cyriacus, Largus, Smaragdus, Memnia, Iulia, & multi alij pro nomine Christi decollati sunt. Quibus verbis nostros sanctos confundit cum Cyriaco diacono, Largo, Smaragdo, & alijs viginti, passis Romæ sub Maximiano XVIII. Cal. April. Quorum commemoratio fit VI Id. Aug. quod eo die corpora à Marcello Papa in prædium Lucinæ translata. Sed hi nihil cum nostris commune habent. Nisi quod Largionis nomen ad Largum alludit, Et Quiriacus prorsus idem cum Cyriaco, sono tenus: si Priscianus uerè scripsit K. Q. & C. etsi figura differant, eiusdem potestatis esse. Ad quam rationem annotauit Muretus antiquè Acam, Loci, Coad, Cotidie, pro Aquam, Loqui, Quoad, Quotidie scripta.

Li. 7. c. 55. *Prisc. li. 1.* *Mur. Var. lib. 4. c. 14.*

82 PASSI SVNT ALII XXV. PRO NOMINE CHRISTI CAPITIS OBTRVNCATIONE] De numero, & obtruncatione omnes conueniunt. Qua uero occasione hac ipsa die damnati, à nullo proditum. Memini legere de Diocletiani persecutione in Nicephoro, Animaduertere uerò erat in hominibus nostris alacritatem, & fidei in Christum ardorem uiuidum: Cum enim uix contra priores sententia condemnationis à iudice prolata esset, alij aliunde cõfluentes, Christianos se esse confitebantur, pro tribunali ipso exultantes, neque tormentorum acerbitatem respicientes:

Li. 7. c. 8.

tes:

tes: ſed interrita prorſus libertate pro Chriſto decertantes, cum magna animorum lætitia libentiſſimè ſupremam excipiebant ſententiam: uſque adeo vt cum gratiarum actione ad finem uſque perquam decenter hymnos, laudeſque Deo canerent. *Cogito an idem hîc uſu venerit. Sed aſſirmare, & fidem facere quis poſſit? Credidere aliqui martyres iſtos ex Hilariæ amicis fuiſſe, quos una cum Afra baptizatos ſub conuerſionis finem uidimus. Alij in famulitium etiam aſcripſere. Mihi neutri perſuadent. Perſuaſiſſimum enim habeo, utrumuis fuiſſet, nequaquam prætereijſſet paſſionis Hilariæ ſcriptor. Quin ex eius ſilentio conijcio, Amicos quorum in conuerſione mentio eſt, Aut naturali, & ſua morte functos; fortaſſis iam redditaꝫ eccleſiis pace per Conſtantinum: Aut ſi martyrio affecti, id diuerſo tempore ab Afræ, & Hilariæ nece contigiſſe. A ſeruitutis opinione uendicat, præter reliqua, ſupplicij genus. Quomodo enim credibile, in eodem crimine heras igni traditas, ſeruos capite cæſos? Contrarium eſt apud Euſebium, de Pamphilo domino ſecuri percuſſo, Porphyrio famulo flammis exuſto. Cui aſtipulatur Vlpianus,* Maiores noſtri in omni ſupplicio, ſeuerius ſeruos quam liberos: famoſos, quam integræ famæ homines punierunt. *Neque abſurdè opinamur, iudicem hunc morem ſpectaſſe in cremanda Afra. Nam idem Vlpianus ſignificat, liberos non, niſi plebeios, & humiles perſonas comburi. Gaius vt hoc innueret, in ſententia,* Afram publicam meretricem *uocare uoluit: Cum exploratum ſit, infames haberi meretrices, niſi quę in ſeruitute quæſtum fecere, quas Seuerus notâ exemit. Atque hęc nos quaſi manu ducunt, ut intelligamus* XXV. *martyres non extremæ ſortis homines fuiſſe, quibus pręſes ignium pęnam remiſerit. Immo quod in colonijs honeſtiſſimus quiſque vel Decurio, uel Decurionis filius, ſimile quid de his ſuſpicari nihil uetat. Magis eſt ut pęnarum iſta diuerſitas confirmet. Nam Vlpianus Decuriones, & eorum liberos ignibus nominatim eximit,* Sed enim ſciendum eſt diſcrimina eſſe pęnarum, neque omnes eadē pæna affici poſſe. Nam in primis Decuriones in metallum damnari non poſſunt, nec in opus metalli, nec furcę ſubijci, nec uiui exuri. *Et poſt pauca,* Parentes quoque, & liberi Decurionum, in eadem cauſſa ſunt. Liberos non tantum filios accipere debemus, uerum omnes liberos. Sed

Lib. 8. c. 21

Dig. de pœnis l. 28.

Eadem l.

Dig. de his qui not. infamia l. 24

Dig. de pœnis. l. 9.

utrum hi soli qui post Decurionatum suscepti sunt, his pœnis non afficiantur: an uerò omnes omnino liberi, etiam in plebeia familia suscepti, uidendum est. Et magis puto omnibus prodesse debere. *Quod si non omnes ex Decurionibus, fortassis ex ueteranis aliqui. Ait Marcianus*, Veteranis, & liberis ueteranorum, idem honor habetur, qui, & Decurionibus. Igitur nec in metallum dānabuntur, nec in opus publicum, uel ad bestias, nec fustibus cæduntur. *Quæ ego non certa, indubia, sed uerisimilia uideri uelim. Neque obstat quod antea diximus, in Christianorum caußa leges multis modis contemptui habitas. Est enim tyrannicum inter prima, in maximis sceleribus, quæ aduersus humanas, diuinasque leges, per summam iniuriam designantur, iuris, & æquitatis obseruantiam nihilominus prætēdere. Quale Caracallæ illud: Iusserat in Papinianum gladio animaduertere, Miles securi percussit: Imperator iussionis neglectum ægrè tulit, quod Iurisconsultorum sit sententia, si quis damnatur, ut gladio in eum animaduertatur, animaduerti gladio oportere, non securi, uel telo, uel fusti, uel laqueo, uel quo alio modo. Quasi uerò nihil tristius in funesto facinore isto uno neglectu accidisset. Sed nostra uideamus. Primus ex imperatoribus Nero in Christianos immanissimè sæuijt, tamen in supplicijs principum Apostolorum, conditiones distinxit. Petrum, quod humilior persona haberetur, cruci affixit; Paulum, ciuem Romanum gladio percussit. Ita in epistola Viennensis, & Lugdunensis ecclesiæ, apud Eusebium, præses sententiam tulit*, Vt qui municipes Romani essent, securi percuterentur: reliqui autem amandarentur ad bestias. *Nullus hunc locum planius executus est, quam Prudentius in Romano,*

Dig. de ueteran. l. 3.

Spart. in Geta Xiphil. in Carac.

Dig. de pœnis l. 8.

Lib. 5. c. 1.

Incensus hic Asclepiades, iusserat
Euiscerandum corpus equuleo eminus
Pendere, & uncis, ungulisque crescere.
 Apparitores sed furenti suggerunt,
Illum uetusta nobilem prosapia,
Meritisque multis esse primum ciuium.
Iubet amoueri noxialem stipitem,
Plebeia clarum pœna ne damnet uirum.
Tundantur, inquit, terga crebris ictibus,

Plum-

Plumboque ceruix uerberata extuberet.
Persona queque competenter plectitur,
Magnique refert uilis sit, an nobilis:
Gradu reorum forma tormentis datur.

Atque hæc quidem personarum distinctio, in torquendis, & damnandis Christianis sæpe obseruata, non semper. Et ubi diligentissimè obseruata, tamen leges, & omnis æqui ratio in eo pessum ibāt, quod solo nominis odio, nullius criminis conuicti, quouis modo torquebantur, damnabantur.

QVIRIACVS, LARGIO, CRESCENTIANVS ETC.] *In his nominibus ualde uariatum. Ego illa retinui, quæ maximè genuina credidi. Pleraque martyrologia, Romanum, Bedæ, Vsuardi, & Galesinij, quinque tantum expreßere: Quiriacum, Largionem, Crescentianum, Nimmiam, & Iulianā. P. de Natalibus duodecim habet; Quiriacum, Largum, Crescentianum, Meminiam, Iulianam, Leonidem, Eutychianum, Diomedam, Charitonem, Philadelphum, Agapem, Petrum. Et sunt eadem cum nostris, quamquam alio ordine, præter Largum, & Meminiam. Totidem præfert Maurolycus; Sed pro Quiriaco, Meminia, & Diomeda; Cypriacum, Memmiam, & Diomedeam. Quidam pro Philadelpho, & Nimmia, siue Memmia, siue Meminia; Fidalsum, & Niminiam. Nonnulli tres adhuc adijciunt, Emblasium, Eyriam, & Faustam. Vt editis XV. nominibus, X. tantum ignorentur. Nam de numero XXV. omnes consentiunt.* 83

Hęc tria nomina ex Meister. chron. p. 4. c. 4.

IVLIANA] *Moneo extare Augustę inscriptionem antiquam C. Iulianij Iulij Decurionis, & Quatuoruiralis, in qua nonnulli Iulianum legant: Ex eius familia Iulianam genitam uti non asseuero, ita non uideo cur minus suspicari liceat. Cum præsertim coniecturâ, quam de pœnarum discrimine attulimus, iuuemur.* 84

Habes apud Smetium fol. 170. n. 2. Item Aug. inscript. parte 1. nume. 22.

ET ALII XIII. QVORVM NOMINA DEVS SCIT] *Quod horum nomina interierint, nemo Augustanam ecclesiam incuriæ accuset: Cum in Romana, quę martyrum memoriam omnium accuratissimè conseruauit, pleraque desiderentur: Multi solo numero, nullo nomine reliquo noti; Aliquibus ex euētu noua excogitata sint. Exemplum est Adauctus. Ducebatur sub Diocletiano Felix presbyter ad supplicium, factus quidam obu-* 85

Mart. 30. Aug.

obuius, se Christianum confessus, pariter cæsus est. Fideles nomẽ noui martyris ignorantes, Adauctum appellauere, quod Felici ad coronam auctus. Sic ex constitutione Melchiadis Pont. Quatuor Coronati dicti, ob propriorum nominum ignorationem. Et qui incredibilem martyrum multitudinem, quæ sub Diocletiano passa, animo æstimat, satis intelligit nullius diligentiam illis describendis sufficere potuisse. Reffert Ignatius Patriarcha Antiochenus, apud Iosephum Scaligerum, ex edicto deciminoni Diocletiani anni, martyrio coronata esse fidelium terræ Aegyptiacę centum quadraginta quatuor millia, septingenta autẽ in exilium acta. *Vt etiam hinc fidem mereatur Genebrardi calculus, de XXX. millibus martyrum in singulos anni dies. Cur enim non uerisimile uideatur, centies centena millia, & quod excurrit, à Christo nato in hunc diem, uniuerso terrarum orbe occubuisse, si sola Aegyptus, una persecutione* CXLIV. *mille palmas meruit? Verum profecto est, multo minus millesima parte de martyrum nominibus in nostris martyrologijs superesse. Cuius rei caussa una, numerus ipse ferè innumerus: Altera quam dudũ diximus, quod Diocletianus æquè internecinas inimicitias Christianorum scriptis, ac eorum corporibus indixit. Eoq́ue horribili naufragio multa martyrum acta perierunt. Neque sat scio an idem his nostris contigerit: Quorum saltem tenuem memoriam, & nonnullorum nuda nomina, tamquam in tabula enatasse gratulamur.*

Ado 8. Nou.

Scalig. de emend. temp. li. 5.

Hanc porro inscientiam rerum à beatis martyribus gestarum, caussam iudico, cur in ecclesia Augustana, stato die, annuè de illis non agatur.

Sepulti sunt in Basilica, quæ postea S. Afræ, hodie SS. Vdalrico, & Afræ dicata: Cum plerisque alijs illa persecutione occisis, ut ueteri fama traditur. Quod horum omnium nulla unquam translatio facta (cuius quidem memoria extet) ideoq́ue aliunde non illati, sed primitus ibi conditi fuisse uideantur, In eam descendo cogitationem, ut existimem aream basilicæ, iam tunc temporis, Christianis pro cæmeterio fuisse. Conuenit, quod mæniorum ambitu non continebatur, ut antea attigimus. Nam cæmeteria extra urbes constituta. Siue quod nefas mortuos in urbe sepeliri, ex XII. *tabulis, & recenti lege Dioclet. & Maxim. quæ in Codice relata: Siue quod Christiani extra facilius laterent, cum cuncta re-*

Cod. de relig. & sum ps. fun. l. 12

ligio-

ligionis officia in illis peragerent. Panuinius, Galesinius, Baronius copiosè de Christianis cæmeterijs scripsere, & doctè, quos non exscribo. Afræ memoria, quam sibi quisque construxerat, si extra hanc aream, nostram sententiam nihil labefactat. Neque enim mihi dubium, præter publica cæmeteria, cuique priuata sepulchra habere licuisse: Siue in ipsis cæmeterijs, siue etiam extra cæmeteria.

Panuin. de ritu sep. Christ. ca. 11. 12. 13. Gales. in notat. 20. Ian. Baron. in notat. 3. Ian.

Atque hæc quidem habui, quæ ad istius historiæ explicationem conferrem. Cui finem imponam, si D. Ambrosij uerbis recedentem lectorem, de sanctorum martyrum inuocatione, & intercessione, prius admonuero. Aegri enim, nisi ad eos aliorum precibus medicus fuerit inuitatus, pro se rogare non possunt. Infirma est caro, mens ægra est, & peccatorum uinculis impedita, ad medici illius sedem debile non potest explicare uestigium: Obsecrandi sunt angeli pro nobis, qui nobis ad præsidium dati sunt: martyres obsecrandi, quorum uidemur nobis quoddam corporis pignore patrocinium uendicare. Possunt pro peccatis rogare nostris, qui proprio sanguine, etiamsi qua habuerunt peccata, lauerunt. Isti enim sunt Dei martyres, nostri præsules, speculatores uitæ, actuumque nostrorum. Non erubescamus eos intercessores nostræ infirmitatis adhibere; quia ipsi infirmitatem corporis, etiam cum uincerent, cognouerunt.

De uiduis.

Felices animæ, fortunatæque laborum,
Queis morte aßertas cæli Deus annuit arces,
Tu Christo plena ante alias, generosa uirago,
O & præsidium, & præsens tutela precantis
Afra urbis, Si templa pij, si ponimus aras,
Dicite, Queis intus caluistis pectora flammis,
Quæ uires animis, quis mentibus additus ardor,
Cum belli sonuere tubæ, Cum turbine moto,
Horridus incubuit Libertino duce nimbus?
Non uos degeneres, fidei, & constantiæ egenas,
Impia sacrilegi fregerunt iussa tyranni.
Quamquam hinc, pollicitis diues, malesuada Voluptas,
Pellaces fucata genas, Hinc tela, facesque,
Et minæ, & exanguis staret metus, Omnia contra

Diocletianus Anulini senatoris libertinus. Victor

Ere-

Erectæ, Et triplici munitæ robore corda,
Enaſtis pelagi ſcopulos, portumq́ue ſequutæ,
Illuſtri æternas peperiſtis funere palmas.
Felices, queis parta quies, bellataq́ue bella,
Et quibus in tuta puppis ſtatione locata eſt.
At nos uimineis male nixi cratibus, Acti
Per medias hyemes miſeris erroribus, Alto
Namus, & immenſum reſtat maris æquor arandum.
Reſpicite huc (hominum nec amor, nec cura receſſit)
Quam dubijs, quam non noſtris impellimur auſtris,
Conuulſis animis uitia in contraria uerſi,
Et monſtrate uiam, tantos euadere caſus,
Spumantes ſcopulos inter, uentosq́ue, ſalumq́ue
Quâ licet, & ſalua terram tetigiſſe carina.

Meminimus inuentionis corporum S. Afræ, & puellarum aliquoties; Ideo visum, illas narrationes ex antiquis codicibus hic describere.

DE INVENTIONE
Corporis Sanctæ Afræ.

LEGIMVS in libro, qui de uita, & uirtutibus Sancti Vdalrici confessoris Christi, est conscriptus, quod idem Dei famulus in ieiunijs & precibus, cum cordis cõtritione, alijs quoque uiris religiosis secũ assumptis, se Deo mactare cępit, supplicans deuotè, quatenus omnipotens Deus, per suam misericordiam, dignaretur sibi manifestare locum, ubi sanctissimæ martyris suæ Afræ corpus esset reconditum. Ergo ut dominus uerum comprobaret, quod per os sancti Dauid dixit, Ecce oculi domini super iustos, et aures eius in preces eorum: & in alio loco, voluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet: Quadam nocte in uisu ei sancta Afra apparuit, & locum collocationis sui corporis in ecclesia demonstrauit. Cryptam etiam in illo loco fieri prohibuit, propter reliquias sanctorum, illic in pace quiescentes, & aduentum iusti iudicis expectantes.

S. Vdalricus uixit sub Henrico Aucupe, & Othone Magno Obijt Ann. 973.

Ps. 33.

Ps. 14.

Post hęc anno Dominicæ incarnationis MLXIV. *Embrico episcopus Augustensis, datis ab antecessore suo quinquaginta talentis, ecclesiam beatæ Afræ à fundamentis destruxit, & inuentum est corpus eius in lapideo sarcophago, de quadro miræ magnitudinis, et locatum est in eo, ubi adhuc ueneratur, loco. Anno autẽ felicis memoriæ Coloniensis Archiepiscopus, prælibatum antistitem supplex rogauerat, ut munus aliquod de cineribus tantæ martyris, sibi dignaretur impertiri, felicẽ fore credẽs suam ciuita-*

Ann. Chr. 1060. Missa à Reinero præsule, D. Afræ monasterium conditum, & dicatũ. Fabric. An-

tẽ, ſi talibus ditaretur reliquijs. Cuius precibus annuit epiſcopus. Et ueniens Auguſtam conuocat prælatos eccleſiarum, & fratres cęnobij ſanctæ Afræ, abſque illorum conſilio, & uoluntate quidquam agere, inconſultum fore decernens. Igitur cum magno timore, aperto ſarcophago Chriſti martyris, Corpus eius integrum repertum eſt, et quodam candidiſſimo cæmento obductum. Auferens ergo ſolum articulum pollicis in pede, uenerandus Pontifex, teſte clero, et populo Coloniam cum ſumma direxit reuerentia. Nec mora, clauditur ſarcophagus, & in loco ubi nunc ueneratur, ut prædiximus, decenter erigitur.

Euolutis poſt hæc aliquot annorum curriculis, Henricus Imp. eccleſiam Spirę conſtruxit, quam in honore beatę Afrę dedicari fecit. Agebat ergo apud Auguſtanum epiſcopum Hermannum multis precibus, ut aliquid reliquiarum ſanctę Afræ illo mitteretur. Pro qua re, licet epiſcopus pauore nimio angeretur, tamẽ Abbatẽ cęnobij ſanctæ Afræ, & clerum conuocauit, Rogans ut quid agendum eſſet decernerent. Qui dixerunt, Imperatoriæ quidem maieſtati non contradicendum; Sed priuſquam ſibi magna portio corporis beatæ Afræ tollatur, mortem ſe velle ſubire in commune profitentur. Ventum eſt denique ad ſepulchrum martyris: Et milites quidem ciuitatis fores eccleſiæ armati cuſtodiunt, & in eccleſia circumquaque conſiſtentes, diligenter attẽdunt, ne magna pars corporis tantæ martyris, ab epiſcopo, vel à ſacerdotibus auferatur. Audiens autem epiſcopus à ſenioribus cænobij, iampridem unum articulum pollicis in pedę ab anteceſſore ſuo ſublatũ, decernit alterum articulum in eadem pedis parte auferendum. Modicum itaque reuoluto lapide, quo ſarcophagus clauditur, alter articulus pollicis in pede aufertur, & extemplo lapis reponitur, ferreiſque ligaminibus compaginatur. Aſcendens itaque epiſcopus eminentiorem locum, uniuerſis oſtendit particulam, ſublatam de corpore Chriſti martyris. Et ita omnes æquo animo redierunt ad propria. Cuius pars maior tranſmiſſa eſt Spiram Imperatori, altera remanſit ibi.

A die autem inuentionis corporis beatæ Afræ, quæ eſt VI. Cal. Aug. duabus tantum uicibus reſeratus eſt ſarcophagus: Et nihil amplius inde eſt ſublatum, niſi quantum hic commemorauimus. Hinc uetuſtatem huius ſcriptionis colligo. Teſtes laudat monachos, qui rei geſtę ſub Henrico IV. interfuere. Henricus autem

nal. Miſnens. lib. I. Anno Colon. epiſco. Obijt An. 1075. poſtea in ſanctos relatus.

Henricus quẽ noſtri IV. atque etiam Seniorẽ, ſiue Patrem dicũt, Condidit Spiræ baſilicam magni operis, B. Mariæ virgini ſacra: Cuius meminit incertꝰ uitæ ſcriptor in procœmio. friſing. in Frider. libr. I. c. 10. Gotfrid. Viterb. Chrõ. p. 17. Verum hic de eccleſia S. Afræ ſermo eſt. Puto ſignificari ſacellũ S. Afræ, ĩ quo cadauer Henrici aliquot annis inhumatum iacuit. Gotfridus; Afra capella fuit, quæ patris oſ-

anno 1106. mortuus est. Dodech. Sigeb. Addit. Lamb. Quod nostræ memoriæ tradiderunt seniores huius cœnobij, qui & rei gestæ interfuerunt.

sa tulit. Et Eisengreiis Chrō. Spir. li. 12. in eā dem sent.

DE INVENTIONE sanctarum Dignæ, Eunomiæ, & Eutropiæ.

Principiū abruptum, sed apparet hæc circa An. Millesimū cōtigisse. Nam ait postea plusquàm 60. annos ad Embriconem fluxisse. Embrico inijt An. 1064. Ex Lamberto.

IPSO quoque tempore in prædicta ecclesiæ structura, Prid. Id. Aug. inuenta sunt sanctarum Dignæ, Eunomiæ, & Eutropiæ corpora. Lapis autem superpositus tumulo sanctæ Eunomiæ, dum forte à latomis cæderetur, miri odoris fragrantiam emisit. Corpusculum uero sanctæ Eutropiæ in sarcophago plumbeo est repertum. Cuius pars maxima data est ad monasterium sancti Stephani protomartyris, quod beatus Vdalricus non longè à ciuitate construxit. Altera uerò pars cum reliquijs sancti Pauli Apostoli, in altari sacelli eiusdem Apostoli, à nobilibus comitibus illic sepultis constructi, & multis uillarum reditibus dotati, in dedicatione ipsius est recondita. Corpora autem sanctarum Dignæ & Eunomiæ, in singulis locellis de ligno factis, pro tempore sunt locata.

S. Stepha. monast. de inde in urbē receptū Prolato pomœrio.

Post hæc, euolutis plusquam sexaginta annis, temporibus episcopi Embriconis, his omnibus, per incuriam tunc uiuentium, pęne in obliuionem uersis, dum huic loco in regimine præesset pię memoriæ Vdalscalcus abbas, ipsa martyre Christi Digna uolente, & dignante manifestari, inuenta est V. Id. Iulij in arca lignea, quæ adhuc superposita est tumbæ sancti Dionysij, in purpura peroptima, & rara, quæ postmodum limbo circumposito, super postes ecclesiæ ad introitum in festis suspenditur. Inuenta est autem sine alicuius scripturæ indicio. Vnde dum nimia tristitia abbas, conuentusque percelleretur, conuersus quidam nomine Gerungus, bonæ conuersationis & famæ, diligenter in ipsa arca perscrutans rimas & iuncturas, repperit tandem inter parietem arcæ, & pannum qui interius extentus fuit, laminam plumbeam, in qua insculptum erat,

CORPVS SANCTAE DIGNAE MARTYRIS.

Quam cum magno gaudio detulit ad dominum Abbatem Vdalscalcum. Quam ille deosculans, et cum magna fide molaribus suis apponens, liberatus est à dolore dentium, quo multo tempore labòrauit. Post hæc, præparato sarcophago lapideo, eam retro principale altare cum magno honore, & deuotione relocauit. Et cum ea multas alias & pretiosas sanctorum reliquias recondidit. Et principale altare arcubus illis & tabulis deauratis, ut adhuc cernitur, decorauit.

PRAETERMISSA.

Folio 21. pagina a. uersu 12. post verbum, abijsse. Adde,

De Afra si verum, Eam in suburbio habitasse dicamus necesse est: neque enim illud spatium pomœrio antiquitus comprehendebatur. Idem de S. Martini æde quibusdam uidetur. Mihi non ad modum liquet.

Folio 23. pag. a. u. 36. post uocem, prodita. *Adde,*

Immo si vlla unquam coniectura probabilis existimata, nihil omnino probabilius, quam quod hinc conijcio Hilariam & Afram Augustæ natas esse; siue ambas, siue certè alteram, Afram scilicet. Id à nemine hactenus obseruatum miror, cum ad huius vrbis splendorem magnopere faciat. Ait Hilaria parentes ex Cypro venisse, neque quo uenerint exprimit. Cui dubium erit illum locum subintelligi in quo sermo enuntiatur? Quis enim alius sensus esse possit? Sed demus ipsam infantem Cypro à parentibus exportatam, Et hanc caussam esse cur illos potius quam se cum illis venisse dicat, Vel demus etiam in itinere natam: Idem equidem in Afram filiam nullo modo quadrabit. Sed hanc Augustæ natam prorsus fateamur oportet. Et si quid uideo, hinc apertissimè refelluntur prologi ineptiæ, tum de hisce quæ Romæ, tum multo magis de his quæ in Cypro circa eas contigisse narrat.

pag. b. u. 23. post verbum, prætexissent? *Adde*,

Etsi diademata regum reginarumque propria, coronæ non item, Diademata autem fascia tantum constent. Quod ex plerisque historijs planum. Lysimacho frontis vulnus diademate ab Alexandro est obligatum, futuri regni omine. Pompeio vitio versum, quod crus ulcere affectum fascia circumligatum ferret, quasi parum interesset qua corporis parte diadema gestaret. Egregie Seneca, Vides illum Scythiæ Sarmatiæue regem, insigni capitis decorum? Si uis illum æstimare, totumque scire qualis sit, fasciam solue, multum mali sub illa latet. *Et Monima Mithridatis mori iussa, cum se proprio diademate suspendisset, illo disrupto.* O exectandum, inquit, diadema, neque in tam tristi mihi ministerio profuisti. *Si tamen hanc caußam nostri prætulißent*, *Epist. 80. vel 81.* *Plut. Lucullo.*

Folio 24. pag. a. u. 9. post uocem, aureorum. *Adde.*

Annon etiam aureæ coronæ inter mulierum ornamenta? Certè Pollux numerat. Et Lampridius in Alexandro, Matronas autem regias contentas esse debere uno reticulo, atque inauribus, & baccato monili, & corona cum qua sacrificium facerent. *Quin nec meretrices his abstinuisse ex Cicerone cognoscimus*, Vt in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) Meretrix coronam auream ne habeto. Si habuerit publica esto. *Pol. lib. 5. c. 16.* *De inuët. lib. 2.*

Folio 62. pag. a. u. 6. post verbum, possit? Adde,

Fere simile est, quod in actis Stephani Papæ apud Baronium legi, Tunc accidit ut duodecim ex clero Romano tenerentur, nempe Bonus, Faustus, Maurus, Primogenitus, Calumniosus. Ioannes, Exuperantius, Cyrillus, Theodorus, Basilius, Castulus, & Honoratus, qui absque audientia (*idem nostris accidisse suspicor*) statim capitibus truncari iubentur.

FINIS.

Libri di stampa d'Aldo, che si trouano al presente.

Antiquæ inscriptiones Marci Velseri. 4. noua	L	1 s.	
Armandi Belouisij Declaratio difficilium terminorum Theologiæ, Philosoph. atque Log.	L	1 s.	10
Asconij Pediani Comment. in Orat. M.T.C. 8.	L	s.	15
Aminta fauola Boscareccia di Torquato Tasso con figure, 12.	L	s.	6
Detta in 4. con figure.	L	1 s.	
Andrea Bacci, dell'uso, & bontà dell'acque, & modo di beuer fresco, 4.	L	2 s.	10
Agricoltura noua, & Casa di Villa di Carlo Stefano. 4. noua.	L	4 s.	
Aggiunta alle Rime, & Prose del Tasso, con il suo ritratto, 12.	L	s.	8
Breuiarium Romanum, in 8. Roma.	L	3 s.	10
Conuersio, & passio Sanctæ Afræ, & aliarum Martyrum: cum commentario Marci Velseri Matthæi F. Augustæ Vindc. in 4. noua.	L	1 s.	4
Comedia Straccioni del Commendator Annibal Caro, 12.	L	s.	6
Agnela di Carlo Turchi, 8.	L	s.	8
Catechismus Latinns cum figuris, 8	L	2 s.	
Deto Volgare figurato, in 8.	L	2 s.	
Comment. Cæsaris cum scholijs, & additionibus Aldi Iunioris, 8. nouo.	L	3 s.	10
Censorinus de die Natali, ab Aldo Manutio Iuniore emendatus, 8.	L	s.	12
Concilium Tridentinum cum figuris 8.	L	1 s.	10
De perfectione hominum. Philippi Mocenici, fol.	L	7 s.	
De Fascino Leonardi Vairi Beneuen. in 8. nouo.	L	1 s.	4
De natura Dæmonum, Io. Laurentij Ananiæ. 8. nouo.	L	s.	15
De quæsitis per Epistolam, Aldi Iunioris, 8.	L	1 s.	4
De Senatu, & Antiquitatum Romanarum, Pauli Manutij, in 4.	L	1 s.	4
Discorsi della Penitenza sopra i Sette Salmi di Nicolò Vito di Gozze figurato, in 8. nuouo.	L	2 s.	
Discorso di Cosmografia, 8.	L	s.	4
Epitome orthographiæ, Aldi Iunioris, 8.	L	1 s.	
Epitome Innouationis Anni, Pauli Clarantis, 4.	L	s.	8
Epistolæ Pauli Manutij. 8. nuoue.	L	2 s.	
Epist. M.T.C. Fam. cum P. Manutij Comment. fol. nuoue	L	10 s.	10
Idem ad T. Pomponium Atticum, cum P. Manutij Commen. fol.	L	9 s.	6
Dette Volgari in 8.	L	2 s.	10
Familiar Latine con tauole nuoue.	L	2 s.	10
Essame dell'ingegno dell'huomo per apprender le Scienze, con tauola 8.	L	1 s.	10
Eleganze insieme con la copia della lingua Toscana & Latina, d'Aldo Giouane. 16.	L	1 s.	4

Fregmen-

Fregmenta Tabulæ antique in quibus aliquot per Rom. prouincias itinera. Edente, & explicante Marco Velsero Matthei fol. in 4. nouo. L 1 s. 10
Forno, ouero trattato della Nobiltà, di Torquato Tasso, 12. L s. 10
Germani Audberti Venetiæ, 4 L 2 s.
Gouerno della famiglia di Nicolò Vito di Gozze, 8. nuouo. L s. 10
Herculis Ciofani Commen. in Ouidij Metamor. 8. L 1 s.
Lucæ Pæti de Mensuris, & Ponderibus in fol. con figuris. L 1 s. 10
Locutioni dell'Epist. Fam. scielte da Aldo Giouane, 16 L 1 s. 4
Lettere Facete, & piaceuoli di diuersi Auttori primo, & secondo libro, 8 L 3 s. 10
Modi famigliari di dire, scielti da Aldo Giouane, 8 L 1 s. 4
Noua Disciplina, & uera arte militare del Brancaccio, fol. L 3 s. 10
Orthographia magna, Aldi Manutij Junioris, 8. noua. L 4 s.
Opera Cardinalis Contareni, fol. L 9 s.
Orationes M.T.C. cum Pauli Manutij Comment. primo, secondo, & terzo tomo, fol. L 18 s. 12
Ortografia Manutiana in tauole, nuoua. L s. 6
Officio Romano con 45. Imagini in rame, in 12. L 7 s.
Osseruatione intorno alle bellezze della lingua Latina, in 8. nuoue. L 1 s. 10
Oracoli Politici, 8. noui L s. 15
Opera Ciceronis cum nouis Manutiorum Comment. X. uolumi. fol. L 62 s.
Orationes M. Antonij Mureti, 8 L 1 s. 4
Off. M.T.C. cum Aldi Manutij Iunioris Comment. fol. L 4 s. 10
Progymnasmatum Latinitatis Iacobi Pontani de societate Iesu, 8. nouo L 1 s. 4
Padre di Famiglia, di Torquato Tasso, 12. L s. 6
Philosophia M.T.C. cum Aldi Manutij Iun. Comment. fol. L 9 s. 6
Quæstiones Grammaticales, Nicodemo Frischlino, 8. L 1 s. 10
Rinaldo Inamorato di Torquato Tasso con figure, & tauole, 12. L s. 15
Rhetorica M.T.C. cum Aldi Manutij Iun. comment. fol. L 18 s. 12
Idem in 8. L 3 s.
Rime, & prose di Torquato Tasso, con figure, prima, & seconda parte, 12. L 3 s.
Rime Amorose di Sauino Bobali sordo, 4. nuoue, L 1 s. 10
Strigilis Grammatica Nicodemo Frischlino. 8. L s. 10
Stato delle Republiche, secondo la mente d'Aristotele con essempi moderni di M. Nicolo Vito di Gozze in 4. nouo. L 3 s. 10
Republica Venetorum Gasparis Contareni in 4. noua. L 1 s.
Republica Venetiana del Contarini, & del Gianetti, insieme con i Discorsi delle Rep. del Caualcanti, & del Erizzo in 8 noua. L 1 s. 10
Trattato della Demonomania, ouero Streghe, di Io. Bodino in 4. nuoua. L 4 s.
Tragedia Calestri di Carlo Turchi, 8. L s. 8

Vicissi-

Viciſſitudine, ò Mutabile Varietà delle coſe nell'uniuerſo volgar.4.	L	2	ſ.	10
Virgilio con Annotationi,& Tauole, 8.	L	3	ſ.	10
Vitæ Sanctorum,Surij, & Lippomani, fol.compite. VI. vol.	L	49	ſ.	12
Vanità del mondo,Laurentio Giuſtiniano. 4.	L	1	ſ.	15
Vita di Coſimo Medici, ſcritta da Aldo Giouane,fol.	L	6	ſ.	4
Viaggio ſpirituale, nel quale facendoſi paſſaggio da queſta vita mortale, ſi aſcende alla Celeſte di M. Cornelio Bellanda 4. nouo.	L	1	ſ.	

CORRECTIONES.

Paginarum tituli ita concipiendi à folio 4. vſque ad fol. 9. CONVERSIO S. AFRAE ET PVELLARVM EIVS. à fol. 9. ad fol. 38. AD CONVERS. S. AFRAE COMMENTARIVS. à f. 43. ad f. 64. AD PASS. S. AFRAE ET SOC. COMMENTARIVS.

Folio 9. pagina a. inter verſus 12. & 13. nonnihil ſpatij puri relinquendum. Ita etiam f. 42. p. a. inter uerſum 2. & 3. p. eadem inter u. 7. & 8. Item inter u. 17. & 18. Quo appareat hæc capita à reliqua hiſtoria diſtincta eſſe.

Folio 4. pag. b. u. 7. lege claritatem. u. 14. claritate. f. 7. p. b. u. 10 gratiam. f. 12. p. a. u. 8. Illi. f. 15. p. b. u. 3. Hippolytos. u. 34. Monegundes. f. 16. p. a. u. 16. factu. p. b. u. 30. Dorotheus f. 17. p. b. u. 6. ſummæ venerationis. f. 18. p. b. u. 22. SALVA. f. 19. p. a. u. 21. Ac. f. 20. p. b. u. 16. Copus. f. 21. p. a. u. 26. innuit. p. b. u. 30. Neceſſaria. f. 22. p. a. u. 12. publicis. f. 25. p. a. u. 29. Philetærus apud Athenæum. f. 29. p. a. u. 34. plaſmationis f. 32. p. a. u. 27. legendum. u. 30. Venetis. p. b. u. 3. Id profecto. f. 33. p. b. u. 38. habitu. f. 36. p. a. u. 9. SACRAVIT. u. 30. Damaſus. f. 37. p. b. u. 12. inſcios. f. 38. p. a. u. 17. VII. Impp. f. 39. p. b. u. 2. Capitolium. f. 44. p. b. u. 21. diuerſiſſima. f. 46. p. b. u. 2. gemitu. f. 47. p. b. u. 25. DIXIT. f. 51. p. b. u. 11. conſueuiſſe. u. 15. ex lege 10. f. 52. p. a. u. 26. ipſe. f. 53. p. a. u. 27. affixi. u. 37. ſtipitem. f. 54. p. b. u. 18. Chionia. f. 55. p. b. u. 16. pecuniæ. f. 57. p. a. u. 16. quam dijs. f. 58. p. a. u. 30. V. C. p. b. u. 21. reliquiæ. f. 61. p. a. u. 27. pretati. f. 63. p. a. u. 20. Cyriacum. f. 64. p. a. u. 3. ſuiſq;.

Quæ ad paginarum oras aſcripta, non ſemper ſuis locis poſita, quod diligens lector facile animaduertet. In illis lege. f. 10. p. b. proph. rel. f. 15. p. a. Cucufatem. f. 16. p. a. clar. mul. f. 32. p. a. in ſec. ſent. p. eadem, in comment. de Alpibus. f. 43. p. a. in breuic. coll. f. 44 p. b. lege 10. f. 45. p. b. lege 8. f. 51. p. b. Cic. ep. fa. lib. 7. ep. 25. Coniunge illis quæ pagina præcedenti ad oram notata. f. 59. p. b. Mart. 3. Dec.

Sunt quædam ortographiæ errata, Vt ſæpe AE pro OE, Ypſilon pro I, & uice uerſa, Item litteræ temere geminatæ, & alia huius generis; Sunt etiam diſtinctionum peccata, quæ peritus lector leui opera emendabit. Vtique Cinyras, Vindo, Lycus ſcribendum.